

AGRIA

atölele
biztos
ledbet
halott
hoz életet ad
mindig csatla
nem leszün

AGRIA

CSNO
veridde

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: HOMA JÁNOS, a Kulturális Bizottság elnöke

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola különféle szolgáltatásokkal
sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

<i>Szekeres Mária</i>	
Tükörcserepek	9
<i>Lipcsei Márta</i>	
Az óceán ajándékai	9
<i>Hegedűs Mária</i>	
Kettős csillagként	10

ARTÉRIÁK

<i>Lászlóffy Csaba</i>	
XX., XXI. (E két század miként lázad?) „ <i>kodigabi@gmail.com</i> ”	11
<i>Kiss Benedek</i>	
SZIRÉNA–ÜVÖLTÉSBEN	12
<i>Gittai István</i>	
Reggeli fohász	14
Szereposztás	14
Időrendi sor	14
Telefonhívás üdvös időben	15
Telen-talan	15
<i>Véghelyi Balázs</i>	
Álom	16
<i>Kalász Márton</i>	
Visszaút	17
Helyszín	17
<i>Serfőző Simon</i>	
Az Isten	18
Érzékeny gyökerek	18
<i>Falusi Márton</i>	
Áldalak	19

Műhely

<i>Szakolczay Lajos</i>	
Az életbölcselet szőlőlugasában (<i>Páskándi Géza: Ézagh</i>)	20
<i>Bertha Zoltán</i>	
„Szelíd fényű glória” (<i>Páskándi Géza Dsida Jenőről</i>)	26

ARTériák

Barabás Zoltán

- Ballada a halódó városról 34
Kései ballada a Góbé Csárda jótét lelkeiről 35

Tüzes Bálint

- Itthoni tavasz 36

Goron Sándor

- felhő és anyaföld között 36

Finta Éva

- Jancsin mester házai (*Beregszászi utcaképek*) 37
Naptártalan idő 38

Serestély Zalán

- A 39
A kilakoltatott szoba 39
Kővel kötött 40
Halott kisállatkám 40

Szabadkéz

Kaiser László

- A belátás és édenterepítés regénye (*Németh László: Égető Eszter*) 41

Igor Safarevics

- Mi a hazafiság? (*Babus Antal fordítása*) 44

ARTériák

Bobory Zoltán

- A fehérvári Szent István szobornál 48
Imádság nélküli hajnalon 49

Devecseri Zoltán

- Bontatlan ég alatt 50
CERUZAVERS 51

Németh István Péter

- 3 tapolcai bordal – Léka Gézának 52

Dialógus

Bérczessy András

- Beszélgetés Szabó Sipos Mátéval, a Magyar Állami Operaház
karigazgatójával, az Egri Szimfónikus Zenekar vezető karmesterével 54

ARTériák

Antal Attila

AZ ELFELEJTETT VÉGHELY	61
MEGÉRKEZÉS ESŐ UTÁN	62

Madár János

Szememből a fényt	63
Te ott voltál	63

Szabó Bogár Imre

Egy sötét kapualjban	64
Téli kompon át	65

Műhely

Kelemen Erzsébet

Művészi rokonság: egy költői családfafelrajzolása (<i>Papp Tibor első két kötetének kapcsolódási pontjai II.</i>)	66
--	----

ARTériák

Bozók Ferenc

MEGFIGYELÉS	76
EMLÉK	76
ŐSZ	76
LÁZÁLOM	76

Kaiser László

Szélütötte fák	77
ZÜRZAVAR	77

Műhely

Hegedűs Mária

„A jó szerelem a szellem és a test tápláléka és a lélek vakító fényű ékszere” (<i>BAKUCZ József Judit könyve 1987</i>)	78
---	----

ARTériák

Katona Kálmán

OSZTÁLYTALÁLKOZÓ	90
BALATONSZEMES (<i>filmvázlat</i>)	91

Klasszikusok nyomában

Sz. Király Júlia

Balassi Bálint és Eger	92
------------------------	----

ARTériák

<i>Posta Marianna</i>	
„Ki kell várni”	96
Olyan sok arc, mögöttük mások	97
kÉsÉs...	98
<i>Domján Veronika</i>	
Áthallásos	99
<i>Bölkény Gábor</i>	
Papír_ha_jó	100
<i>Dömény Veronika</i>	
ujjaidban	101

Színek a palettán

<i>Szakolczay Lajos</i>	
Wass Albert mesevilága (<i>Hét grafikusművész a tatabányai Kortárs Galériában</i>)	102

ARTériák

<i>Szekeres Mária</i>	
Valóságom veled újraéled	105
Száraz ima	106
A láthatatlan felelet	106

Műhely

<i>Széles Klára</i>	
Macska a zsákban	107
Vincze Ferenc: A macska szemeBudapest 2007. Fialal Írók Szövetsége – Napkút Kiadó	107

ARTériák

<i>Korpa Tamás</i>	
Krúdy Gyula-émlékhaiku	121
<i>Hesz Tamás</i>	
CSODÁK – CSODÁJA...	122
„ÉS AKKOR..” KAPITÁNY	122

Műhely

Szűk Balázs

A vadak megszelidítése (*Balogh F. András: Az erdélyi szász irodalom magyarságképe*)

125

ARTériák

Hegedűs Mária

(elégiák)

137

Könyvjelző

Borbás Péter

Szélben táncoló (*Bozók Ferenc: Szélkutya*)

138

W. Barna Erika Viktória

Véghelyi Balázs: A megíratlan és a megírt idők

141

Ekler Andrea

„Minden elmúlt pillanat szívünkre hull...”

(*Posta Marianna: Szemhatárátkelés*)

146

Loboczky János

Lehet-e kutatási jelentést írni a csoda természetrajzáról?

(*Kamarás István: Jézus-projektum [kutatási jelentés]*)

149

ARTériák

Anga Mária

Hajnali fény motoz

153

Mikor látlak benneteket...

154

Kegyelet és emlékezet

Bertha Zoltán

In memoriam Szilágyi Domokos

155

Antal Andrea

Martinovitsné Kutas Ilona: *Betegségem és egészségem története* című könyvének bemutatója

156

ARTériák

Nagy Erika

Az özvegy

161

Hangok a múltból

Viczai Péter

Vlagyimir Viszockij: A végzet dalai 163

Vlagyimir Viszockij versei

Dal a spicliről 164

Holdas húrok 165

Dal a bolondokházáról 166

Adjatok a kutyáknak húst! 167

Kishölgyem 168

Búvárinduló 169

„Második én” 170

A kőkorszaki szerelemről 172

Ha a vészeli éj... 174

Édeni almák 175

Szekeres Mária

Tükörcserepek

Leírtam sok szót, melyek egy ismeretlen tarisznya mélyéről váratlanul kerültek elő. Kerestem valamit, de váratlanul valami más jött elő. Ez a valóság, mely összeáll egy képpé és kivetít valamit, mi elillan a kezem közül, majd szilárdan, makacsul képpé áll össze a papíron. Olvasom. Csodálkozom. Elfogadom. Megszületett világ, melyet kihordtam láthatatlanul. Ez vagyok. Ez is vagyok, s a tükör újra összetörik homályosan. Cserepei összerakhatatlanok, mégis egybe tartoznak azzal a hiánnyal együtt ami kérdésként gomolyog. Hogy tudnék magamra nézni? Nárcisszus látta képmását, mi csak egy fantomot látunk, mely hol édes, hol torz képet mutat. Mienk ez is. Éppúgy beleszerethetünk, mint ő. És többnyire bele is szeretünk, ha nem vonz az a másik Arc bensőnkben, mely egybefordul arcunkkal és kiválik belőlünk gyógyítva önszerelmünk gubancait. A diadalmas másik Arc, mely szelíd és kedves, de végtelen erővel és fenséggel teli. Ó, Uram, add mindig szent Arcod képét elmémbe, szívembe, hogy minden szerelmem hódolva csak Téged kutasson és találjon fantomok és önmagam helyett! Könyörülj önszerelmem gögösségén és mutasd meg Arcod vonásait minden emberben az alázat irgalmas tekintetével.

2008. 05. 14.-

Lipcsei Márta

Az óceán ajándékai

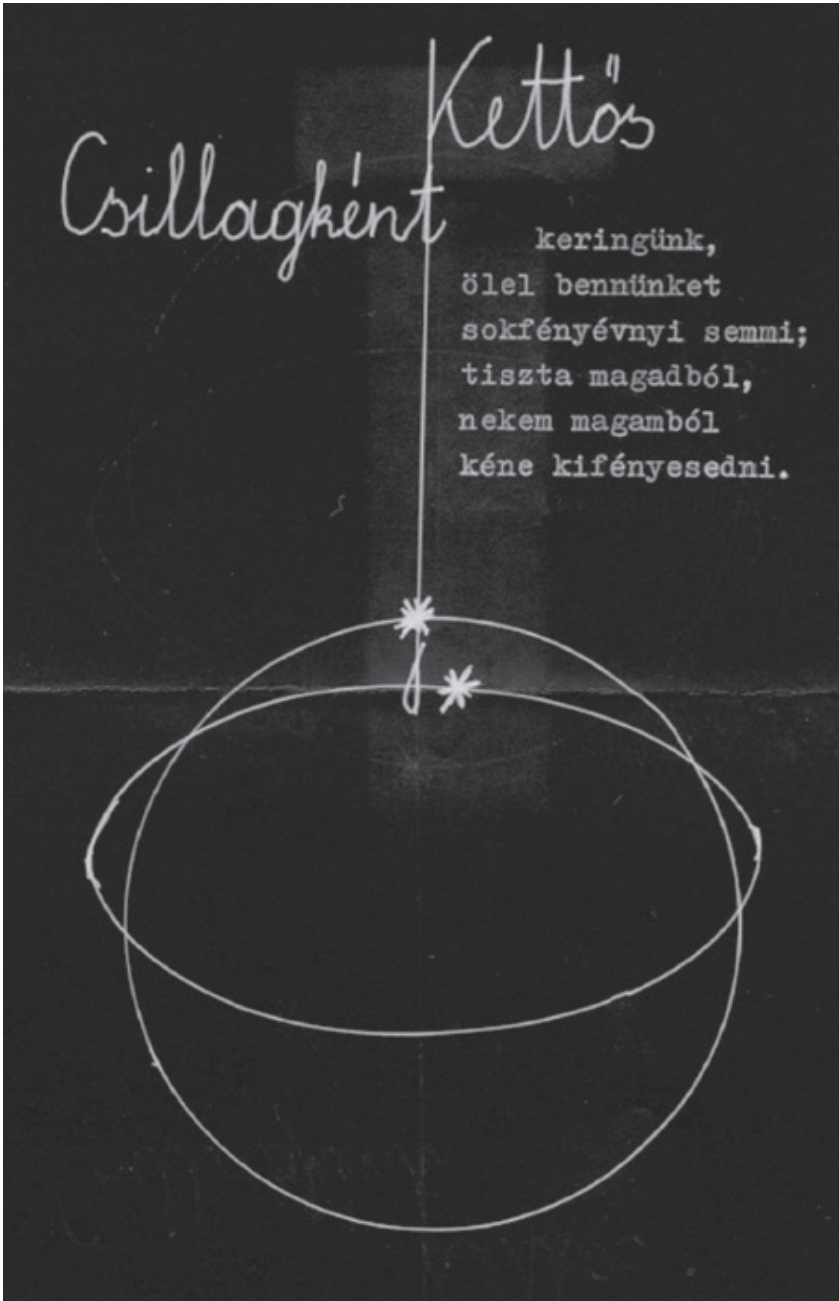
Hevesen kék az ég, a föld felől rejtve maradnak a titkok. Talán soha többé nem leszel oly magas, sem oly mély mint azokban a napokban mikor feletted az áthatolhatatlan kék ég és alattad minden ami létezett és létezik hívtak, hívogattak.

A Csendes óceán távoli zúgása mint a távolodó szerelem hangjai.

És a szavak, melyek énekelnek, emelkednek és süllyednek. A szavak melyek várnak, leskelődnek, elének hullnak, felugranak, repülnek, donganak, megtisztulnak, meghámozódnak, kristályosan ropognak, vibrálnak.

Ők az óceán ajándékai. Beugranak a mondat közepébe, áttetszővé válnak, vagy árnyékuk lesz, gyökeret eresztenek, élnek a koporsókban vagy még az alig születő világban és a mondat engedelmeskedik nekik. A mondatból összeálló nyelv, a csodálatos anyanyelv piramisokat emel belőlük.

A fénylő szavak alaperegnak s mint tündöklő madarak repülnek és itt hagyják aranyukat.

Lászlóffy Csaba

XX., XXI.

(E két század miként lázad?)

„kodigabi@gmail.com

Szétszabdalt álomhaza,
becsület és érdek –
„Jó vicc, klasszikus atya-
fiú-lélek(!),
de én már csak a
*SZERTESZÉT*ből értek.”

Volt, ami recsk; van, ami recseg
(nagbetűvel az EU-t írják
legfeljebb);
janicsár oskolák nebulói
telesírták/sírják:

„ha lesz egy nap, hol millió szemek” *
keresik majdan milliók sírját?

(*Vágtat az omnibusz***
– de nem velem s veled –
magunk elől nincs hova fuss).

Csak sérelem, csak sérv;
felkavarva, ha nincsen is rá érv,
minden, ami rég
leülepedett.

Van-e még
valami? Mert ami a csúcok felett
gomolyog s nő, csupa vég-
termék, új szemét.

2008. május 25.

* „Hiador” – Jámbor Pál (1821–1897): *Kossuth*

** Berecz Károly (1821–1901): *Fővárosi románc*

Kiss Benedek

SZIRÉNA–ÜVÖLTÉSBEN

Nem lehet, hogy így haljak meg,
lapulva, lealjasítva!
Szinyei Merse vásznain is
zengett, zengett
a kis pacsirta.

S pacsirta szólt már akkor is,
amikor Józsué vadászta.
A Nap már akkor is delect,
s mekkora volt
a menybölt sátra!

Pacsirta szólt Néró fölött,
mikor beledőlt arany kardjába,
és elvitték az ördögök.
S hogy tündökölt
a mennybölt sátra!

Az éneket, jaj, emberek,
ne hagyjuk magunkból kiölni!
Pórias kicsit, meglehet,
de dallam nélkül
nem lehet élni.

Halni sem lehet – lelkeim,
a dallam ti magatok vagytok!
Vagy jöjjön el az örület,
s némuljanak meg
a harangok?

Triviális, de a pacsirta is
szívünk szántásai fölött
már úgy üvölt – de még üvölt –
hogy tőle a világ
mennydörög.

Nem lehet, hogy így meghaljak!
Vagy inkább ne szóljon zene.
Palestrina? Mozart vagy Bach?
Mikor sziréna
rondít bele?

Gittai István

Reggeli fohász

Manapság, ha írok,
csakis azért teszem,
mert nagyon imádok
úszni és lebegni
szép anyanyelvemben.

Különös dolog ez:
súlytalan, időtlen,
mint párzás vágya
tüzelő felekben.

Számomra a nyelvben
navigálás hálás,
főfoglatosság,
hiszen újszülöttem
felsír meg kacarász
határon innen és túl.

Tartsd meg, Urunk, nekünk
a mi ellenségünk,
hogy ne nyíljon módunk
az eltunyulásra.
A beolvadásra.

Ámen.

Időrendi sor

Teázom, virrad,
és összeáll az
időrendi sor:
szókalapálás,
reggeli torna,
lezuhanyozás,
kiadós fröstök,
piac, patika,
kertlátogatás
és a többi
és a többi.

Végére hagyom
a csillagos ég
távcsövezését.

Legeslegvégül
tebened bízva
szeretteimért
fohászokodom én,
s óhajtok némi
érintő-édent
magamagammak.

Szereposztás

Titka és kelyhe mindeneknek:
kettőnk közül ki az eretnek?
Az, aki csapdát állít? Na ne!
Avagy én, a lépre ment balek?

Titka és kelyhe mindeneknek:
sebaj, legyek én az eretnek!
Csuhat öltök, akár a szentek,
ne vess el, ha máglyára vetnek.

Telefonhívás üdvös időben

Annyira jó pillanatomban hívtál, hogy azt találtam mondani: mától Tégedet én anyanyelvünkkel egy súlycsoportba sorollak. Bókom mézes búzája annyira lázba hozott, és úgy kifényesítette a hangod, hogy beleborzongtam. Lám, némely sebtében kiejtett szó mily örömforrás-fakasztó!

Mint jó televényben a csiraképes babszem, úgy viszonyultál: „Hát hogy képzeled ezt? Úgy, hogy a ringben összeeresztesz minket, s hogy bokszkesztyűvel püföljük egymást végkimerülésig? Hát vedd tudomásul: mivel hogy én sem, anyanyelvünk sem idióta, ököltre menő viadal meg nem eshet miközöttünk. Egy életre felejtst el ama ringet, amelynek egyik sarkában miriád szó, a másikban meg én száll egyedül... Az egy súlycsoportba sorolás költői báját azért ezerszer köszönöm.”

Telen-talan

Mit tudom én
hova lett az idő,
el hova folyt
mialatt tovatűnt.

Hát mi dolog,
mi fene rögeszme,
iparkodás,
ha jéghegynek annyi...

Kérdezem én:
Isten meg mire fel
veszi vissza
mit ígért, megadott?

Mit tudom én...
Előre se, hátra
se moccanhat
nélküle a bárány.

Mit tudom én
hova lett, ami volt,
hol van a van,
s ki holnap születik.

Véghelyi Balázs

Álom

Barna Erika Viktóriának, az álmodónak

Végtelenből végtelenbe,
el nem apadóan
domb tövében hömpölyög a
széles emberfolyam.

Fiatalok és öregek,
borúsak, vidámak:
éltetői s elbukói
az örök világnak.

Arcát keresi mindegyik,
tömeg fölé – szárnyát,
s milliók közt az egyetlen:
keresi a párját.

Kihajt bennük, növekedik,
vet az idő s arat.
Meggzólal egy hang felülről:
„Csak a díszlet marad.”

Kalász Márton

Visszaút

Alantas inkább; de: képződmény, s *szinte se* álom –
 mohón halálok pillanatain orgazdálkodhatom.
 Jutazsákban a holttest; ringatni hurkolt fék a kézen.
 S e köd, hogy így lássuk. Még csak visszavett sikoly sem:
 „Nézd meg, vércsík; megálljanak, s ha Wolfi él!”
 De már *koldusgödör* nem megközelíthető –
 Tiltja írásos kardlapunk; ha nem: még valóságosabb.
 Kezdő fagyon a félénk visszaút. Hordtunk havat
 hajadonfőn, s hajnalokon kékfolt komponálgató utunk még haza.
 De szívszorító, „jó voltam, mon trés cher Pére?”
 „Hangzottál, gyermek, csodálatosan”, gyötrőbb válasz sosem.
 Távol tébolygó halottkép, temetődíjbeszedők ismét a havon –
 Mintha üres volna a szemgödrünk. Félkézen silány koponya.
 Mint majd évek múlva ezé itt. Alineák, mi *éjszaka*. Félpénz –
 mi oldható?

Helyszín

Idejutottam – (én) csak átfutottam? Halottnak
 ennyi ma helyszín. Leválhatnék égtájnyi fölület
 lékhalászokkal a hátán – ülnénk, e jég váratlanul mozdulni fog.
 Szürkületben létünk metaforára
 szépit. Távolodva se lét környéki lángocska: nem csak kialszik –
 fönt szálla-sort hamvába visszavet.
 Átjutottam, s *táján* – ide futottam? Csúszva mindegy,
 már majd halottnak helyszín. Pusztulás –
 végső ágya, réges-rég bennünk, mást se vetnénk
 tisztan se egymásnak. Létünk kontinensnyi lékké leválik –
 e hegység, léken is lélek ma rémülten átlökte. Kiáltani kezd
 bármi e szürkületben. Bár ami oszlik –
 félre még valamilyen nyelven tudósítva vet.
 Elhangolásra; érvre – hangom. Még, Uram, megtoldhatod.

Serfőző Simon

Az Isten

Elmenni hozzá
tán nem is a kövesúton kellene,
keresztül a földeken
közelebb esne.

Közben a jövőt is
figyelnénk majd,
hátha azért késik,
valahol baj érhetne.

Az Isten azonban
- tanyája kint a világban -
talán a ház végéről
már észrevette.

S mondana valamit róla.
Hisz mióta várjuk,
fürkésszük ablakából
kihajolva a láthatárnak.

Érzékeny gyökerek

E föld fölszisszen időváltozáskor,
megérzi a hideget.
A gyökerek érzékeny,
meg-megránduló idegek.

A viszkető kövek
gyógyuló sebek a tájon.
Lábamnál a domb
durva rúgásnyom.

Mindenütt ütések nyoma.
A fájás mintha már szűnne.
Ám körben az ég alja
még most is megkékülve.

Esőcske hűsíti,
hogy nagyon ne fájna.
Szél hajol hozzá,
az fújja, fújdogálja.

Falusi Márton

Áldalak

Áldalak hóval, város,
emlékem átszitalod.
Rázkódtatsz, ősenként hulldoklok
megskalpolt koponyádból.

Föld méhét kitermeled,
ki/befordított hegyek.
Fölmetsze a határsorompó:
lyukas szél üres zsebe.

Didereg lenge liget,
havat, országot levét.
Európa egy rend hazákat
egymásra rátereget.

Amit bejárok, gyalog,
réztorony addig ragyog.
Talajvíz futja el a falat,
mérgetől megroggyanak.

Falat falura jutna,
havazás vágta húsrá!
Templomig döföd a síneket,
hívei kicsordulnak.

Átkozlak hóval, város,
emlékem átszitalod.
Rázkódtatsz, ősenként hulldoklok
megskalpolt koponyádból.

Szakolczay Lajos

Az életbölcselet szőlőlugasában

Páskándi Géza: *Ézag*

A hetvenöt évvel ezelőtt született Páskándi Géza, köszönhetően az életművet híven gondozó özvegynek, Sebők Annának, folyamatosan jelen van a magyar irodalmi életben. Halála, 1994 óta csaknem húsz (köztük nem egy posztumusz) könyve jelent meg, s a rádióban, a színházban (*A vigéc*) és a filmszalagon is (*A szalmabábuk lázadása*) gyönyörködhattünk gondolatainak frissességében, a mai magyar életben nem is annyira abszurd *abszurdoidjainak* politikát fricskázó s minden nemtelen cselekedetet elítélő gúnykacájában.

Ha művei (közülük is elsősorban a politikai szélhámosait neveltségességével megsemmisíteni igyekvő *A vigéc*) az elmúlt másfél évtizedben nem is bizonyulhattak teljes mértékben hatékonyak – jóllehet ismerjük a közeget, ennek ellenére nem egy esetben palotaforradalmat kellett volna elindítaniuk –, valamelyest fölrázták az aluszékony, jobbára csak a pénzcsörgésre ébredező világ lelkiismeretét. Páskándi tehát – más irányú feledékenységünk megbocsáthatatlan – sok klasszikussal ellentétben él. Él, és gondolatai révén, amelyek csak ideig-óráig kerülhetnek a sülyesztöbe (ki más volna a *sírásójuk*, mint a hatalom), *működik* is.

Életműve – terjedelmére tekintve is – olyannyira gazdag, hogy szinte vége-hossza nincs a föltárásoknak. Ilyen, összeállításában friss kincs az *Ézag* című történet- és gondolatfüzér. Páskándi az életbölcselet szőlőlugasában asszúsodó írásait – nem kis öngúnyval, ugyanakkor alteregójának bölcsességét minduntalan hangsúlyozva – 1978 és 1994 között vetette papírra. Megteremtve ezzel saját – vele egy, s valahol mégis különböző – hasonmását, a mindentudó, a világ és a személy minden cselekedetére válaszoló (az egymásra acsarkodó népek forrongásait elcsitító, a szüzeket mint a haszontalan szépség szobrait megvigasztaló) bölcset.

Ókori agorák napsütötte kövein fekszik, s szünetlen beszédével az alkonyati ég is bárányfelhőt varázsol a bölcs, ám keze-lába – mint megannyi József Attila-i „mindenség-huzal” – átnyúlik modern korunkba. Prófétának is mondhatnánk, ha nem tudnánk, hogy *Ézag* – a pillanatonként cserélt, s gurgulázó nevetésével egyre *komolyabbá* váló maszkokkal – inkább bohóc, az igazság és a jó ügy szolgálatosa. Bölcsök bölcsének nevezi magát (és fölöttébb örül annak, ha a tanácsaira kíváncsiak így szólítják), holott csak egyszerűen *író*. Méghozzá író a javából, aki tudván tudja, hogy nincs az a *nagy* bőr, ami befogadhatná lelke tornyát, *Ézag*hot, s azt ugyancsak, hogy nincs olyan kicsi huncutság, amelynek eredete – emlékezzünk csak zseniális stílusparódiájára, *A sárikás anyósra* – valahol ne volna köthető az óriás *világszamar* csaknem kozmikus furcsaságaihoz.

Az *Ézagh*-sorozat rövidebb-hosszabb írásai – a kötet hatvanegyét számlál belőlük – műfajuk szerint valójában *páskándiák*. A filozófia szerszámosládáinak csavarai között – *csavaros* észjárással – a minden gondolatában poétikus bölcs úgy válogat (kínálja akár Buddha, Platon vagy Szokratesz, netán Kant, Leibniz avagy Berkeley a terítéket), hogy okossága, szimbólumra épülő példa-mese éhsége mellett mindenekelőtt jókedvű humora (a beszédet beszéddel tömítő népi-urbánus, ám a közjót sosem figyelmen kívül hagyó *ékszer-halandzsája*) és az egzakt tudományt paradicsomi állapotba röpítő dévajtsága (*A boldog s boldogtalan szüzzről; A nő szépségről, kövérségről, soványságról*, stb.) ugyancsak kitessek.

Ézagh legtöbbször „külső” személyekkel: a tudásra éhes diákkal, a koldussal, a nagyravágyó hölgygel, egy fiatal katonával, egy élveteg arcú emberrel, a feleségétől elhidegülő börtönőrrel, az okos cigánylánnyal, a férfiszerezést mesteri csalival tökélyre vivő matrónákkal, szüzekkel, hajadonokkal, kikapós és ki nem kapható nőszemélyekkel, és ritkán saját magával – kérdés, hogy az *Én* kerekedik-e a másik fölé vagy *Ézagh-e* – folytat disputát. Ebben a beszélgetés-kavalkádban – amely filozófia is, és nem is, poétikába csomagolt, okoskodó konyhanyelv is („okok falkáit keressétek”), meg sztaniol burkolatú komolyság is – mindenki megdicsőül. A jól megválasztott hely – az életbölcselet szőlőlugasát gyakran váltja föl a másik megvilágosítására főképp alkalmas *homály* vagy éppenséggel a tudást az arra éhesnek nyikorgással is hitelesítő divány vagy kerevet – különösen alkalmas arra, hogy a befogadó befogadja azt a hatalmas tudásmennyiséget (az éjszaka a nappalnak holdja, mondom én), ami nélkül a kérdező és a kérdezett, az olvasó és a szöveg mellé magának *dundi* havas tájakat (netán a magányt megízécsítő szabadság-faktorokat?) képzelő kíváncsi csupán a megismerés kivetett árvája volna.

A nincstelen bősége? Igen. „Az irónia a nevetés méltósága” – olvashatni a tudakolódzó esztétát meggyőzni akaró *A fenségesről és az iróniáról* című traktátus befejezéseképp. És közben mi mindent megtudunk. A filozófus kutakodó különbséget tesz a démonikus humor (irónia) és a – sajátos megnevezésével – *visszhangváró* ember humora között. Az előbbit bizalmatlannak jelölve, az utóbbi reménytelinek, derűlátónak. A „bölcsek bölcse” szerint „a humor milyensége szorosan összefügg az ismeretelmélettel, nemcsak az esztétikával. A Titokhoz való viszonytal. Az irónia titkos humor. A játékos, a bohó humor pedig vállalt, nyílt – közösségre áhító. Társakat inkább toborzó. A démonikus legfőnnebb értő barátot akar, a visszhangváró népes családot, társaságot.”

Ugyanitt olvasható az esztétikai?, ismeretelméleti? – szerintem inkább *páskándis* – különbségtevés is a XIX. Századi és a XX. Századi klasszikusunk között: „Egy démonikus magyar költő, ki csak a dühös vagy épp diabolikus iróniát ösmeri: Ady. Egy visszhangváró: Petőfi. Ez egyben stílusukat is meghatározza.” S az ezt követő mondatban benne van – esztétikai humorral, a nyelvet játékszerként (is) használó poéta-elemző szóteremtő erejével-vigyorával – Páskándi egész lénye, miszerint „a stílus benső viselkedésük *külsőségesülése*” (kiemelés – Sz. L.).

Ebben a „külsőségesülésre” alapuló „bensőségesülésben” ott a költő-gondolkodó iróniában is fenséges és visszhangváró voltában is fenséges (mi több, a kettőt elegyítő) személyisége. A tudós helyett – jól kihangsúlyozott maszkcseré ez is – inkább a gyalogköltő, a természeti adottságait (például éles eszét) kihasználó gyalogfilozófus nyilatkozik meg. Bár ismeri valóságos súlyát is, azért nem árt saját pehely lelkét, csatlakozván a komolyabb jellemzésekhez, léggömbként Föld körüli pályára vagy éppen csak a földtől elrugaszkodó, kis ívű „laposra” tessékélni. Osztályozó jellemzésének higgyünk vagy harlekin önportréjának, amikor a kiokított fiatalembert búcsúztatja? „Egy-egy népdal valóságos himnusza az egyszerű életnek. Afféle osztály- vagy réteg-himnusz. Ami persze nem pótolhatja a nemzeti himnuszt. Más a szerepe. Naív himnuszok ezek, mint ahogy én is naív gondolkodó vagyok. Ugyanolyan, mint a festészetben nálunk Süli András, Györkös Mányi Albert vagy a franciáknál a vámos Rousseau. Ezért hát túl komolyan ne vegyetek, ám ne is nézzetek túl rajtam!” (*Zsoltár a kocsmában*).

Az Ézagh maszkjában megjelenő Páskándit vagy Páskándi-álarcot viselő Ézaghot – mindkettő Isten teremtménye, még ha Karinthy *fiatalembérének* önmagával való találkozását itt valósítják is meg, a földön – miért is kellene komolyan vennünk? Csupán annyira profán, hogy hétköznapi bölcselmeit karámba terelve – „csak a tökkelütött vőlegény akar szegény, púpos, ostoba menyasszonyt oltárhoz vinni” –, át ne lássunk rajta. Miközben ő – Ézagh-történeteinek, *fiiveskönyv* jellegű, tanító-okító, önmagát népszerűsítő bölcselmeinek épp ez a motorja – átlát rajtunk. Azért megjátszottan tudálékos és professzori hajlamait – a tudomány mindenek előtt – önmutogatóan *takargató*, hogy jégre vigyen bennünket. Hogy el tudja hitetni velünk, még ha maga nem is hiszi, hogy a Föld sosem gömb alakú. Hogy a „tányérba” dobott krajcár – a filozófián belüli adoma és az irónia költőiségét köpenyként viselő tudományosság – csap akkora ricsajt (sosem az üstdob döndülését, inkább a kórémuzsika cincogását hallani), hogy nemzedékek fülét bizsergeti ez a jól kiszámított vajákosság.

Ézagh önmagának Ézaghja. Minél jobban – róka fogta csuka, csuka fogta róka – eltávolodik Páskánditól, a humorral teli *téntatartótól*, annál jobban észlelni, hogy tudákos röppályája miként emelkedik. Persze ennek az *önvetköztető* humornak – olykor nemcsak a meztelen test, ám a hús nélküli csontozat is látszik – megvan a hátulütője is, hiszen nem tudhatni, hogy a filozófia nászágyát olykor az „érelklődők” (főképpen asszonyi állatok) földre dobott bundájával fölcserélő író mikor beszél komolyan, és komolyságot mímelve (a mutatott számárfül nekünk szól) mikor hülyéskedik. De az napnál világosabb, hogy erkölcsi, szépészeti, aktuálpolitikai (!), kisebbségtörténeti és nem utolsósorban a *Bibliá*-hoz és a mitológiá(k)hoz visszanyúló, szimbólumteremtő *irányultságában* van rendszer. S ezt a sűrű szerkezetű hálót minden esetben – költőisége egyúttal törvényt teremtő szó – a *poéta* vigyázza.

Kacifántos magyarázkodásaiban reggelenként legalább egy filozófust fal föl. „Arisztotelész még azt mondja: cél az, ami semminek nem eszköze. Ez nyilván folyamatból ki-

szakított vizsgálódás. Cél tehát az, amit konkrét eszköz előz meg. Cél az, amit az eszköz úgy előz meg, hogy meg nem haladhatja, az eszköz maga céllá nem válhat, mindaddig, amíg az elért cél maga nem válik szintén eszközzé egy másik távoli vagy magasabb célnak” – írja tudósok Ézagha az *Egyenlőség és egyértékűség* című, monológgá fejlesztett dialógjában. A logika logikája kristálytisztá, mint egy frissen mosott, cseppmentes üvegpohár.

Viszont amikor ehhez a bozótot bozótkéssel vágó okoskodáshoz hozzáadja a magyilkos humorát, akkor válik csak igazán plasztikussá eme szószék (és a megnyilvánulásait követő összes vigyor, amit majd egy jól ismert mesefordulat fog jelezni) igazságtartalma. „Az ember *cél-embernek* hiszi magát, holott *eszköz-ember*. Olyan ez, mintha a lövőgyakorlat (lőgyakorlat? – Sz. L.) céltáblái gondolkodni tudnának, s maguknak kellő fontosságot tulajdonítva ezt mondanák: lám csak mennyi katona, s mind azért van, hogy minket eltaláljon, igen fontosak lehetünk nekik, ha eltalálnak, hazamennek, és boldogan élnek, míg meg nem halnak. Ők nem tudják: a katona csupán gyakorlatozik rajtuk, afféle harci próbát tart: az igazi cél az élő emberek lelövése lesz, de még nem is az, hanem a háború megnyerése, sőt: az sem, hanem ezáltal a világbirodalmi vezetőhelyzet megalapozása, sőt: ezáltal a világegyetem első számú ellenőrének szerepköre. Emez utolsó tekinthető legmagasabb végső célnak, amelyhez képest az előtte lévők csupán *cél-eszközök*.”

A továbbiakban halált megvető bátorsággal jegyeztetnek föl a stratégia és taktikai körei. Sőt, a társadalmi szabadság lényegét jelentő *demokrácia* körei is. (Ugyanis csak ebben a légkörben érezheti „az ember végre *cél-embernek* magát, mégpedig olyan formában, hogy saját véges élete alatt megélheti mindazt, amit képességei \és pusztán képességei\ megengednek.”) Hány köre van a demokráciának? Kettő. „Egy kisebb s egy nagyobb. Középen ég a demokrácia tüze. A kisebb kör közelebb ül a tűzhöz, nyeli a füstöt, miközben melegszik, a nagyobb kör távolabb lévén (annyi meleg sem éri, mint társát) nincs kitéve tűzveszélynek és egyéb kellemetlenségnek. Ez utóbbi nem tűzrakó. Hanem fahordó. Látható, hogy a filozófiával átítatott társadalmi tanmesének – és csak egy részt idéztem belőle – a *költői kitekintése*: sajátos szimbólumvilága a vonzó.

Ahogy Páskándi lábát lógázza elfoglalja helyét az okoskodás trónszékén, abban méltóság van. Bár nem jogar és országalma van a kezében, hanem – szellemi főzőcskéje ezért izgalmas – egy egyszerű főzőkanál. *A kötésekről, a szellemhatárról* szólván úgy vegyíti egymással az ízeket (nyelveket, kultúrákat, a népeket összefűző és elválasztó szokásmódokat), ahogyan – „a töltött káposzta törvénye” szerint – a kedvelt étekben a „burok”, maga a káposzta, a benne lévő ízekkel: a rizszel, a darált hússal s a fűszerekkel egyesül. Filozófia a kondérban? Inkább a „szellemi és emberi értelemben” vett természetes és mesterséges határ *fogalmának* a józan paraszti ésszel való kijelölése. „Természetes egy szellemi határ vagy egy azonos nyelvet beszélő közösség határa ott, ahol már nem beszélnek ezt a nyel-

vet. Mesterséges határ az, hogy a határ nem ott van, ahol az egy nyelven beszélők lakása, erdői, mezői, hegyei, folyói befejeződnek.”

Ézag a nyelvvel és a szavakkal mint fogalmakkal ugyancsak játszik. Attól különös ez a szóteremtő, fogalom meghatározó játék, hogy szépséges magyarázatot kerekítvén, a költő-gondolkodónak, nevezze magát (említettük!) bármily naivnak, mindig *forr* az agya. (Érdemes közbevetni, a londoni Határ Győzőnek – aki ugyancsak filozófusnak vallotta magát – éppoly *szivárványos* az „egzakt” nyelve, mint Páskándi-Ézaghnak.) „A nyelv – míg van élőlény – éppúgy nem állítható meg mozgásában, mint bármi más. Csak az az óra állhat meg, amelyet *egyszer* felhúztak, amelyiket sohasem húzták fel, mégis jár – nem állhat meg soha. A nyelvben idő van, fiam. S amíg születnek, növekednek, s meghalnak az emberek – a szavakkal sem lehet másképp.”

Szintén *Az egyetemes nyelvről* írott morfondírozásban olvashatjuk (amely egy költő-sülvölvény látogatása kapcsán jegyeztetett le): „Minden szónak megvan a maga *izgalmi értéke*, helyzeti energiája. Feszültség-értéke. [...] A szavaknak ugyanakkor tér is kell, akár az élőlénynek: egy regényben a szó *tömegéletet él*, az epika a szavak közösségi élete. Itt a magányos szavakra, szókapcsolatokra, kifejezésekre csak ritkán kell fölfigyelni: a nagy egész hangulata, körvonala él. A lírában megleshetjük a szó magánéletét. Hogyan csinál magánügyéből közügyet. Miként lesz egyéniség. Körötte nagyobb az »udvar«, ahol kifuthatja magát.” Stb.

Páskándi szavai, éljenek tömegéletet vagy magánéletet, mindig kifutják magukat. Nincs az a hatalmas stadion, amelynek rekortánja befogadná – egyáltalán, képes volna követni – eme körről körre frissülő, sosem vagy alig fáradó futók nemegyszer kozmikus köröket is érintő mozgását. A baráti társaság immár kilencedszer házasodó férfi tagja vajon megérti-e Ézag, a „dilettáns gondolkodó” női szépségről való, kulináris élvezeteket is fölillantó, műveltség-élményre épülő fejtegetését?

„Ami azonban ma díszítés, az tegnap még elrejtés lehetett. A hús inkognitója a zöldség, a test rangrejtése a lélek – vagy fordítva. Amit rejtene (pl. a test egy része), izgató, csigázza a képzeletet. Még a nem túl fejlett szépérzékű detektív is az után indul, ami rejtezik. Egy zöldsege alatt megbúvó hússzelet nem okoz sokkal kisebb izgalmat, mint Machbetnek a boszorkány jóslata, miszerint hatalma addig tart, „Míg a birnami erdő Dunsinane dombjára nem vonul. A zöldbab, a petrezselyem, kelvirág alatt lappangó húsdarabok, mint Malcolm zöld ágakkal álcázott katonái kúsznak Macbeth-i szám és torkom felé. Terepszínű hús. Igen, a küllem. Szép is legyen, ne csak ízletes. Hogy minek kell egy szép női fejre a kalap, a koszorú? El is vonja a figyelmet az arcról, ám először odarántja” (*Házassági diplomácia*).

Shakespeare a Páskándi Géza-i rekortánon? A nagy angolnak még szöges cipőt sem kell a lábára húznia, hogy lefussa Ézag-gal karöltve (a váltóbot átadásáról nincs szó) a szatmárhegyi-kolozsvári-budapesti gondolkodó által *ízék kilométereiben* jelölt távolságot. Talán mosolyog is, amikor meghallja írócímborája kijelentését a *Miért nem szeretik*

a lángelmét? című eszmefuttatásban: „Hányszor leírtam: minden zseni annyit nyer a súlyához, amennyi az általa kiszorított közepszerűség súlya. (Itt egy kicsit én is mérges voltam Arkhimédészre, hogy meghatározásomban nem tudtam őt kikerülni.)”

Ézagh magára gondolt vagy másra? Az ilyesféle osztályozó libikókák során – talán ezért is született az *udvarló könyv* – meg kell a szívnek szakadnia. Tény: többek között azért „nem szeretik a zsenit, mert fölöslegessé tesz temérdek dolgot. *Kihúzza talpuk alól saját fontosságuk tudatát.*” A zseni természetét boncoló párbeszédben – Ézaghot ekkor „egy igazi lángész látogatta meg” – sok fajtáját és tulajdonságát (intolerancia, gonoszság, stb.) tapasztalhatjuk az emberiség számára mégis csak aranyat termő lángelmének. De a bölcsek bölcse szerint az az igazi, amikor a lángelme és a jóságosság – „aligha van ennél két ellentétesebb érték” – valamely személyiségben összetalálkozik. Páskándi-Ézagh Anton Pavlovics Csehovban vélte megtalálnia a maga „jóságos zsenijét, akinek – képmutatás nélkül – szivárog a könnye, miközben a legkíméletlenebbül belevilágít az emberekbe. Sajnálja, hogy le kell lepleznie őket.”

Ezek azok az irodalmi kitérők – az író vallomások hangja nem gátja az egyszer praktikus, máskor abrakadabra-filozófia kifejtésének –, amiért (többek között!) érdemes az *Ézagh-történeteket* s a hozzájuk fűződő *világjobbító* kommentárokat olvasni. Egy kissé Pascalt és nagyképű fiatal látogatóját parafrazeálva (ez utóbbi a nem művészet művészet voltáról akarta őt meggyőzni) nyugodtan írja le – önjellemzéseként? – az alábbiakat: „nem törődni a filozofálás eddig kialakult fogalmával – ez az igazi filozófia, nem kell törődni a líra ez ideig kialakult ízlés-normáival – ez az igazi líra”. Csakhogy önkéntelenül is ketté választódik – az Ézaghot megszüülő Páskándi ne tudná? – a kétféle igazság. Amíg nem biztos, hogy ez a gyalog-filozófiai köntösben megjelenő, bár poétikai színeket hordozó „tudományosság” valódi filozófia (Határ Győzöt is egész életében ez a *bizonytalanság* nyomasztotta), addig a hagyományos lírától mondanivalójában s formájában igen csak elszakadó *avantgárd* költemény – lásd eme műhely líra-remekét, *Az örömrontó angyalt* – minden bizonnyal maga az utolérhetetlen tökély. Pünkösdi szóval, ami aligha idegen szerzőnktől, az ész vigyázta lélek *kiáradása*.

Ha a fa maga alatt vágja a fát – Páskándi rendhagyó műfajú könyvében előfordul ez a tragikomikus fordulat –, az is lehetséges, hogy a népeket *vágó* fejsze (az író filozófiájában nem kevés a társadalombölcselet) egyszer maga ellen fordul. A rosszban kicsorbult rosszból, véli Páskándi, még valami jó is kisülhet. Nyilván érdekes, mert Ézagh bohócsipkájára *Az eb olykor emeli lábát* szerzője varrta föl a csengőt, minden olyan komoly és kevésbé komoly porond-tánc, amely a filozófia, az esztétika, a mitológia, a viselkedéstan, a szexual-pszichológia, és megannyi, a szépirodalom virágosában nyíló *öröm-keserv* érdeklődési körében landol, ám aligha van megejtőbb a korosodó Ézagh vallomásánál. „Kezdetben az alkotásom játék volt, s ahogy öregedtem, játékom alkotás. Aztán minden alkotásom ugyanúgy játék maradt, mert a játék nemcsak utánpótlás, hanem figyelemelterelés is. Így lett az alkotás figyelemelterelés a halálról” (*A játékról, egybekről*).

„Az ember a világegyetem egyetlen dilettánsa, de hőse is, Mert annyi 'lelketlen' kő, csillag közepette halálos veszélyben lelkesen rokonítja a dolgokat, hogy ember- és természet-hasonlóságait felfedezze” – így a *Hősök és dilettánsok* záró gondolata. Nem *Természetvédelem-e* – miként az egyik fabula címe közli – az alábbi, a *vox humánához* fölöttébb közeli, ha nem vele egy, ézagh-i igazságtevés? „Egy fiúcska rászólt a másikra: – Ne tépd le azt a virágot! A másik anyanyelvén próbált magyarázkodni. – Ilyen nyelven nem merj beszélni! – szólt a virágot védő fiú. Ézagh közbeszólt: – Ő a virágot akarta letépni, te pedig a szájából a nyelvet, melyik nagyobb bűn? Véditek az állatokat, növényeket, joggal, de nem ugyanilyen joggal védhetitek a pusztuló nyelveket, kultúrákat is?

Bertha Zoltán

„Szelíd fényű glória”

Páskándi Géza Dsida Jenőről

Dsida is, Páskándi is – mindkét szatmári születésű író – kiemelkedő, klasszikus rangú alakjai modern magyar irodalmunknak. A szellem jelzőfényeivel igéző és eligazító műveik ízig-vérig mai eszmélkedésünk segítői, támpontjai, régebbi és közelmúltunk viharos, reménykedő és tragikusan szomorú időszakainak katartikus megvilágosítói.

Páskándi Géza Szatmár fiának nevezte magát hűségesen, mivel a Szatmárnémeti melletti Szatmárhegyen született; olyan partiumi, Tisza-, Szamos-vidéken, amely annyi írórt és történelmi személyiséget adott a magyarságnak Károli Gáspártól Adyig, Móriczig – és Dsidáig. Szülőfalujában és iskolájában, a Szatmárnémeti Kölcsey Ferenc Kollégiumban ma szobra áll, szülőháza helyét emléktábla jelöli, annak utcája az ő nevét viseli.

Talán a szülőföld szabadságszerető levegője is ihlető forrása volt a nevét már egészen korán, diákkorában ismertté tévő lendületes, friss szellemű, fiatalosan bizakodó verseinek, az erdélyi magyar írók első számú kolozsvári lapjában megjelent – és az ötvenes évek első felében uralgó bornírt sematizmustól élesen elütő, hitelesen újszerű hangot hallató – műveinek. Fényesen induló írói, szerkesztői pályáját törte meg a román kommunista diktatúra, amikor a magyar '56-tal szolidáris erdélyi magyarság elleni megtorlási szándékkal (és persze „ellen-séges izgatás”, „magyar nacionalizmus” vádjával) őt is elítélték és hat évi börtönnel, Duna-deltai kényszermunkával sújtották. Ártatlan diákszövetségi programjavaslatai miatt, amelyek a magyar oktatás függetlenségét célozták volna – az '56-os forradalom szent eszményei jegyében. Tehetségét azonban nem lehetett elfojtani. Kiszabadulása után ismét az újító, vérátömlesztő hatású irodalmi (nagyreszt Forrás-nemzedéki) törekvések élvonalába került, s egyaránt mértékadó magasságokat meghódító lírai, prózai, drámai műveivel megalapozta legendás sokműfajúságát is. Az

újjászülető erdélyi történelmi színműírás mérföldkővét – a szintén Németh László, Ilyés Gyula nyomdokára lépő Sütő András, Székely János, Kocsis István tollán ugyancsak kiteljesedő historikus-klasszicizáló nemzeti dráma alapművét – jelentette az unitárius Dávid Ferenc püspök sorsát megörökítő és a besúgórendszeres hatalmi politika általános működés módját leleplező 1970-es *Vendégség*. A tragikus értetlenséggel övezett Apáczai életét megelevenítő *Tornyot választok*, a trilógiává szélesedő „erdélyi triptichon” és a többi nagyszerű történelmi darab alkotója azonban – szinkronban a legmodernebb európai és világirodalmi irányzatokkal – a groteszk, az abszurd, vagy ahogy ő nevezte, az abszurdoid drámaforma mesterévé is vált. Volt tehát mit folytatnia, amikor a hetvenes évek derekán átköltözött Magyarországra (s ottani személyi igazolványába – micsoda szomorú korjellemző jelképeség! – az „állampolgársága” és a „foglalkozása” rubrikába pontosan egymás alá az volt bepecsételve, hogy: „hontalan” „író”). Önelvűen avantgarde és öntörvényű bölcséleti nyelvjátékokkal sziporkázó költemények, novellák, rövidprózák, a shakespeare-i krónikás színjáték poétikájához fogható epikus drámák sora Árpád-házi királyainktól Rákócziig, Csokonaiig és az európai történelem meghatározó fordulataiig (a biblikus ókortól, az antikvitástól a francia forradalomig és a fiktív világvégeig) terjedő tematikával, abszurd drámák, hangjátékok és jelenetek rengetege, amelyek közül több is olyan sikert aratott azután angolul előadva Amerikában, New Yorkban, hogy egyik ottani kritikusuk szerint ha ezek a darabok Párizsban vagy Londonban jelentek volna meg francia vagy angol művekként, akkor szerzőjüket ma a világ egyik vezető színműírójaként tartanák számon mindenütt (Beckett, Ionesco, Pinter, Albee, Mrožek és a többiek mellett); és irodalomtörténeti, társadalom-, történelem- és létfilozófiai, nemzetpolitikai esszék sokasága, vagy dokumentáris értekezések, regények a közelmúlt kataklizmáiról, a Ceaușescu-rezsim magyargyilkos, faluromboló szörnyetteiről, a szekusok tenyészetéről, önéletírás és naplók („begyűjtött” vallomások), előadások és levelek, közügyi cikkek és publicisztikák, s még verses eposzok, meseregények, gyermekversek és -elbeszélések sokfélesége – mindez tehát külön-külön és együtt is a szinte felmérhetetlen sokszínűsége és enciklopédikus gazdagsága ennek a grandiózus életműnek. Amely büszkesége a saját szerű erdélyi szépirásnak, de a legtágabb értelemben vett Kárpát-medencei és az egyetemes, összmagyar irodalomnak is, átfogó kincsestára régiók és a történelmi meg a reménybeli magyar haza mélyből és magasból fakadó üzeneteinek, így sok tekintetben iránymutató értékminőség a közép-európai és a világirodalom számára is. Mert a legmodernebb kísérletező nyitottság, a hallatlan nyelvi-művészi tágasság és a lenyűgöző eredetiség a legsúlyosabb, egyszersmind a legigazabb nemzeti sorskérdések bolygatásával kapcsolódik szervesen össze; a személyiség filozófiája a sorsközösségi gondok horizontjával, a hagyomány az újítással, a sajátos az univerzális értékrenddel. Ezért lesz megrendítően autentikus is mindaz, ami a szellem szabadságát és emelkedésének végtelenségét a kötődés éthoszával, a megmaradás erkölcsiségével fonja egybe. Páskándi Géza a színházat nemzeti önbecsülésünk ébrentartó szentségének, a szó templomának

tudta, s hitte, hogy elhivatása, missziója van az irodalomnak. És népének pedig küldetése a létben; mégpedig abban a végső vonatkozásban és értelemben, ahogyan egyik királydrámájában Szent László fohászodik az Istenhez: „Atyám, míg néped egy is van e földön... míg néped van... magyar is legyen”; s amiképpen a másokban Könyves Kálmán mondja ki a szakrális bizonyítást: „Volt-e a magyarral valami célja, valami külön célja a Teremtőnek? [...] Azzal, hogy oly sok emberi nyelv van, kicsi és nagy – volt-e terve az Úrnak? És vélünk, a mi nyelvünkkel volt-e, s ha igen, mi célja, terve volt? [...] hiszem, hogy akármily kicsiny, de mégis volt célja. Ha semmi más, egy bizonyosan: hogy megmaradjon. Hogy fennmaradjon most és mindörökké.”

*

Páskándi Géza természetes bensőségességgel és lenyűgöző erudícióval kötődött a szorosabban vett erdélyi kultúrtörténeti, szellemi hagyományok egészéhez – ahogyan erről monumentális életművén belül csak sziporkázóan egyéni, szuverén esszéírása is ékesen tanúskodik –, s így kapcsolódott már korán a Dsida-örökséghez is. Mert Dsida Jenő szellemi-irodalmi hagyatéka valóban az erdélyi és az egyetemes magyar líratörténet legértékesebb kincsei közé tartozik – amely azonban a második világháború után, a diktatúra idején hosszú évtizedekig nem foglalhatta el méltó helyét az irodalmi kánonban; sem az olvasói köztudatban, sem a hivatalos értékrendben. Amikor Dsidát különféle otromba támadásokkal üzték ki az irodalmi örökségből, a legnehezebb, legvadabb időkben, 1956-ban Páskándi Géza mértékadó vitacikkben védte meg a nagy formaművészt.¹ Még ezután egy újabb évtizedig sem jelenhetett meg Dsida-kötet Romániában. De Páskándi (a Dsida Jenő „ébresztését” szintén kezdeményező – és egyébként szintén szatmári – Panek Zoltánnal [*Utunk*, 1956/38.] együtt) váltig szorgalmazza a költő verseinek közzétételét (Szilágyi András [*Utunk*, 1956/40.], Méliusz József és mások véleményének ellenében).² S nemcsak a kivételes formakultúrájával, alaki és tartalmi szépségeivel („zenévé légiesült képeivel”) megigéző, inspiráló („ragyogóan jó költő”) Dsidát igyekeznek – a kor obligát frazeológiájával – „objektív”, vagyis szakavatott, méltányos és valóban irodalmi-esztétikai megítélés alapján rehabilitálni, hanem azt is meg-

¹ Páskándi Géza: *Dsida és a kortárs elfogultsága*. *Utunk*, 1956/43. 6.

² Ld. mindehhez: Láng Gusztáv: *Dsida Jenő költészete*. Bukarest–Kolozsvár, 2000. 255–256.; Szakolczay Lajos: *Innen és túl a formán – Dsida Jenőről*. In: Uő: *Ötágú síp*. Budapest, 1989. 34–35.; *Tükör előtt – In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla. Budapest, 1998. 208–267. – Vö. még: Lisztóczy László: „Csonkán is rege-kincs a Tiéd...” – *Versek Dsida Jenő halálára*. PoLiSz, 2005. 81. 20–29. és in: uő: *Vonások Dsida Jenő portréjához – Tanulmányok és dokumentumok*. Kolozsvár, 2005. 110–126., 155–156.; uő: *A költő feltámadása – Tanulmányok Dsida Jenőről*. Eger, 2008. 79–129., 145–151.

kockáztatja, hogy ő még a *Psalmus Hungaricus*ra sem fogná rá semmiképpen sem az irredentizmus vádját, mivelhogy megbélyegzéssel („ráfröcskölt elfogultsággal”) bonyolult kérdéseket nem lehet elintézni. És kiemeli, hogy a humanizmus, „az együttérzés az alullevőkkel, a szenvedőkkel való sorsközösség-vállalás krisztusi mozdulata” Dsida (az „Amor Sanctuson nevelkedett” „új-katolikus” költő) lírájának a letagadhatatlan sajátja. (S ezzel tulajdonképpen még a forradalmiság motívumait a rehabilitáció érdekében jószándékúan túlhangsúlyozó Panek-cikk állításait is korrigálja.) A költő emberi-művészi habitusának lényegére tapintva fogalmazza meg: „Dsida költői gondolatmenete ez: az ember otthont épít, s önmagában megtisztulva az erkölcsi nemesség minőségileg magasabb fokán ’meggyógyítja a világ kelését.’” „Tele van meghitt, emberi szívmeleggel, másokért való bánkodással, aggódó féltéssel és sikolyokkal ez a líra: a *Nagycsütörtök* alvó apostolaitól az *Angyalok citeráján* angyalhangjaiig, és az emberre *Leselkedő Magány* tompa fájdalmáig” – teszi hozzá, valamint hogy szólnia kell a „profán és keresztény-hangulatok bájos, tündéri váltakozásáról, amely annyi versébe középkorian ódon, de ilyen sajátos házasítással mégis modern világérzést varázsol”; „remek formaművészetéről, gyönyörű rímeiről, az erdélyi táj zordon fenségű, szinte acél-lapra metszett képeiről”. S befejezi azzal, hogy „állítsunk szép válogatással emléket Dsida Jenőnek, aki a szegény és piszkos és barázdált arcú utcaseprőt arra kéri a hajnali utcán, hogy: ’Testvér, ha az üdösségre jutsz, / rólam el ne feledkezz!’ [...] Elfeledkezhetünk-e róla?”

A Dsida Jenő költészetének értékei melletti ötvenes évekbeli polemikus kiállást két évtized múlva egy nagyobb esszé is követte, amely Dsida különleges-varázsos nyelvművészetének a lényegi szemléleti-esztétikai összetevőit kutatja – a költő születésének hetvenedik évfordulóján (*Költői nyelvünk egyéni változatai és a táj*).³ A mára már hitelesnek mondható Dsida-portrét kialakító irodalomtörténeti értelmezésekkel és értékelésekkel egybehangzóan⁴ Páskándi is kiemeli azt a feszült kettősséget, amely az életderű tündéri báját és a mulandóságérzet sajtó bölcsességét vegyíti. „Az ’arany és kék szavak’ költője nem csupán angyalian játékos, és nemcsak a derűs szomorúság lírikusa, nem kizárólag a kamaszos ironia elbűvölő megszólaltatója, vagy a naiv-pajzán erotika énekese. Mert Dsidában *minden minőség* (mint az igazi lírikusoknál mindig) *nemcsak megfelel, de felesel is önmagának*. Angyali, de erotikus. Szorongásos, de öngunyoros. Érzelmes, de ironikus. Vallásos, de panteisztikumba villanó. Halk szavú, de feszült. Lehangelő, de

³ Tiszatáj, 1977/6. 40-48.

⁴ Ld. legújabban pl.: Láng Gusztáv: *Dsida Jenő költészete*. Bukarest–Kolozsvár, 2000; *Tükör előtt – In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla. Budapest, 1998; *A Dsida Jenő Baráti Kör mellékletei*. Eger, 2000; 2004; Lisztóczy László: *Vonások Dsida Jenő portréjához – Tanulmányok és dokumentumok*. Kolozsvár, 2005; Uő: *A költő feltámadása – Tanulmányok Dsida Jenőről*. Eger, 2008; *Dsida Jenő Emlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Budapest, 2007; Kabán Annamária – Mózes Huba: *Vers és lélek – Dsida Jenő és költészete*. Miskolc, 2007.

drámái. Logikus, de indulatos” – írja; „nagyfeszültségű tehát e líra, pedig igencsak *hangfogós*”. S ennek a különös intenzitásnak a nyomait többek között az olyanfajta önleplező szelidségben véli fellelni, amely az „emberevő” világtól, az „elgépiesedett” civilizációtól a „bukolikus, pásztori természetbe” húzódó menekülésre készítet, de amely el is árulja, ki is szolgáltatja a költőt. Saját értékminőségei adják föl őt egy „idegen, emberellenes, költészetellenes, nemzet- és nemzetiségellenes” társadalomban. (Hatásosan utal erre a sorstapasztalatra Páskándi, amikor írását így zárja: „Dsidá tiszta humanizmusának fenségjele a fogastra akasztott, szelíd fényű glória. Fénye ma is idáig szivárog. Hadd fejezem be ezt a tanulmányt a *Spártai vers a történelmi munkamegosztásról* című soraimmal: Ez a nagy-nagy hangú jó lesz a hadaknak. / E jámbor, halk szavú? Kell majd áldozatnak.”) – A költő átpoétizálja a valóságot, „mintha a társadalmi létezésből eredő tétováság kompenzálná magát a briliáns formában”, „kecsessége” (mint az őzé a vadásznak) – sőt anyanyelve – mégis elárulja őt. Dsidát megkínózzák a kicsinyességek, noha „a banalitásokban is felfedezi a biblikus jeleket”; ebből következően katolicizmusa, misztikus élményei is átélten társadalomérzékenyek, vallásossága ember- és társadalomközeli, sőt rendszerint hétköznapi. („Van egy remek groteszk képe: a költő glóriáját a fogastra akasztja.”) Megelőlegezi így mintegy a század induló egyházi-vallási tendenciáit is: főképpen a szociális érzékenység növekedését. Mindebbe (virtuóz költői forma, nyelvi zeneiség, anyanyelvi tradíciótudat, vallásos misztikum) pedig eltagadhatatlanul belejátszik a nemzeti, a kisebbségi létsorsból, a magyarságélményből fakadó látásmód értékszemplélete. Hogy „a két világháború közötti kisebbségi létezésben az egyházi élet is bővített funkciójú (akárcsak a nyelv)”. Hogy talán nemcsak ízlésesztétikai, nemzedékfordulati magyarázata lehet a „szétszakítotttság” formarobbantó szabadverses hangulatai után a zárt ritmusú, rokokós, „önittasultan” rimzenés versek újjáéledésének; Dsidá hagyományos formák felé való fordulása „még azzal is társulhat, hogy ő – lévén kisebbségi költő – sajátos küldetésének érzi a tradíció ápolását, feltűnően akarja jelezni kapcsolatát az egész magyar költészet akkora már elfogadott nagy áramlatával, a nyugatosokkal”. S hogy az anyanyelviség – pláne a veszélyeztetett anyanyelviség – szerepe, hatásköre mérhetetlenül kitágul, komplexebbé válik; a nyelvmegőrzés és -ápolás, -művelés révén is a „a kisebbségi létezésben a nyelv *funkcióhalmozó*” lesz, és a szakrális szférához közelít Páskándi szerint (is): „A templom helyett templom képlete ez. A nyelv a kisebbségben élő költő számára zarándokhelyé lesz, áldozati oltárrá, amelyre ki-ki hozza a maga szóállatait, sőt: olykor emberáldozatait, hogy engesztelést és segítséget kérjen. A költő és vele együtt közössége a nyelvből erőt merít és sugároz. Minél kisebb a közösség, annál inkább szakrálissá lesz a nyelv, vagy közelít a szakrálishoz és a *legitimébb szférához*. (Ezt egy másik kortárs költő, Reményik ki is mondja, „*katakombának*” érezvén a nyelvet.)” „Mindebből világos, hogy az anyanyelv a maga lehetséges zeneiségével, lehetséges régi és új jelentésárnyalataival a nemzetiségi kisebbségi költő számára sokkalta többet jelent, mint azoknak, akik *egynyelvű* közegben élnek.” A nyelvi diaszpóra így aztán még inkább kedvez a költészetnek, az irodalomnak,

hogy a nyelviség elsődlegességéből fakadó különleges funkcióhoz, „főszerephez” jusson. („Ha csak egy vallás van, sosincs annyi vallásos költő, mint ha sok vallás van.”) Ebben pedig a művészekre és általában az értelmiségiekre döntő („rettentően fontos”) feladat hárul: képviselni, kifejezni, tanúsítani népük, nemzetiségük kollektív sorsát, szenvedéseit, küzdelmeit, megerősíteni a közösség történelmi emlékezetét és jelenlétét, s művészi-esztétikai többlettértékekkel kiteljesíteni (más népek sorsával is összevethetően egyetemesíteni) ezt az elkötelező nemzeti-közösségi sorstapasztalatot. S ez a kulturális ellenállásként is megnyilatkozó vállalkozás erős és öntörvényű, saját jogú hagyományokból táplálkozik. Mindezt már napjainkban mondja – s látható, Páskándi nézeteivel is mennyire egybevágóan – a posztkoloniális kritikai gondolkodás talán legjelentősebb alakja, Edward W. Said (an „intellectual is very often looked to by members of his or her nationality to represent, speak out for, and testify to the sufferings of that nationality [...] To this terribly important task of representing the collective suffering of your own people, testifying to its travails, reasserting its enduring presence, reinforcing its memory, their must be added something else, which only an intellectual [...] has the obligation to fulfill. After all, many novelists, painters, and poets [...] have embodied the historical experience of their people in aesthetic works, which in turn become recognized as great masterpieces. For the intellectual the task, I believe, is explicitly to universalize the crisis, to give greater human scope to what a particular race or nation suffered, to associate that experience with the sufferings of others”⁵; It „has been the substantial achievement of all of the intellectuals, and of course of the movements they worked with, by their historical interpretive, and analytic efforts to have identified the culture os resistance as a cultural enterprise possessing a long tradition of integrity and power in its own right”⁶).

Páskándi igen gyakran hangsúlyozza, esszéiben is voltaképpen vezérszólamszerűen a változatosság elvét. Hogy bármilyen globális egyetemességre való törekvés, az univerzalizálás szándékával történő világméretű, interkontinentális egyneműsítés is csak „egyetemes vidékiség”, sőt rossz értelmű provincializmus maradhat – tudniillik a végtelen (még az „interplanetárison” meg az „intergalaktikálison” is túli) világmindenséggel szemben, ahol kiszámíthatatlan és mérhetetlen további változatok nyüzsgöhetnek. A neutrális, a „metanyelvi” általánosítás – mint „egyetlen irányú egyetlen eszköz” – nemcsak képtelenség, de ostobaság és embertelenség is; a változatosság hiánya valami egész másnak az uralmát szolgálja és tartja fenn. A csillagvilággal az ember mindig más- és másképp, másmikor és más módokon néz szembe, élményeit „más képekkel, nyelven fogalmazza meg, más árnyalatúan éli át. Sokszor épp a nagyon meg nem mérhető *árnyalatok* jelentik

⁵ Idézi: Neil Lazarus: *Nationalism and Cultural Practice in the Postcolonial World*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999. 140.

⁶ Terry Eagleton, Fredric Jameson, Edward W. Said: *Nationalism, Colonialism, and Literature*. Minneapolis, London, University of Minnesota Press, 1990. 73.

az egészen sajátost. A többletet. Így a nemzetit is. (Ismeretelméleti értéktöbblet!)” (Ezek az utóbbi sorok az észjárás általános és magyar formáit taglaló, Karácsony Sándorról szóló írásból valók [Kései könyv-ekhá régi siralomra – Néhány gondolat Karácsony Sándor, a Magyar Észjárás című újra megjelent könyvére való tekintettel, 1985].⁷)

S a nemzetin belül még a különféle tájak is a legszínesebb további értéksajátosságokat hordozzák. Gyönyörű lírai futamban veszi sorra Páskándi, hogy például a „Károli-féle bibliafordítás irányából” jövő, de a „zólyomi Balassi nyelvi súlyait, a kuruc költészetet” is megmozdító (az „egész történelmi anyanyelvet” „lírai vízióba” összefogó) szilágysági Ady, a szatmári Móricz, a székely Tamási, az alföldi Tömörkény, Móra, a Partium „nyelvi bűvköréből” induló Krúdy és Tersánszky, és mind a régebbi többiek is miképpen boltozzák fel együttesen, egymást nem meghaladva, hanem együttthatásukban kiegészítve, azt az univerzumot, amely az egységes és oszthatatlan magyar nyelvi-irodalmi hagyományt, annak organikus egészét jelenti; s a modernség alapjait is, hiszen például a debreceni Csokonai nélkül nincs szeszélyesen játékos, groteszk líra, a szabolcsi Bessenyei nélkül felvilágosult gondolati stílus, a dunántúli Berzsenyi nélkül „modern sejtelemlíra”, a szalontai Arany nélkül „eposzi rálátás” és „nyelvi empirizmus”, a Bács-Kiskun vidéki Katona nélkül szikrázó nyelvi drámaiság, a sztregovai Madách nélkül költői filozofálásra alkalmas nyelvezet – és így tovább. A sokféle magyar vidék és nyelvi táj adta értékek összefonódnak és így gazdagítják az „egyetlen, egyetemes” magyar nyelvet és irodalmat; „csodálatos szellemi

⁷ Páskándi Géza: *Mesterek kortárs szemmel*. Pomáz, 2005. 159-174. – És drámáiban, prózáiban, esszéiben számtalan más helyen is megfogalmazza Páskándi ezeket a nézeteit. Csak néhány példa: „minden vidék egyetemes” – és fordítva; „glóbuszunk 'vicinalitását' az univerzumban nem tagadhatja senki”; a „mindenségnek sokféle tájvidéke van [...] Nézz fel az égre [...] Mennyi vidék! Ott sűrű a csillag, itt ritka. A ritka csillagok kis tanyák, falvak... a sűrű – metropol. [...] Minden csillag tájnyelven beszél! És ez a sárgolyó? És miért hívják sárgolyónak? Mert vidék, falu – ehhez az egészhez képest! [...] Nézd csak a csillagtérképeket! Bika! A földi istállóból felvitték az égbé. A földi istálló egy portán állt, a porta a faluban [...] Felvitték a falut, a vidéket, az égre. Kis Kutya, Nagy Kutya! Felvitték a házörzőket is! A vadászebeket! Nagy medve... Az erdőt, a sziklát! Nem tudsz úgy beszélni az égről, hogy közben ne a falut, ne a vidéket emlegetnéd, ne majort, ne tanyát, ne erdőt és mezőt”; „A 'provincia' a megmaradás egyik esélye, mint némely halnak a holt-ág vagy öböl”; „Földünk is csupán provincia (és provinciális) az egyetemesnek mondott törvények uralma alatt. Nyelveink holmi diaszpórák a végtelenségnek keresztelt tér és idő hangjai közepette. Pánprovincializmusban élünk. Láthatjuk naponta”; „a Mindenséghez, Univerzumhoz, a végtelenhez képest maga a glóbusz is csupán parányi sár-provincia”; az „egyetemesség és tájiaság egymásban jelentkeznek”; „az egyetemes gyökerei is anyaföldben, hazaföldben nőnek, és nem a semmiben”; „nem lebegő gyökerek, hisz még azok is csak helyi vízben tudnak lebegni, ha élnek”. S így kerekedik ki a ragaszkodó, intim szülőhaza-szeretet szinte szakrális, teológiai-krisztológiai mélységűvé gazdagított himnuszát sugárzó gondolat: „áldassanak a szülőföldek, mert úgy szeretik a nyelvi hazát és úgy szeretik a nemzetek hazáját, a kerek világot, hogy egyszülött zseniális fiaikat adják neki és érte”.

munkamegosztás” ez az anyanyelv érdekében. És azt is jelzi, hogy a fővárosi „összehordott” („tranzit”, „átmeneti”, „zsargon”, „idegenes”, „divatos”, „úrhatnám” stb. elemektől hemzsegő) nyelvvél (amelynek azért van helyi és az újabb korokban az irodalmiságban is megnyilatkozó színértéke), a fővárosi a „kohószerűséggel” szemben (merthogy oda az írók többsége mindig is vidékről érkezik a maga tájának „nyelvi gusztusával”): „a vidék ma sem szűnik meg az irodalmi nyelv elsődleges és kiapadhatatlan forrásává lenni”. Sőt, folytatódik a csaknem historikus nyelvkarakterológiai gondolatmenet, „ha mindezt történelmi síkban nézzük, azt vehetjük észre, hogy például a *partiumi* vagy az általában vett erdélyi irodalom is érzékenyebb az archaizmusokra, mint mondjuk a dunántúli. A partiumit a protestáns szellemi múlt, az erdélyit szintén, plusz a viszonylagosan önálló hagyományok predesztinálják erre. (Meg aztán a 'sarkokban', 'széleken', 'peremeken' nehezebben cserélődik a szellemi nyelvi levegő, mint a széljárta középben. Oda 'beszorul' a múlt, végvár lesz a hagyomány. Másrészt viszont, éppen mert 'határ', vámszűrővel beengedi a távolról jött szellemiséget, beszívárogtatja, kellő, de nem önveszélyes adagolásban.)”

Szintén gyakori fogalmi metaforája Páskándinak az ún. „eszköznyelv”, illetve „célnyelv” megkülönböztetése. Azon túl, hogy a költészet nyelve eredendően nem lehet pusztán eszköz, mégis különbség húzódik a döntően önmagán túlira irányuló, illetve a figyelmet önmagára vonó autotelikusság között; Páskándi ezt egy érzékletesen jelentéses metaforával is megvilágítja, midőn önmagát eltüntetve láttató „ablaküvegnyelvről”, illetve „önmagát láttató nyelvről”, vagyis „színes üveglakszerű” nyelvről beszél – ez utóbbiak körében a „sötétszínű”, homályosodó, sőt „feketésszürke, kormos” üvegnyelv (Berzsenyi, Ady, Sinka) és az áttetszőbb célnyelv (Petőfi, Arany, Kosztolányi, Erdélyi József) közötti eltérésekre is rámutatva. A nyilvánvalóan ötletszerű, de lényegi és valóságos esztétikai tendenciákra, különbözőzésekre rámutató vagy azokat megközelíteni igyekvő felvetések már Dsidánál is differenciálást igényelnek, s így lehet egyfelől „latinus nyelvvilágosságáról”, másfelől a régiség, a tájóság, a sajátosság iránti vonzalmáról szólni. (Elvetve a mármár késő-nyugatos „epigonizmust” emlegető lekicsinylést – s kiemelve ebben a tisztázó irodalomkritikai törekvésben Láng Gusztáv munkáját. Mindenesetre Dsida ébresztésében, mint láttuk, az ötvenes évektől kezdve Páskándi is érdemlegesen, küzdelmesen sokat tett.) A nyelv, a költészet (irodalom és kultúra), a tájhaza és a szellemi egyéniség változatosságának jogaiért perelni pedig olyan fegyverténye Páskándi Géának és egész életművének, amely messzire sugárzó, ma is és általában égető igazságokra összpontosíthatják az értékelvőséget feladni talán mégsem kívánó utókor figyelmét.

Elhangzott a hetvenöt éve született Páskándi Géza emlékére rendezett konferencián Szatmárnémetiben, 2008. május 16-án

Barabás Zoltán

Ballada a halódó városról

Ványadt lelkek halódó városa,
most hozzád szól Villon, a vágáns,
kinek még nem volt saját vánkosa,
hogy mindig virgonc legyen, elegáns.
A kocsmá ablakán mocskos fény kapar,
hasgat mindenem, de a lőre oly hamar
ledönt és csak magamtól kérdezem: ámbátor
lelkedben rendet rak-e még a mámor?

Lesz-e még Holnap, dal s vérbő borissza
vagy minden poéta a bürökpoharát kiissza?
Üzenem a koldus hétköznapoknak, hogy minden
papos hazugság mellé odatalál a nincsen.
Totyakos cimborák, öreg lotyók, száraz mellek?
Mit nekem! „Kolbász legyen a sonka mellett
míg árja nem apad a vérnek.” Ámbátor
lelkedben rendet rak-e még a mámor?

Ajánlás

Üdvöz légy egykor' büszke Várad!
Hévjó vized, szőlőhegyed s várad
emléknek már langy, pusztuló tábor
Lelkedben rendet rak-e még a mámor?

Kései ballada a Góbé Csárda jótét lelkeiről

*Francois Villon modorában
Szundy László barátomnak ajánlom*

E sarki házban, hol kopott bordély
sose vagyon, szállásadónk a góbé
Pápay Egy Zoltán, kit mord éj
évadján hozott az öreg, borissza Noé
Kárpát bércén, Sebes-Körösön átal.
Bakójában vala szürkebarát, hal?
– kérdé Pintér, majd a készlet miján:
még százegy csatát kiáll?

E sarki házban, hol jó puskát
fálnak fordítani tilos, ne fuss hát
jó Mátyus, természeted aranyban karát.
Sedevi-félét kortyolj, újlaki nedűt,
bajnok lészel és kikapod Lőrinc barát
dagadt álla alól a tücsökhegedűt.
Itt szende és kurafi szépeleg, piál,
még százegy csatát kiáll.

Ajánlás

Herceg, drágát igyál!
A csudajóból sose kettőt.
Duzzad a borág s a vessződ
még százegy csatát kiáll.

Tüzes Bálint

Itthoni tavasz

világ tetején ülök
alattam talaj
fenn felhő s az ég
lenn a folyó s a város
áldott föld
maroknyi Várad
noha nagy
örök föld
hol ember előtti csöndből
üzennek bimbózó
magnóliák
illatuk lobogón hirdeti
mindnek
reánk már
hiába támad a tél

Goron Sándor

felhő és anyaföld között

láthatatlan létrán járkálsz
felhő és anyaföld között
tested havak palástjába öltözött

mutatni akarsz valamit
elbűvölni e hidegben e télben
hagyod hogy húzzon vonszoljon utánad
a látványszomj aranykötélen

Finta Éva

Jancsin mester házai

(Beregszászi utcaképek)

Táltos idő hogy törsz utat és lerombolsz
minden csodát minden gyarapodni vágó
képzeletet! Házak utcaképek állnak
háttal neked megfosztva a kezdet által
tökélyre vitt képek ragyogásban fénylő
tündökletétől.

Vén téglafal levert vakolat angyalfej
Jancsin mester termése a szép arcú nő
akár a torz Gorgó fejek vagy a harcos
mezítelen álló alak ott a sarkon
az épület élén ahol egykor én még
boltokba mentem.

Most égis ér városfelejtő hiányod
szépség halott minden teremtés hideg kő
a ház akár sírkő is lehetne mégis
élő a mély bujdosva a kripta-térben
laknak bizony minden szoba él belülről
zárják a múltat.

2007. január 21.

Naptártalan idő

Hát kivetül számtanilag
égi időnk csillagidőnk
csillagosan elciripel
még egy idő még egy világ.

Áll kapuja szent neveket
felsoroló visszavezet
kezdeteit felkeresi
indul a pont új utakon.

Mit tudom én kik lehetek
mennyi sötét mennyi fehér
mennyi jövő mennyi előd
mit tudom én kik lehetünk.

Fordulatán újra csavar
táncol a mozgásba rogyott
szédületet villanyozó
kaleidoszkóp kereke.

Zárt karika zárt kereke
labda a gömb ívre rugott
szédül a Nap fáj a feje
robbannak a gondolatok.

Bennem a fa bennem az ég
bennem madár fészke csipog
bennem a tó meg a halak
s a ménesben is én vagyok.

Mint ember nem tudok helyet
hol megmaradhat a csoda
és kitelel és kinyaral
naprendszer és föld-palota.

Így a titok véglegesül
néma marad alkonyatig
mind a napút mind a sötét
búg a csiga Szaturnuszig.

2007. március 4.

*Serestély Zalán***A**

a könny
isteni szemcséje
az embernek,
milliószor hasadt isteneknek,
hiszen ha tudnánk, hogy mi még emlékezünk az édenre,
annak végzetes következményei lennének.

A kilakoltatott szoba

Versszállnyi csendjét is
szobámnak
s hogy matracom ócska
rugói
meséig
veséig
hatók
ez még nem ok
így ne magyarázd

szoba

csak húzd ki a
szavakat
a papírinyből
s legalább ékezetnyit
hagyj nekem a falon

vesébe illő pillanat
hisz úgy felgyorsult bennem a csend
hogy hallani sem bírom

versszállnyira már tőlem...
lakoltatják a szobát

Kővel kötött

egyszerre mindet
vagy soha semmit
egyszerre széthasadt tested
egyszerre versbe vetni mindet
kővel kötött lábán
kővel kötött fekete harisnyán
hogyan ott nyuvadva életre
egyszerre ma is tegnap is
égre zuhanó galambot
egyre csak nyirkába zuhanó éjszakát
egyszerre ma is tegnap is
ide vele
vagy a semmit soha

Halott kisállatkám

és fogtam neked milliónyi
pillangót és egy hatalmas
dobozba rekesztettem őket,
hogy mikor végre kinyitod,
téged szerethessenek.

de mikor az állomáson
felnyitottad a fedelét,
csak halott kisállatok

zörögtek az alján,
néma kicsi tetemei
oktalanságomnak.

és te sírtál,
és kicsit neveltél is,
mert téged gyilkoltalak
meg a dobozban,
milliószorosára szétröppent
pillangótetted,

kedves.

Kaiser László

A belátás és édenteremtés regénye

Németh László: Égető Eszter

„Az én munkásságom egy mű, s az egyes munkák annak a fejezetei” – mondta Németh László 1969-ben, az életműsorozat indulása alkalmával készült interjújában. Ez az egy műre utaló megállapítás a nagy író és gondolkodó élete s munkássága közti egységre is vonatkozik, hiszen Németh saját életét is alkotássá tette: döntései és tettei, az általa sokat emlegetett szókratészi belső hang sűgásai a kivételes – s ne féljünk a nagy szavaktól – , zseniális tehetségű alkotóban a tisztesség és tartás erkölcsi imperatívuszát hordozták.

Nincs tehát hierarchia élet és életmű között, miként a műfajok között sem. Az idea és a valóság ütközéséből a gondolkodó s az író a minőség forradalmáraként – a mindennapoktól az alkotásig – azt az egyetlen utat találta meg, amellyel nem kerülte el önmaga számára az „üdvösségarcot”, ugyanakkor az írásokban megörökített „életrecept”, akár egyénben, akár nemzetben vagy éppen emberiségben gondolkodunk, érvényes, de mindez nem másolható, csak értelmezhető! Nem véletlenül szögezte le határozottan Németh László: „A mű nálam mindig csak érintő az élet görbéjéhez; eredményei nem alkalmazható tanítások, csak figyelmeztetések.”

Az is cáfolhatatlan, hogy mindig az eszme, az ember eszméje mozgatta az alkotót és tollát. Németh egyik legjobb értője és magyarázója, a tudós Grezsa Ferenc (e sorok írójának egykori tanára Szegeden) pontosan fogalmazott: „A tanulmány az eszme nyílt és közvetlen megjelenése; a regény ugyanezen eszme emberben – az író tipológiája szerint: szentben, hősben vagy szörnyetegben – való megtestesülése; a dráma az eszme elakadásának terepe.” S a végső cél pedig nem lehet más, mint az „életgyőzelem”, s ennek nem a siker vagy a bukás a mutatója. A választ megint az életmű egészében kereshetjük és találjuk meg. Hogyan summázott Németh László? „Ha munkásságom lényegét egyetlen kérdésben kéne összegeznem, az ez lehetne: van-e értelme az adott nagy nehézségek közt az erkölcsi harcnak?” Az életgyőzelem tehát az erkölcsi harc vállalása!

Az 1901-ben született és 1975-ben elhunyt, orvosi végzettségű, fordítóként, tanárként is tevékenykedő, enciklopédikus műveltségű Németh László kimagasló és meghatározó alakja volt nem csupán a XX. század irodalmának, de az egyetemes magyar irodalomnak is. Az 1925-ben indult pálya már az első pillanatban többre tört, mint alkotói csúcok meghódítására, a fiatal író bevallottan a „szellemi erők organizátora” akart lenni. És lett is, nem csupán kritikus tevékenységében és szervezésekben, szervezkedésekben, hanem kristálytisza, okos társadalmi diagnózisok fölállításában,

sőt: kiutak fölmutatásában. Hiszen a kimondott igazságok mozgósító erővel bírtak az irodalmi életen túl is, s emberi magatartása igen sokak számára iránytűvé vált.

Ki tudja, hogy alakult volna történelmünk, ha nemzete és az értelmiség egésze jobban hallgat rá, vagy a sokat emlegetett külső, netán külpolitikai tényezők más sorsot szántak volna neki és népének... Tartása emlékekben megőrződött és remekművekben is itt van; könyvei ezzel együtt vajon mennyiben formálnak manapság gondolkodást, magatartást? Az érték mindig modern – vallotta Németh, s így munkássága mindenképpen korszerű: az egyedül írt folyóirat, a *Tanu* mint vállalkozás 1932 és 36 között, a számos kritika, sodró esszé és nagy ívű tanulmány, a regények: a kevésbé ismert *Emberi színjáték*, a *Gyász*, az *Iszony*, az *Égető Eszter*, az *Irgalom*, a drámák: *Villámfénynél*, *VII. Gergely*, *Galilei*, *II. József*, *A két Bolyai*, *Széchenyi* – és lehetne hosszasan sorolni még a műveket, nem beszélve a monumentális naplókról és a hihetetlenül gazdag fordításokról, de ennyi is elég, hogy az életmű kikezddhetetlenül magasodjon előttünk. Az emberi nagyság és tisztaság pedig túlmutat az irodalmon: Németh volt az, aki halálosan komolyan vette mindazt, amit a *Szörnyeteg* című drámájában a főhős, Sárkány professzor fontosnak tartott. Érdemes felsorolni: „Barátság, szerelem, igazság, boldogság, férjség, apaság, hazaszeretet.” Íme, Németh létezésének pillérei, s ő ezeket a pilléreket kötelezőnek érezte. Persze a szépíró tudta a legjobban: a lelki nemesség vagy olyan, mint a vízcso bogás, a növény fejlődése, vagy a torzulás lehetőségét is magában hordozza. S azt is tudta, sőt élte és megörökítette, hogy a „közönségesség zsíros ujjai alatt” szenvedő embernek kötelessége személyiségének védelme, de recept itt sincs, legföljebb a lelkiismeret parancsa lehet irányadó. Elvégre erről szól a sokak által leginkább tökéletesnek tartott műve, az *Iszony* című regény, mely az ötvenes évek közeledeével egy nőalak, Kárász Nelli sorsának példázatával figyelmeztet az értékek, tehát az autonóm ember megőrzésének elkerülhetlenségére.

Ennek a remekműnek folytatása, alkat és élethelyzet továbbgondolása az *Égető Eszter* című nagyregény. Az eredetileg *Örültek* címet viselő könyv egy esztendővel az *Iszony* megszületése (1948) után íródott, s Németh legkedvesebb műve. A kulcsot is megadja hozzá: „ha valamilyen művészi ítélőszék előtt egy művemmel kéne megjelenem, mégis inkább vinném azt magammal, amelybe a következő nyáron fogtam, s amelyet az *Iszony* tökéletességét kereső művészek bizonyos csalódással tettek le, a közönség azonban a belőle áradó életpélda, melegség, gazdagság miatt, velem együtt mégis jobban szeret.” Nem túlzás azt állítani, hogy a kilenc fejezetből és egy epilógusból álló könyv mintegy foglalata mindannak, ami az író világlátásának és törekvésének a lényege: a növényi természet lehetséges diadala. Nincs hős, nincs szörnyeteg, a szent van jelen, a hétköznapi szent, aki belesimulva a felemás mindennapokba és kisebb-nagyobb közösségekbe, áldozat és erőszak nélkül őrzi meg önmagát, s képes a szinte észrevétlen mélységeivel emberi csúcokra jutni, ugyanakkor a körötte levő

„örülteket”, diszharmonikus, egyben értékekkel bíró embereket a gondoskodás és belátás puhaságával körülvenni.

Ez a „mítoszi csóvát” hordozó emberi törekvés nagy magyar „emberfauna” közegeiben, a magyar vidék (a képzelt nevű alföldi Csomorkány), történelem és valóság be- és fölmutatásával és hiteles rajzával jelenik meg. Ahogy Németh László rögzíti: „Regényem ötven esztendő magyar történetét mondja el, egy asszony életén keresztül. Égető Eszter a század elején, a koalíció éveiben mint elemista kislány bukkan fel előttünk, s 1948-ban mint családjafosztott nagymamától búcsúzunk el tőle.” Ez az időben egyre inkább magasodó asszonyalak az író édenteremtő énjének kivetülése, működő és szeretettel teli közösségbe vágó lényének áttételes megfogalmazása. Bovaryné én vagyok – mondta Flaubert, s persze Németh László minden nőalakja bizonyos értelemben a szerző, de leginkább az, vagy legalább önmaga (és az emberiség) számára ideális példa: mindenképpen Égető Eszter. S micsoda szerzői bravúr, hogy a regényben Méhes Zoltán alakjában az író is fölbukkan, sőt kulcsfigura Eszter fejlődéséhez, de ő is csak a minőségi magyar örültek egyike lehet (tehetsége elismerést, öngyilkossága részvétet kelt és a korra mutató vádiratot hordoz), mert a tiszta, adakozó emberi magatartás, egy női Gandhi, vagyis Eszter élete és életpéldája az egyetlen, ami magyarázkodás és értelmezési, igazolási holdudvarok nélkül elfogadható, legalábbis e mű szövetében, de úgy tetszik, azon túl is... De a vidékiség, a csomorkányizmus is a nagy magyar képlet része. S ahogy a mindennapokban az önmagát megőrző, mégis másokat szolgáló élet az író végső receptje, a csomorkányizmus elleni, vagy inkább azt kiegészítő Németh László-i megoldás az európai magyarrá válás, a kapcsolatokban és kitartó, a hely szelleméhez és szellemiségéhez igazodó s folyamatos munkákban megmutatkozó tevékenység és atmoszféra. Emberi és nemzeti kisugárzás. Egyén és kisebb-nagyobb közösség egymásba simulása. A realitás és az idea összehangolása.

Ez a remekmű egyébként évekig várt, hogy könyvfedél közé kerüljön, az akkori idők kultúrpolitikájának következtében. 1949-ben a már nyomdailag előkészített mű szedését felsőbb utasításra szétdobálták, még szerencse, hogy a megmaradt egyetlen korrektúrapéldányból sikerült végre 1956-ban megjelentetni. Akkor sem a teljes. A Méhes Zoltán halálával teljes szöveg csupán az 1971-es életműkiadásban került az olvasókhöz.

S ha már olvasók, vajon az *Égető Eszter*nek mi lehet most az aktualitása, azon túl – mint már tisztáztuk –, hogy az érték és értékes mű mindig modern és korszerű. Úgy tűnik föl, szomorúan aktuális a regény. Gondoljunk csak a mű eredeti címére: *Örültek*. Az egész földgolyóra és persze hazánkra is egyre inkább az örület dorbézolása a jellemző. Irracionalitás és értékpusztítás: hol van itt az édenteremtés? A vegetáló lét is veszélyeztetett. S éppen ezért fontos mű ma is az *Égető Eszter*. Mert azt sugallja: a maximumot kell nyújtani önnön lehetőségeinken belül. Az éden álma ha távolabbra kerül is, az üdvösségharc akkor sem kerülhető el...

Igor R. Safarevics (1923–) világhírű orosz matematikus, filozófus, történész. A kommunizmus éveiben Szolzsenyicinnel válllvetve, szamizdatokban küzdött az emberi jogokért. Egyetemi katedrájától megfosztották, de világhíre megmentette a Gulagtól. A Szovjetunió bukása után is megmaradt annak, aki volt: szuverén, a tényekhez minden körülmények között ragaszkodó tudósnak, és belülről vezérelt orosz hazafinak. Ma is „disszidens”, mint volt hajdan. Algebra és A szocializmus mint világtörténelmi jelenség című alapművei magyarul is olvashatók. (A ford.)

Igor Safarevics

Mi a hazafiság?

Nyilvánvalóan a népet összetartó valamiféle erő, amely nem engedi, hogy egy nép különálló egységekre essen szét. A kérdést helyesebb lenne így föltenni: mi a nép, az emberiség miért tagolódik ilyen közösségekre? Ezek a jelenségek – a nép és a népet összetartó erő, a hazafiság – mindig jelen volt a történelemben. Ha a nép fogalmát kitágítjuk az *etnos*zig, s belefoglaljuk a törzset és a törzsszövetséget is, a „primitív”, azaz az államszervezést megelőző szinten élő közösségek példáján látható, hogy e két jelenség sokkal mélyebbre mutat. A probléma gyökerei tulajdonképpen még mélyebbre nyúlnak vissza. Nyilvánvalóan valamilyen hasonló erő tartja össze az állatok közösségeit is: a farkascsoportot vagy a vadlibacsapatot. Most azonban ilyen messzire nem megyünk. Ezt a szempontot csak azért vetettük fel, hogy a jelenség méreteit körvonalazzuk.

Egy nemzet csírájának – egy törzsnek – a példáján könnyebb a kérdésünkre válaszolni, s a néprajztudósok nagy anyagot gyűjtöttek össze e tárgyban. Ha a bennszülöttel sikerült megértetni a valódi értelmét annak, amit a néprajztudós meg akart tudni tőle, arra a kérdésre, hogy *Mi egyesíti önöket egy törzsbe?*, az esetek többségében ugyanazt a nekünk eléggé szokatlan választ adta: „közös mítoszaink”. Ez a válasz azonban bizonyára kevésbé lesz meglepő, ha emlékezetünkbe idézzük, hogy Dosztojevszkij is a vallás megjelenéséhez kötötte a nemzet születését: a judaizmushoz a zsidót, az iszlámhoz az arabot, a pravoszláviához az oroszot.

Hogy a néprajztudósoknak adott választ értékelhessük, meg kell értenünk a bennszülöttek mítoszfogalmát. A törzs mítoszait titkos tudásként kezelték, amelyet csak a beavatottak ismertek (általában a felnőtt férfiak többségét avatják be). A mítoszokat azonban nemcsak elbeszélték, hanem azok tovább éltek az összes beavatott részvételével zajló szokásokban, szertartásokban. A mítoszok ezzel a modern vallásokra emlékeztetnek, de azzal a különbséggel, hogy sokkal

drámaibbak és lélekbe markolóbbak voltak: a szertartásokon álarcot viseltek, táncoltak, gyakran embereket áldoztak fel. A szertartások értelme a „mitológiai időbe”, az ember- és a világ teremtésének idejébe való visszatérésben rejtett. Az érintkezés ezzel a különleges „teremtő” idővel, új erővel töltötte fel a jelent is: biztosította a természet termékenységét, a kozmikus folyamat múlását, a közösség társadalmi szilárdságát. A mítosz feltárta az ember helyét, a kozmoszban betöltött fontos alkotó szerepét, értelmet adott életének és erőt adott neki a nagyszerű és szép élethez a nekünk néha már szinte elképzelhetetlenül nehéz körülmények között. A mítosznak ez a szerepe tragikusan igazolódott, amikor az európai civilizációval érintkezvén a szertartások és mítoszok rendszere darabjaira hullott. A néprajztudósok szerint éppen ez a fő oka a „primitív” népek kihalásának: a fellépő fásultságnak, az életerő hanyatlásának, a születések száma csökkenésének.

Úgy vélem, hogy ebből a példából kiindulva kell szemlélni a modern nagy nemzetek szerepét és létük értelmét, és a mindegyiküket összetartó erőt, a hazafiságot is. Szemmel láthatóan léteznie kell valamilyen közbeeső foknak az egyén és a Kozmosz egésze között. Az ember csak e fok révén képes megérteni léte értelmét a Történelemben és a Kozmoszban. Például a Történelem nem az egyének történelme, hanem népeké, s az ember csak a saját népéhez tartozva képes e grandiózus folyamat értelmére ráérezni, „érintkezni múlt és jövő titkaival”. Például Lihacsov¹ akadémikus így ír a régi Oroszország lakójának világérzéséről: „A világban élő ember lényegében hatalmas egységnek tartotta a világot, és érezte a helyét ebben a világban.”

Az ember csak ebbe a közösségbe – etnoszba – beágyazódva képes megoldani az élet némely, fölöttébb bonyolult problémáját. Elképzelhető, hogy az etnosz valamilyen, nekünk felfoghatatlan módon egyesíti magában az egyes emberek értelmét és lelkét, és valamilyen felsőbb értelmet és felsőbb lelket hoz létre. S bizonyos életproblémák csak az ilyen felsőbb értelem erejéhez szabottak, a különálló emberi elme nem képes megoldani őket. Lehet, hogy még a megoldás megtalálása után sem tudatosítja annak valódi logikáját, hanem a megoldást csak az adott közösségben kötelező „viselkedési normának” tekinti. Például az „ösközösségi” társadalmakban a közeli rokonok közötti házasságot megakadályozó tiltások és viselkedési szabályok nagyon bonyolult rendszere működik (exogámia). Ugyanakkor a közösség tagjainak természetesen fogalma sincs a közeli rokonok házasságából származó genetikai ártalmakról és a fennálló tilalmakat indoklásra nem szoruló „tabunak” tekintik (indoknak elég, hogy a mitológiai ősök honosították meg őket). Az „ösközösségi” társadalmak nem kevésbé nehéz ökológiai, gazdasági és társa-

¹ Lihacsov, D. Sz. (1906–1999): szovjet-orosz irodalomtörténész., akadémikus. A régi orosz irodalomról számos alapvető tanulmányt tett közzé. (A fordító jegyzete.)

dalmi problémákba ütköztek, mint mi, és egészen jól oldották meg őket. Erről tanúskodik pusztá létezésünk, az örökül ránk hagyott, ózonlyukak és üvegházhatás nélküli, tiszta levegőjű világ, a halaktól hemzsegő folyók, a termékeny talajok. Egyébként e problémák közül a leglényegesebbeket egyén fölötti szinten oldották meg és gyakran rögzítették mítoszokban, rítusrendszerekben és tilalmakban: például ilyen a már említett exogámia, a tűz használatba vétele, állatok háziasítása, a vetésen alapuló földművelés és a kerék feltalálása.

A közelmúlt történelme is, egészen napjainkig, bővelkedik hasonlóan megvalósult dolgokban. Ezeknek megvan a maguk logikája, de a kortársak egyéni tudata számára vagy felfoghatatlan, vagy teljesen tévesen magyarázzák, mivel logikája szemlátomást az össznemzeti „értelem” és „lélek” megnyilvánulása. Ekképpen a XVII. századi Angliában egy vadonatúj, lendületes, erőteljes duzzadó életrend alakult ki: az ipari társadalom és a parlamenti demokrácia. Ez szabta meg Anglia életét, ez alakította ki az Egyesült Államokat, kiterjedt Nyugat-Európára és elárastotta szinte az egész világot. Születése pillanatában azonban senki sem számolt ilyen következményekkel. Akkor minden józan gondolkodású embernek – beleértve a királyt és tanácsadóit is – világos volt, hogy a központosított monarchia a „haladó” életrend Spanyolországban csakúgy, mint Franciaországban, a megerősödő Oroszországban vagy az Ottomán birodalomban. A parlamenteket reakciós feudális csökevényeknek tartották. Maguk az új társadalmi rend hívei azt hirdették (természetesen teljes őszinteséggel), hogy a „szentek államát” hozzák létre, az „ötödik monarchiába” – Jézus Krisztus monarchiájába – vezető utat építik. Néhány évszázadra és Max Webernek, a rendkívül tehetséges történésznek *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című nevezetes munkájára volt szükség ahhoz, hogy legalább kezdjünk ráébredni az aszketikus-végzetihívó protestáns világnézet kálvini irányzata és a kapitalizmus szelleme közötti kapcsolatra.

Az emberiség előtt álló alapvető kérdésekben ma is ennek az egyén fölötti értelemnek az erejében reménykedhetünk. Kitűnő – és talán alapvető fontosságú – példa: az ökológiai válság. A válságot az egészen különös természetű modern technikai civilizáció okozta, amely minden ökológia problémát csak úgy képes megoldani, ha még jobban és még intenzívebben avatkozik be a természetbe, s ezzel egy probléma helyett számos – még bonyolultabb – problémát hoz létre. Például a fűtőanyag elégetésére épülő ipart az atomenergián alapuló váltja fel, s ily módon életre hívja a radioaktív sugárzás és a radioaktív hulladékok tárolásának problémáját. A gépek intenzív használatától kimerülő talajt műtrágyával javítják, amely megmérgezi a terményeket, a vizet stb. Egyáltalán nem valószínű, hogy ez lenne a kiút. Az ilyen verseny valamikor – inkább előbb, mint utóbb – összeomláshoz kell, hogy vezessen. Ez a kiúttalanság-érzés azonban az általunk logikailag vizsgált változatokra vonatkozik, s nem az egyénfölötti értelem működésére. Ha a

problémára van megoldás, csak ez oldhatja meg. Természetesen ez az egész emberiség problémája, de amiként az összemberi tudományban egy konkrét ember nevéhez fűződik a felfedezés, úgy igaz, hogy az eddig ismert példákban egyénföltti munkát láttunk, de nem az összemberi, hanem a nemzeti értelem munkáját. Ebből következik, hogy ez az értelem különleges egyéniséget tükröz: a nép egyéniségét (lásd Anglia fentebb idézett szerepét az ipari forradalomban).

Visszatérve a címben szereplő kérdésre, azt mondhatjuk, hogy a hazafiság az érték érzése, minden ember számára életszükséglet, hogy bekapcsolódhasson a nép nagy egyéniségébe. Vagy, másrészt: a hazafiság a népi egyéniséget őrző ösztön. Energiatöltet, a nép egységét megőrizni hivatott számtalan eszközt – nyelvet, nemzeti kultúrát, a történelmi hagyomány érzését, a vallás nemzeti vonásait – mozgásba hozó motor. Ezért a hazafiúi érzés kihunyása a legbiztosabb jele, hogy egy nép a végét járja: élőlényből halott géppé válik, amelyet lekapcsoltak az őt hajtó energiaforrásról. A hazafiúi érzés mesterséges tönkretétele pedig egy nép kiirtásának legbiztosabb útja. Példa erre a múlt század folyamán, mindig az orosz történelem válságos pillanataiban fellángoló oroszgyűlölet. A néplélek azon elemeinek tönkretételéről van szó, amelyek az „ösközösségi” népek mítoszainak szerepét töltik be, s az eredmény is ugyanaz: a nép kihalása. A hazafiúi érzés hiánya a nép szervezetét roncsoló betegséghez hasonlítható, de nem közönséges betegséghez, hanem az AIDS lelki megfélelője, mert nem valamelyik szervet teszi tönkre, hanem a központi védekező rendszert.²

(Babus Antal fordítása)

² A cikk először a *Polityika* 1991. márciusi, 1. számában jelent meg.

Bobory Zoltán

A fehérvári Szent István szobornál

Látja-e jó királyunk, látja-e?
Folyó partjáról leszakadó földdarab,
miként fordulunk bele a rohanó,
szennyes árba, hogy aztán:
milliárdnyi, szétsodródó homokszemek,
hideg, koporsó-csendű iszapként
viseljük a víz színéről
– különös halotti lepel –
reánk ereszkedő csillogását
a Napnak, fekete égre
kapaszkodó éjjeli szemeknek–
s befogadjuk a meder
alján a vízhordta gyökeret,
fahajat, nádtorzsát, fűzfavirágot...
Látod-e jó királyom, látod-e?

Imádság nélküli hajnalon

Úgy vacogok ezen a pokoltüzes világon,
mint kútból kimentett kiskutya...
Tüzek, vizek loholnak át rajtam,
s nem ér a végére semmi.
Terített asztalok mellett
elszáradt levelet rágok
és kapkodok a szemeddel
teli csönd után –
tébolyult, aki nem létező
fekete legyet kerget.

Pásztorkutya felpüffedt, merev
birkák között, ha megleli
gazdája csengőjének hangja,
rohannék, de fertőzött,
áradó folyó zubog közénk;
partján nincs fűzfaág kapaszkodásra;
színéről mélybe vesztek a csillagok...
A túlparton fehér ruhában, nagy kövön ülsz –
Lábad elé kuporodnék

Devecseri Zoltán

Bontatlan ég alatt

Máté Imrének

Nem a lombok,
nem a fű,
de anyánk szemén
a csillanás,
az ablakon túl
egy kósza ág,
a bontatlan ég,
mikor aláfekszel
s gondjaid zömét
elhagyod...

Kellenek mégis
a védtelen lombok,
a percbe pólyált végtelen –
szemünknek hastáncos lányok
mell-, far- és csipőzenéje,
s legkivált éjféلكor
ha már párunk alszik,
a főső polcról:
Babits Mihály --

CERUZAVERS

Rajzolhatnék egy gólyapárt
háttérben harangszóval,
a torony fölött
galambcsapat rögtönöz
néhány égi karéjt
május 27-én,
Sopronból a fél ötös
Busz is ideér...
...valaki leszáll,
a fészeképítő gólyákra néz,
a galambok is fáradhatatlanok...

Ártatlan talajmenti díszlet:
a bokáig érő kutyaugatás –

(Hövej)

Németh István Péter

3 tapolcai bordal

– Léka Gézának

1

Mindig is szomjas volt ez a rét a városka körül.
Fényre került homokkő-szarkofág vájata rejt csak eső-
vizet, ott hol a hely kétezer éve ded gyereké volt,
És kortyintva örül néki most a szerelmes vadgerlepár.

Hát tölts olyan évjáratu bort, amikor még élt a te édesapád
S kedves kacagott rád! Így hallga aranymálinkód
Káptalantóti felől, hol meg azt hogy' támaszt tengerzúgást
A kedvedért szellőcske is a vizimenta-illatos nyárfaberekben.

2

Nézd, Géza, kék az ég, május jó és
Gesztenyék gyertyáznak az ablak előtt,
S én itt benn a szobámban, előttem üveg
Tokaji Száraz Szomorodni a nyolc éve múlt
ezeredvégről.

Kortyolom is, de nem egyedül. Ez első pohárra
Elhúzza száját a magamban lakozó gyermek, aki
Voltam, mert várna oly édest, amit még anyatejjel
Szítt. De csalódik, fintorog és menekülne, ha tudna
előlem, a véntől.

A második pohárnak azonban már melegét érzi,
Békül az aggál, hiszen íme sosem volt, nem lehetett
Zsarnoka néki, ha már úgy szunnyad a harmadik
Emelintésre az estben, akárha a gyermek az öt cipelő
apja erős vállain.

3

Kagylós mészkövön épült a házunk, kertjébe június jó.
Cseresznye és várfal feketül a lombos ágak közti egen,
S a várfalban akárha gyümölcsmagok a török
Ágyugolyók.

Nefelejcs kékell a fa tövében, s bódítanak a bodza, jezsámen,
Olajbokrok és az utcai akácok. Holnap nyílik a hárs is,
Hogy birom én el a mézes lehüket majd?! Locsolhatom a torkom arany
Somlai borral.

Míg ősz pulim szőre söpri a rózsaszirmait,
Nincs baj, balkezem kecskekörmőt markol utolszor is,
Annak hegyét hadd szoritom csak tenyerem
M betüjéhez.

Beszélgetés Szabó Sipos Mátéval, a Magyar Állami Operaház karigazgatójával, az Egri Szimfónikus Zenekar vezető karmesterével

– *Mitől más egy zenekar, mint több, egymás mellett zenélő ember, mennyire számít, hogy egy zenekar közösség legyen?*

– Egyáltalán a zenélés az egy közösségi forma. Lehet ugyan egyedül is muzsikálni pl. zongorázni, de együtt jobb. A zene önmagában is ad örömet, monjuk ha zenét hallgatok, de a zene létrehozásának élménye az ennél sokkal felemelőbb. Megosztott öröm a zenélés. A kamarazenélés a legintimebb és egyben legszabadabb ismerkedés két ember között. Nehéz megmondani, hogy miért. Egyrészt a zene egy emocionális művészet, aztán az együttjátéknak, az egymásra hangolódásnak is van egy plusz öröme, az, hogy azt a zeneművet, annak különböző szólamait több ember ugyanabban az időben ugyanazzal az érzésvilággal, vagy egy picit különböző érzésvilággal is egyszerre átélheti és közben átadhatja a másoknak is.

Egyrészt a zene közvetít egyfajta szándékot, amihez mindenképpen oda kell adnia magát az embernek, ahányan csak a zenekarban vannak, megadni magukat a műnek. Ez egy nagyon szép alázat. S ha ráadásul van egy karmester, azt is követni kell. És van a személyes élmény, amit, miközben zenélek, átélek, ami a közösségen belül az én személyes élményem, de közben azt is átélem, hogy milyen a másokra figyelni, a másik szólamát hallani, a másikat követni s nemcsak magát a zeneművet, hanem a muzsikálásnak ezt a kívülről nem hallható együttzengését, amitől működik,

Egy nagyzenekar természetesen annyival szebb és nehezebb, hogy ott nagyon sok egymástól távol ülő embert kell egy közös cél felé terelni és hát a karmesterségnek ez az öröme, ha ez sikerül, s ez a nehézsége, hogy ez tényleg létrejön-e vagy nem jön létre.

Ez a gyakorlatban úgy néz ki, hogy egy gyakorlott zenekar tud együtt zenélni, s többé-kevésbé jól működik. Minél későbbi korok zenéjét játszuk, annál inkább szükség van az irányításra, maga a karmesterség kialakulása is ebből adódott, hogy egy idő után már olyan bonyolult volt a zene, hogy kellett valaki, aki legalább a taktust üsse, hogy együtt muzsikálhassanak. Aztán kialakult az autonóm, alkotó személyiség ebből, hogy nem csak egy taktusverő Jean-Baptiste Lully kellett, aki szegény aztán bele is halt a taktus verésébe, mert ráesett a lábujjára a botja. Kialakult maga a önálló alkotó karmester személyiség. Neki az a legszebb és legnehezebb feladata, hogy elvileg jó zenészeket, akik kiválóan tudják megszólaltani a darabot, akár hetven különböző, nagyon jó gondolatot erről a zenéről egy adott pillanatban, vagy egy adott előadásra úgy tudjon irányítani, hogy az a saját képzete, illetve az ő 71. elképzelése szerint váljon mindenki számára elfogadhatóvá. Mindezt úgy hogy az a hetven ember azt az egyet érezze akkor a legjobb,

legszebb megoldásnak. És a zenének megvan az a csodálatos lehetősége, hogy van 71 és van 81 jó megoldás is egy-egy zenemű előadásához, csakhát hitelesen kell tenni.

– *Mennyire más egy fővárosi és mondjuk egy vidéki zenekar?*

– Nem mondanám azt, hogy vidéki vagy budapesti, mert ez nem minősít semmit, vannak jó zenekarok, vannak rossz zenekarok, vannak profi együttesek, akik ebből élnek, és a legjobb zenészeket integrálják, de már nem mindig szeretnek muzsikálni és vannak olyanok, akik kedvtelésből csinálják és nagyon szeretik. Én azt tapasztaltam, hogy egy jó zenekar és hangszerjátékot illetően talán kicsit kevésbé képzett zenekar, vagy az együttjátszásban tapasztalatlanabb, de lelkes zenekar között a zenét, mint elérendő célt illetőleg nincs különbség. Mindegyik zenekar ugyanazt szeretné, megközelíteni, megérteni a szerzőt és ezáltal a művet és megszólaltatni az eredményt. A karmester feladata is az, hogy e megértést elősegítse minden eszközzel. Vannak dolgok, amiket meg kell oldani: együtt kell muzsikálni, egy tempóban, megfelelő hangokat megfelelő ritmusban játszani, hangszíneket kell varázsolni, arányokat és a formát létrehozni és ezekkel a kívánt tartalmat közvetíteni. Ez ugyanaz akár egy amatőr, akár egy profi zenekarnál, nem beszélve a hangszertudás különbözőségeiről. A cél ugyanaz, az eszközök is nagyjából ugyanazok, csak az idő a jobbknál sokkal rövidebb, amíg eljutunk egyről a kettőre. És ami időt megnyerünk azt fel lehet használni arra, hogy még mélyebbre jussunk a hangok, a mű megértésében. Szerencsére a zene mélységeiben korlátlanul lehet kutakodni - minél mélyebbre jutunk, annál meggyőzőbb az előadás. Az idő az sokat jelent.

– *Vannak-e trendek, elvárások a közönség részéről?*

– A közönségnek nem igazán szánok ebben szerepet. Nem a közönség elvárása határozza meg szerencsére azt, hogy a zenemű hogyan szólal meg, hanem a zeneszerző szándéka. És a zeneszerző szándékának megértése a valódi feladat. Természetesen mint minden előadóművészetben van egy interpretálandó műalkotás. Maga a zenemű, amit megírt valaki és azt nekem reprodukálnom kell. Természetesen, a leírt kotta elég szárazan adja vissza a zeneszerző szándékát. Kortárs zene esetén egyszerű a képlet, mert a zeneszerzőt megkeressük és kiderül, hogy mit szeretett volna hallani. Egy nem élő szerzőnél ezt ki kell találni, s ez általában bele van írva a hangok közé. Az, hogy ez rajtam hogyan megy keresztül és ebből én mit emelek ki, számomra mit indít meg, milyen arányokat, milyen tempókat preferálok, a megengedett határokon belül, a zenei mondánivaló milyen aspektusát erősítem, ez az én alkotó személyiségem. Ez a művészet, ettől lesznek különbözőek az előadások, s ezért mondtam, hogy nagyon sokféle dolog befér, de ez nem lehet öncélú. Ha a közönség mondjuk azt szeretné, hogy órákig tartson a finálé akkordja, mert az olyan jól hangzik, vagy szeretnénk hallani azt a jó részt mégegyszer, azért én nem fogom megismételni, Természetesen Beethoven VII. szimfóniájának nem lehet kétszer eljátszani a második tételét, csak azért mert az olyan szép és akkor a közönség tapsol.

A forma úgy kívánja, hogy az egyszer hangozzék el. Ennyiben más ez és persze még

sokmindenben attól a tévéshowtól, ahol a közönség eldöntheti, hogy hogyan fejeződjön be a film.

– *Az egri szimfonikusoknak egy fontos missziója, hogy időről-időre közvetítse a komolyzenét, a kultúrát az egnieknek. Mit sikerült elérni ez elmúlt időszakban, sikerült hagyományokat teremteni?*

– Nagyon fontos érdemnek tartom, hogy a zenekar egy tényező az egri kulturális életben. S ráadásul az egyetlen olyan együttes, amelyik rendszeresen élő komolyzenét közvetít az egyre kevésbé ilyen dolgokhoz jutó közönségnek. Ami a műfajokat vagy a hagyományokat illeti, vannak mostmár hagyományos, rendszeres hangversenyek és mindegyiknek van egy speciális jellege van. Például a Zenei Világnap-i oratórium koncertek kapcsán a Nemzeti Énekkarral már évtizedes a kapcsolatunk és azt gondolom, ha egy ilyen magas színvonalú együttes még mindig partnerünk a muzsikában, az nagyon fontos dolog. Igyekszünk olyan kiváló szólistákat meghívunk, akik másképp talán nem jönnének Egerbe. De az Adventi hangversenyeken éppen a fiatalokat tudjuk bemutatni a közönségnek, akik Egerből indulnak, vagy ide térnek vissza. S vannak a népszerűbb, inkább a könnyebb irányt kedvelő műsoraink, a Dobó téri koncertek, vagy az újévi koncertek, ez is kell, de nem ezt tekinteném a fő iránynak. Amire még büszke vagyok, ami nyolc év elindult és remélem egyszer újra folytatódhat az a nyári operajátszás Egerben, továbbá azok a nagyon érdekes, néha kuriózum szerű előadások, amiket évről évre létrehozunk, a Gárdonyi G. Színházzal karöltve, amivel a színpad világát és a komolyzenét különleges látványos módon tudjuk keverni. Ezek nagy érdeklődésre tartanak számot, s ebből valóban hagyományt lehet teremteni. Elég sok mindent letettünk a közönség asztalára az utóbbi évtizedben. Gondolunk csak a Szerelmi bájjal, az Élet a holdon bábopera, a Szentiváni éji árnyfantázia, vagy a tavaji különleges Peer Gynt előadásra.

– *A közönség mennyire keresi a komolyzenét manapság? Sok helyütt válságról beszélnek: kevesebbet olvasnak az emberek, kevesebbet áldoznak a kultúrára.*

– Úgy látom, hogy ez is oktatás kérdése, sajnos az oktatásból is kiveszik a komolyzene, mert összekeverik egyfajta művészeti generálszósszal, mert azt mondják, mindegy, hogy rajzol a gyerek vagy furulyán játszik, akkor kap egy kicsit a kultúrából. De ez nem összekeverhető.

A zeneoktatás, hogy egy fiatal ember a zenével kezd foglalkozni a gyakorlatban, hogy az agyát, az érzelmeit a zene útján fejleszti, az hihetetlen pozitív hatású. Nagyon sok országban végeztek erre vonatkozó kutatásokat és erre épületek zenei oktatási szisztémák és nem csak a Kodály-módszer, amit a világon egyébként sokkal többre becsülnék, mint manapság nálunk. Tehát ott működnek fejlődnek ezek, nálunk pedig most kezdenek leépülni a zeneoktatás tartópillérei. A zeneiség, hogy zenével foglalkozik egy gyerek, az olyan mértékben fejleszti az érzelmi intelligenciáját, az agyának a működését, a világlátását, a kapcsolatát más egyéb tárgyakkal, ami mással nem elérhető és ezáltal egy gazdagabb, jobb felfogóképességű, érzelmeiben is sokkal differenciáltabb emberré fejlődik.

Ezt csak a zene által lehet létrehozni. Az, hogy képzőművészettel is foglalkozik, agyagot, vagy sző, ezek is nagyon jó dolgok, vizuális készséget, a kézügyességet fejlesztik, de ezt a fajta érzelmi intelligenciát a zene fejleszti a legjobban. Nagyon nagy veszteség, ha ezt nem aknázzuk ki! A boldogság zene nélkül nem jön létre. A gyerekeken keresztül még lehetne ezt közvetíteni. Ezért nagyon szomorú, hogy itt van az Egri Szimfonikus Zenekar és itt van Eger környékén rengeteg település, nagyobb város is, s gyakorlatilag az itt töltött tizenegynéhány évem alatt nagyon nehezen akar működni az, hogy ez a zenekar a környékre elvihető legyen és közvetítse az élő zenét, amit nem kap meg a mai fiatalság még a városokban sem.

Hihetetlen nagy élmény látni, ahogy egy kisgyerek spontán és előítélet mentesen a zenére, de mi rontjuk el aztán őket. Azzal, hogy elzárjuk a sokszínű csapatot. Például elkezdük a gyerekeknek nyalókát adagolni, sárgarépa helyett és akkor előbb-utóbb csak a nyalókát fogja szeretni, s nem azért, mert az olyan jó, hanem mert azt szokta meg. Ha sárgarépát is kapna, akkor természetesen azt is szeretné. Csak most úgy állunk, hogy adagoljuk a nyalókát, majd egyszer csak azt látjuk és aztán hangoztatjuk, hogy sajnos csak a nyalókára van igény és a sárgarépára nincsen. És ez a hazugság. Ha a kultúráról van szó, akkor meg kifejezetten fondorlatos, önpusztító büntetés.

A gyerekeknek, mindegy, hogy népzene, jazzt, Sosztakovicst, Mozartot, popzenét, vagy Kurtágot hallgat, neki lehet mindez egyenrangúan örömteli, nem minősíti, nem akar még különbséget tenni, hanem mint élményt éli át. Ugyanúgy szeretheti az egyiket, mint a másikat. A saját gyerekeimnél tapasztalom, hogy milyen jó ha ez nincs elválasztva. Ha egy idő után a rádióból, a presszókban a tévéből csak egyfajta zenei irányultságot kap, egy idő után ahhoz szokik hozzá és nem ismeri meg, nem kezd érdeklődni azután, ami nagyobb figyelmet igényel, vagy egy kicsit más hangzásvilág. Ezt tudnánk mi ellensúlyozni, s azt gondolom, hogy egy regionális zenekarnak az az alapvető feladata, hogy a kultúrának, a zenének azt a szeletét, ami csak ilyen módon közvetíthető, elvigye az emberekhez. A nagyzenekari koncert átélése közönségként nem mérhető a CD-n hallgatott koncerttel, még akkor sem, ha a CD-n hallgatott koncert esetleg jobb minőség vagy esetleg szakmailag kifinomultabb. A koncertnek az emóciója, az ott életrekelő zene – hetven ember energiája közvetít valamit – nem hasonlítható a hangszóróból szólóhoz.

– *A 45 éves évfordulót hogyan ünnepelhette a közönség?*

– Az ünnepi évad lassan véget ér. Két nagyobb koncertünk volt a tavasz folyamán. Az egyik az ünnepi évfordulós Filharmóniai koncert, és márciusban a Tavaszi Fesztivál nyitókoncertje. Mindkét hangversenyre nagyszabású műsorral készültünk. Ritka szép kuriózum volt Puccini első operájának a Le Villi-nek koncertszerű előadása egy kis szcenikával nagyszerű szólistákkal, az Operaház énekkarának közreműködésével.

Ezután a két koncert után be kellett zárni a kaput az év hátralévő részére. Egyszerűen a zenekar támogatottsága ebben a városban olyan, hogy erre a két koncertre futotta.

Amikor szimfonikus zenekarról beszélünk, akkor a világ zenekulturával foglalkozó része tudja, hogy mit jelent fenntartani egy szimfonikus zenekart, hány évig kell ehhez tanulni, mennyibe kerül egy koncert, stb.

Magyarországon 100-700 millió forintból élnek a agyobb hivatásos zenekarok. Ehhez jönnek még a szponzori pénzek. Egerben jelenleg 6-9 millió forintot áldoz a város szimfonikus zenekarára, ami két-három nagyobb állófogadás költsége.

Ebben nem sikerült előrelépniünk, ha ez így marad, a kultúrának ez a szelete is elvész Egerből. A létezés körülményeit illetőleg gyakorlatilag ugyanott tartunk, mint öt évvel ezelőtt. Ennek ellenére hiszek a zenekar egyedülálló fontosságában, gyermekeink filharmóniksabb jövőjében és Eger mindenre hálás közönségében.

A zenekar története

Az Egri Szimfonikus Zenekar 1963-ban alakult a Gárdonyi Géza Gimnázium színvonalasan működő ifjúsági zenekarának nyomdokain. A Megyei Művelődési Központban otthonra talált, jelenleg több mint 50 tagú együttest főleg zenetanárok, katonazenészek és főiskolai hallgatók alkotják. Az együttzenélés öröméből fakadó lelkesedés mára a zenekart Eger és a megye kulturális életének meghatározó szereplőjévé tette. Repertoárja felöleli a zenekari irodalom barokktól napjainkig terjedő széles skáláját, de szívesen kalandozik az opera, operett és musical világába is. Az együttes tevékeny részt vállal az egri Gárdonyi Géza Színház zenés darabjainak bemutatásában. Nyári szabadtéri hangversenyei üde színfoltok a város idegenforgalmi életében. A neves hazai és külföldi vendégművészekkel és kórusokkal fellépő együttes szakmai elismertségét számos meghívás, zenei díj és dicséret kritika fémjelzi.

A zenekar első karmestere Farkas István volt, aki közel 30 éven át vezette a társulatot. 1989-ben Gémesi Géza vette át a karmesteri pálcát, a repertoárt oratóriumokkal, nagyzenei romantikus és kortárs darabokkal bővítette.

A zenekar jelenlegi vezető karmestere Szabó Sipos Máté 1996-tól irányítja a művészeti munkát. Tevékenységével új perspektívák nyíltak a zenekar szakmai fejlődésében.

A zenekar jelenleg egyesületi formában működik, de regionálisan ugyanazt a funkciót tölti be, mint a hivatásos zenekarok. Ifjúsági, ismeretterjesztő műsorokkal rendszeresen szerepel Gyöngyösön, Hatvanban, Hevesen, de immár hagyományosnak nevezhetők a belpátfalvi Újévköszöntő Koncertek is.

Hangversenyeiken visszatérő vendégek a Magyar Állami Operaház énekművészei: Bazsinka Zsuzsanna, Kertesi Ingrid, Miklósa Erika, Szüle Tamás, Fokanov Anatolij...) és neves hangszeres szólisták (Bogányi Gergely, Szabadi Vilmos, Ránki Dezső, Avraam

Vasziliosz...) és kiváló kórusok (Nemzeti énekkar, Debreceni Kodály Kórus). Az Egri Fesztiválbalettel közös produkcióik nagy közönségsikernek örvendenek.

A zenekar eredményei

– A Kulturális Minisztérium által adományozott Háromszoros Kiváló Együttes cím elnyerése

- 1968. Miniszteri dicsérő oklevél
- 1968. MSZBT oklevél és plakett
- 1969. Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának nívódíja
- 1971. Kiváló Együttes cím
- 1973. Heves Megyei Tanács Művészeti díja
- 1973. Népművelési Intézet nívódíja
- 1974. Kiváló Együttes cím
- 1976. Népművelődési Intézet nívódíja
- 1977. Kiváló Együttes cím végleges elnyerése
- 2006. Prima Díj

Hangfelvételek

– *Premier* címmel a 3M cégcsoport finanszírozásával Karácsonyi és Újévi szórakoztató felvételek

– Az Eszterházy Károly Főiskola által rendelt CD felvétel *Bordalok* címmel

Forrás: <http://egrizimfonikusok.hu>

Szabó Sipos Máté

1964. november 13-án született Budapesten. Általános- és középiskolai tanulmányait a fővárosban végezte. Hatévesen kezdett zongorázni, és szinte minden hangszeren kipróbált.

1985–95 között a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hallgatója volt, ahol először karvezetői, ének- és zeneelmélet tanári diplomát szerzett, majd kitüntetéssel végzett Lukács Ervin karmesterképző osztályában is.

1989–2000 között a Nemzeti Énekkar énekese és szólamvezetője volt. 1994-ben a Dohnányi Ernő Szimfonikus Zenekar asszisztens karmestere.

A Magyar Televízió által 1995-ben megrendezett karmesterversenyen a hetedik helyezést szerezte meg. 1998-ban a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara asszisztens karmesterévé választotta.

1994-től 2004-ig adjunktusként a Zeneművészeti Egyetem karvezetés tanára, 2000–2003 között a Debreceni Kodály Kórus művészeti vezetője volt.

A Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny művészeti bizottságának tagja, a Magyar Állami Operaház karigazgatója és karmestere.

1995 óta az Egri Szimfonikus Zenekarnak vezetőkarfestere.

Együtteseivel és több neves zenekar vendégeként dirigál hangversenyeket, operaelőadásokat itthon és külföldön egyaránt (Ausztria, Csehország Lengyelország, Németország, Olaszország, Mexikó, Svájc).

Forrás: www.egriszifonikusok.hu, www.opera.hu

Bérczessy András

Antal Attila

AZ ELFELEJTETT VÉGHELY

Írás egy földbe süppedt gyámkövön

Ködlött e hely a táj felett
élettel s alkonnyal tele
tornyáról szeretőm lesett
a tavaszváró völgybe le

csúf évet sejtett háborút
felőlem fia hír se jött
hát küszködött a félsz a vágy
s unalom prései között...

és május lett és melegén
reménye fel-fellobogott
s karácsony rá is biztató
zenéjű álmot havazott

de szilveszter hadat separt
ide... én messze rab valék...
ő másé már s a szívem most
akár e hely itt: omladék

MEGÉRKEZÉS ESŐ UTÁN

*„itt villan a villany
és villog a város”
(Babits)*

Végül is
elviselhető
 ahogy az alkony
 a csúcsforgalomba dob
az aszfalt szivárványló
tükrén ahogy
 a párologó mezőkről
 a szmogba:
pulzáló neon-galaxisodba
megérkezel...
 tán ilyen lesz
 beleveszni
(ha már nem köt
ide semmi)
 emléktelenné
 merevülve
valami Thulén
túli úrbe

Madár János

Szememből a fényt

Rajzanak körém fullánkos évek,
szívemhez moccan az ág.
Lombok sűrű éjjelében – virraszt
a csontokhoz szelidült szomorúság.

Rejtem arcom tenyerembe,
mintha csillagoktól félnék.
Az ég fekete felhői megerednek:
szememből a fényt is felélnék.

Te ott voltál

Amikor megszületett az első arc,
te ott voltál a teremtés édes ráncaiban.
Mosolyogtál és énekeltél. Gyönyörű
hangodat magába szívta az egyetlen

éden. Csak szállt, szállt veled
a megtartó messziségben. Minden
csillag gyönyörködött, és a Hold is
hajnalig őrködött. Fölszáradtál

harmatos füvekkel, elindultál tiszta
utakon fölzengő tüzekkel. Énekeltek
ajkadon büszke lángok, a mindenség
édes kövei, szívedre nyíló virágok.

Mennyi szirmot, tavaszt hullatott
rád az ég, hogy megszeresselek
magamnak. Lassan vénülő, legszebb
éveim már örökre veled maradnak.

Szabó Bogár Imre

Egy sötét kapualjban

Állogálok mostan egy sötét kapualjban.
Nem is én vagyok itt, talán, aki voltam.

Harminc éve lehet vagy harmincöt inkább,
azóta ott állok, szinte benn a falban,
pedig jártam erre, igaz, csak úgy s ritkán.

Valamikor, egyszer, még bohó koromban
egy tündért tartottam itten a karomban.

Most is erre jöttem, bottal a kezemben,
s megálltam egy kicsit, hogy
magamat meglessem.

Nem furcsa? Ott állok szobor-mozdulatlan,
csak a kövek hasadtak meg
ott a kapualjban!
Láss, Uram, láss csodát: bizony elmozdultak!

Én meg itt ácsorgok, épp magammal szemben!
Nézzük egymást rökönyödve,
a szemünk se rebben.

Téli kompon át

Túlpartra mentünk a téli kompon át.

Homályos tükör volt a víz, zúzmarát
szitált ránk a köd. A roppant parti fák
csonkolt, csontos ujjai
tompán doboltak a szürke csönd falán.

Ilyenkor zenét a tél is komponál:

tiltott nyögések, sosem volt sóhajok
zúdultak ránk az ónszínű habon.
Zökkent a komp. megint egy parton áll
Tudtuk:

Csilingelt aztán a csipkejég-harang
a folyóparti sűrű, fényes ágbogon.
Dicsértük a révészt: (a Léthen?, a Styxen?)
 mégis áthozott!

Boldogok voltunk *már*. Aki még maradt
a másik parton, úgy tűnt
 (innen!):
 szinte átkozott
ördög, silányka lélek, testbe bábozott,

talányos forma csak;
 gyászos ég alatt.

Kelemen Erzsébet

Művészi rokonság: egy költői családfa felrajzolása

*Papp Tibor első két kötetének kapcsolódási pontjai**

II. Jelképek és motívumok az élménytípusok rendszerében

A formalista iskola vezéralakja, Borisz Eichenbaum, 1923-ban írt tanulmányában a költői generációk váltását vizsgálva a nemzedékeket már nem a hagyományos irodalomtörténet-írás szempontjai, mint a műveket megalapozó filozófia, társadalmi háttér, származás alapján különítette el, hanem a költői nyelv sajátosságait vette figyelembe. Felfogása szerint minden nemzedék, minden költői csoport jellegzetes költői nyelvvvel szervezi új rendbe a műalkotásokba kerülő világot.¹ A magyar lírában az Újhold költőinél a személytelenítés és a hermetizmus világértelmezésének a nyelvi jegyei teremtették meg az azonos költői kifejezésmódot: korábban szinte ismeretlen hangot szólaltattak meg a II. világháború utáni irodalomban.

Papp Tibor első köteteinek jelkép- és motívumrendszere is számos vonatkozásban rokonságot mutat az objektív, tárgyias líra képviselőivel.

A gyermekkor emlékei, a szerelem- és halálélmény, valamint a transzcendens szemlélet elemei, a gyermekkorból származó vallásos élményszilánkok, liturgikus elemek („ministráns-gyerek”, „nagyépítkei kereplők” – *Homlokom mögött*; „templomok kapujában / tulipánok vezekelnek” – *Széthullt a város*; túlvilág, alvilág az *Ellenem szavakkal* című versben, a kehely és a bor képe új perspektívába helyezve a *Kapuk hová nyíltok* költeményben, stb.) mind-mind jelen vannak Papp Tibor költészetében, akárcsak Pilinszky-nél sűrített intenzitással, főleg a később megjelent *Szálkák* költeményeiben, s egy-egy motívum felbukkan Nemes Nagy Ágnes verseiben is. Ezek az élményelemek viszont a legváltozatosabb módon bontakoznak ki a költői életművekben.

A szerelem élménye Pilinszky-nél tele van diszharmóniával, ráutaltsággal, félnépszerűséggel, bizonytalansággal, az összetartozás és az elválasztottság feszültségével, kétséggel, ugyanakkor szenvedéllyel, léletsugárzással is. Korai verseiben szinte nincs semmiféle harmónia, feloldódás: egy tragikus érzésvilág bontakozik ki bennük. Két ember egy-

* Az írás első részét az előző számban közöltük

¹ Bókay Antal: *Bevezetés az irodalomtudományba*. Osiris tankönyvek, Budapest, 2006. 111., vö. Borisz Eichenbaum: *Az irodalmi elemzés*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1974.

máshoz közelítésének és eltávolodásának szomorújátéka mindez, (*Trapéz és korlát*), a „Nem érdekel, nem is szerettelek” (*Ne félj*) fagyos kijelentése, az „Először volt a szél, / aztán a föld, aztán a ketrec. / Tűz és ganaj. És néhanap / pár szárnycsapás, / pár üres reflex” története (*A szerelem sivatagja*). A „lélek nem szűnő kettősség szorításában vergődik: »Kívánlak, mégis kapkodón / hányom föléd a földet.«”²

Pilinszky a szerelmet erőszí valóságában ragadja meg. Olyannak, amilyenek Platón *A lakomában* Szókratész igazságaként leírja. Hogyan is szól ez a platóni definíció? A műben, Agathón házában, a tragédiaverseny sikerét ünneplő barátok a szerelemtől (az erőszírtől) beszélgetnek. Próbálják meghatározni, a lényegét megragadni, miközben zengik dicséretét. Arisztophanész, az „androgünosz”-mítosszal azt mondja a szerelemtől, amit várunk. Olyannak írja le, amilyenek megálmodjuk. Viszont „a legörültebb szerelmi álmainkban sincs olyasmi, ami ebben a mítoszban ne volna benne, s amit ez a mítosz ne igazolna valamiképpen” – írja 1995-ben, az egyik elemzésében André Comte-Sponville, a fiatal, francia filozófusnemzedék egyik meghatározó tagja. „Ugyanezek az értékek, hiedelmek, ábrándképek egy csomó szirupos regényben szerepelnek [...]”³ Mégis legtöbbször Arisztophanész beszédét idézik, miközben elfelejtik Szókratészt, elfelejtik Platont. Mi tehát a szerelem másik meghatározása?

Szókratész szerint „Amid nincs, ami nem vagy, ami hiányzik, hát ezek a vágy és a szerelem tárgyai”⁴ Lucretius is a szerelmes ölelésről szólva az összeolvadásról úgy ír, mint amire vágyik az ember, de soha nem talál rá, vagy pedig azért talál rá, vagy véli azt, hogy megtalálta („minthogy az ego ilyenkor hirtelen mintha megszűnnék”⁵ – jegyzi meg Comte-Sponville), hogy azonnal el is veszítse.⁶ Plótinosz is – Platont kommentál-

² Lukács László i. m. 34.

³ André Comte-Sponville: *Kis könyv a nagy erényekről, A mértékletesség*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 276.

⁴ Platón: *A lakoma*. Ford.: Telegdy Zsigmond, Ikon (Matúra sorozat), Budapest, 1994. 200 e (A francia fordítás alapján; ford.: Saly Noémi, vö. André Comte-Sponville: i. m. 280.) A szeretet-fok 2. lépcsőjénél, a philianál a hiány nem lényege a váagnak, csak járuléka. Comte-Sponville meghatározása szerint ugyanis „szeretni annyi, mint örülni tudni”. (A philia: szeretet-öröm. Annak az öröme, hogy szeretünk és szeretnek. A kölcsönös jóakarát, bizalom, a megosztott élet, vagyis „cselekvés-szeretet”). Ha a szeretet hiány, akkor a „szeretlek” szó kérés: nem csupán azt kéri, hogy a másik ráfelelje, „én is téged”, hanem magát a másikat kéri, mert szereti, mert hiányzik neki, mert minden hiány a meghatározásánál fogva birtoklásra vágyik. Micsoda súly lenne mindez annak a vállán, akit szeretünk! Micsoda szorongás és börtön! „Az öröm viszont épp az ellenkezője, az égvilágon semmit nem kér: a jelenlétet, a létezését, a kegyet magasztalja.” A szeretet (a „szeretlek”) tehát nem kérés, hanem köszönet, nem hiányérzet, hanem hála. Comte-Sponville: i. m. 290–318.

⁵ André Comte-Sponville: i. m. 277.

⁶ Lásd: Lucretius: *A természetről IV*. Ford.: Tóth Béla, Kossuth Kiadó, Budapest, 1997. 1081–1090.

va – a szerelmet olyan érzésnek aposztrofálja, ami saját természeténél fogva meg van fosztva mindattól, amire vágyik.⁷ Platón mellett szól még Pascal, Spinoza, Nietzsche, „az egész filozófia”⁸, vagy akár megemlíthetjük Freudot, Rilket, Proustot is. Pilinszky versei ugyancsak ezt a kettősséget jelenítik meg, az erősz, a betölthetetlen űrt, a hiány érzetét.

Későbbi költeményeiben csitul csak valamelyest ez a diszharmonikus érzés: visszafogottabbá, letisztulttá válik a hangja, jelezve a kiteljesedett, értékteremtő, önzetlen szeretetet, a philia és az agapé⁹ erejét (*Azt hiszem, Háromszínű lobogó*).

Papp Tibor szerelmi költészetének jellegzetes jegyeit, az „erősz forradalmának” motívumait már az első kötet *Lázadásában* és *Barangolójában* regisztrálhatjuk. Az életművet átható szenzuális rajzolatot az elemzések gyakran a *hétköznapi erotika*¹¹ fogalmával minősítik, elkülönítve a poétikától. De hol kezdődik a hétköznapiság, s hol a poétika? Egyáltalán húzható-e határvonal a kettő közé? A szövegkörnyezetéből kiragadott magányos szó az első észleletben valóban hétköznapi, esetleg triviálisnak tűnhet, de a mű belső struktúrájában poétikai természetességgel hat. Nemcsak az uralkodói fenségkép („ó melleid két szentséges koronáját védő / uralkodó!” – *Lázadás*), s a hatvanas évek Párizsának, a primer létérzékelésnek és az előrejelzésnek¹² a dinamikája által („forradalmat combjaid között!”), de a bibliai *Énekek éneke* hangulatának a megidézésével is:

⁷ Plótinosz: *50. értekezés (Enneaszok III, 5)* 7. §

⁸ André Comte-Sponville: uo.

⁹ Agapé (gör. *agapan*, 'barátsággal fogadni, szeretni, gyöngéden szeretni' igéből): egyetemes és önzetlen, isteni szeretet, „a visszahúzódság, a szelídség, annak az édessége, hogy kevésbé létezzünk, kevésbé állítjuk önmagunkat, kevésbé terjeszkedünk; hatalmunk, erőnk, létünk önkorlátozása, önmagunk elfeledése”. Az a szeretet, ami lemondás – Simone Weil szerint az önzés és az erőszak ellentéte –, ami érdek nélküli, önzetlen, tiszta, ok nélküli szeretet. Anders Nygren szerint az agapé „független tárgy értékétől”; értékteremtő princípium: nem megállapítja az értékeket, hanem teremti. A. Nygren: *Erős et agapé*. Aubier Kiadó, 1962. I. kötet 75., 77.; A. Comte-Sponville. i. m. 323–324., 332–335.

¹⁰ Bohár András: i.m. 16.

¹¹ Lásd: Bohár András: i.m. 94., valamint Podmaniczky Gabriella: *Tér – vers – kép*, Papp Tibor vizuális költeményei, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2001. 22. 41.: „*sorra veszi és felsorolja a hétköznapi erotika – sokszor vulgáris – tereit.*” „...ezekben a művekben több jelentéssík épül egymásra, egyszerre találjuk meg a hétköznapiságot, poétikát, emlékeztető múltidézt, szakralitást és erotikát.” (Lásd még: 32. o.)

¹² Bohár András: i. m. 16.

I.

*A hegyről jövet mondom: olyan szép a te combod mint
gőzölgő völgyek ahol a fű is tisztább olyan gömbölyű is*

*olyan szép a te szemed mint karámból kitörő két fogoly
állat s olyan mély a te szád mint a hegyi kútak*

oly tiszta a tested mint az északi szél

*örömünk ikarusz-szárnyát: hasítsuk ketté a szoknyád
(Barangoló)*

Az Új Kritika első nagy nemzedékének meghatározó alakja, Cleanth Brooks is a poétikusság mibenlétét vizsgálva a költői nyelvhasználat kontextualitását emeli ki. A kontextus az egyes szavakat, képzeteket, állításokat a vers értelmi struktúrájában jelentőségteljessé teszi. Hiszen „a vers nem a szép vagy a »költői« képzetek gyűjteménye. Ha valóban léteznének olyan tárgyak, amelyek valahogyan önmaguktól »költőiek« volnának, pusztá összeillesztésük akkor se alkotna verset”. A vers állításainak „helyességét, retorikai erejét, sőt még jelentését sem lehet elválasztani attól a kontextustól, amelybe bele van ágyazva.”¹³ A szöveg trópus jellege és az összhatás eredetének felfogott részek közti organikus kapcsolat tehát a kontextus fontosságát jelzi.

A szerelem mellett a gyermekkort idéző képek, az otthon iránti vágy érzetét keltő kijelentések, a sokszor rejtett utalások, a sorok között finoman vezetett élményfonal mindkét költőnél megtalálható. Papp Tibor *Forgó égtájak* című eposzában, a nemzet drámájának tragikus sziluettjében is felsejlik a gyermekkori múlt képe:

*„s házam? még gyerek ésszel tervelt gömbszerű kamrák?
díszített kapualj?*

ki lakik most szőke szobámban?

kéken az ablak rését hártya takarja madárszárny

leng a kapun és nyíló ajtó titkos utakra

ajtó égre ezüst repülők felhős mezejére

más lakik ott!”

¹³ Cleanth Brooks: *Az ironia mint strukturális elv.* = Bókay Antal – Vilcsek Béla: *A modern irodalomtudomány kialakulása.* Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 347–349.

A második kötetben még elementárisabb erővel tör fel a fájdalom, az eltűnt, a megsemmisült otthon képe: „keresztül-kasul otthonomon miközben ajtómon átszakad / az utca”, „de ki tudja otthonomból mi marad” (*keresztül-kasul otthonomon*). S a *gyerekréteken elgurult* vers szeszélyes áprilisi sorain a vágy az otthon ablakát rajzolja a falra (*Április*). De minden hiába: kapaszkodik „ablakpárkány fém-uszonyába ajtók örökre fölnyitott szemébe” néz, s boldogan ereszkedik „zsindelyes háztetőről vissza a régi rendbe”, mégis „dühöngő cápa-test minden” lakás (*Nyugtalan a csatornák útján*), s „kemény / kemény az otthon” (*Szemben a fák*). A gyermekkori biztonságérzetet jelentő háttér megszűnt, eltűnt az otthon, a bizalmat, rendet, biztonságot jelentő hely, a közösségi erő, amelyre a felnőtt embernek is szüksége van. Az *Átfutó vendég a számon* című költeményben „kalandok szakadék oldalán” is megpróbálja elérni, felkutatni otthonát, de a közelségben hirtelen megnő a távolság, s eltűnik minden irány:

„már nem tudom hová és honnan a repülő szárny-csapkodása
 — — — harántcsíkos ágy — — — drótkerítés-csigolyák és
 üvegek palástja — — — — —”

A *Szorongásban* is a se itt, se ott keserűségét jeleníti meg az otthont jelző ház főnévnek és a névutónak az egybevonásával:

„házelőtt áll az őr
 házelőtt a határ
 lábam befalazva”

A múlt képei, a semmibe vetettség érzése, a kiszolgáltatottság és halálfélelem átélt traumái, tudat alatti jelenvalósága a befalazott láb képében konkretizálódik.

Nemes Nagy Ágnes ezt a félelmet, szorongást egy gyermekkori, jambikus lejtésű verssor felidézésével oldja fel: „Sárgult a lomb, de nem hullott le még” (*Félelem*)

Pilinszkynél a „dúdolás”, az „anyatej”, a „kebel”, és a „dajka” motívuma (*Haláloed és halálom*) jelzi a gyermekkor utáni nosztalgikus vágyat, s a hazatalálás szimbolikus értelmét rejti „az idegen, ki hazatévedt” tárgyilagos megállapítása, illetve az *Egy szép napon* hazavágyó sorai. S bár e gyermekkor-motívumnak anekdotikus jellegű, önéletrajzi vonatkozása is van (*Monstrancia*), az ilyen konkrétumok, tárgyas elemek azonban csak elvéve vannak jelen az élménytípusban. Sokkal fontosabb ugyanis nála az a létbölcséleti tartalom, ami hozzá kapcsolható:

„Gyermekkorunkban meg kellene halnunk,
tudásunk csúcsán, alázatunk magasán,
de tovább élünk, foltozgatva és
toldozgatva a jóvátehetetlent.”

(Egy életen keresztül)

Pilinszky a gyermekkorban, bölcséleti, teológiai szempontból a paradicsomi tökéletesség eszményét látja, s a gyermeklelkiséget költői tulajdonságnak nevezi.¹⁴ Ebbe az egységbe vágyódik vissza, amikor édesanyját panaszkodva szólítgatja. Az anyaélmény jelképeit és motívumait tükröző Pilinszky-versek száma a gyermekkori élményeket megjelenítő költeményekhez képest jóval kevesebb. Csupán négy vers sorolható ide: *A tenger* című, amely az anya halálát idézi fel, a József Attila-i vád és panasz hangján valló *Mégis nehez*, valamint a *Kezed és kezem*, illetve a gyermeki kar és a biztonságot nyújtó anyai nyak összetartozásának, az elszakadás fájdalmának döbbenetéről szóló *Kar és nyak* című. Az anya-versek száma bár roppant kevés, az élmény-megjelenítés viszont annál erőteljesebb és pregnánsabb. A fiúi árvaságérzet, a lélekben való otthontalanság, az elvesztett, halott anya iránti fájdalom drámai erővel törnek fel a lélek legmélyebb tartományaiából.

Az anyaélmény mellett (*Kapuk hová nyíltok, Sánta vasárnap, Élő korsó*) viszont Papp Tibornál az *évei mélyén magába roskadó* apa képe is jelen van már az első kötetekben, s a *Barangoló* ciklust indító „episztola” a féltés, az aggódás hangján szól az ifjú asszonnyá lett lánytestvérhez (*Kései levél húgomhoz*).

Nemes Nagy Ágnes pedig a miérteket kutatva a nagyapa alakját idézi meg a *Kettős világban* című kötetben: „Már csak egyet / szeretnék tudni: nagyapám / (ügyvéd) miért ment Egyiptomba, / pénzzacskóval inas nyakán?” (*Őseimhez*)

III. Anatómiai jegyek

Papp Tibor és Nemes Nagy Ágnes költészetének meghatározó jegye az anatómiai mélység, az emberi szervezet szimbólumokká, metaforává, metonímiává való áttranszponálása. Költői beszédmódjuk megegyező, domináns motívumai a kötő- és támasztószövet egyes részei, a gerinc, csigolya, borda, koponya (homlok, arc), csont, izom, a vér, a kar, a kéz, a csukló, továbbá a velő (csontvelő, agyvelő), az ellátórendszerhez, az érhálózatához tartozó erek, a belső szervek közül a szív, valamint a hús, amelyet az izomnak, a testnek a szinonim fogalmaként értelmezhetünk:

¹⁴ „Hogyan tudnék enélkül csodálkozni, örülni, szárnyalni önfeledten?” – jegyzi meg kérdően a Hegyi Bé-lával folytatott beszélgetésekor. (Török Endre: *Beszélgetések Pilinszky Jánossal, A kereszt szálkái* [Hegyi Béla], Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 74.] Viszont ez a gyermeklelkűség „másokat gyakran hoz zavarba, és van, aki elveszti türelmét emiatt, főleg az úgynevezett hivatalos társaságban.” (Uo.)

„húsomat rágná mind le csontjaimról –
vigyázat, mérgezett!”

(Nemes Nagy Ágnes: *Napló, Július 2*)

„Egy ágból sarjadt ki a húsunk, tört fel a vérünk”

(Papp Tibor: *Kései levél húgomhoz*)

Közös motívumuk még a sejt, amely a genetikai meghatározottságot, az életet, az „ébredést”, az összetartozást, illetve az elhatárolódást is jelzi. (Nemes Nagy: „sejtjeimen nem csörgedez családom” – *Tavaszi felé*; Papp: „Egy szív dobban meg tehetetlen sejt-puha testünk / őrző burka felett” – *Kései levél húgomhoz*).

A sejt egyszerre anatómiai és funkcionális fogalom, a felfedező Robert Hooke (1635–1703) megalkotott metaforájának a metaforalánca.¹⁵ Az angol fizikus egy darab parafa vékony metszetét mikroszkóppal vizsgálta, s rekeszes struktúrát észlelt. A kép bűvöletében az elnevezéskor egy növényi tárgyat egy állati termékkel, a méhsejttel azonosított, ami ugyancsak egy emberi alkotásra utal. (A cellula [=sejt] ugyanis kis kamrát jelent.)¹⁶ A biológiai könyvek emlékeihez, az élőlények sejtes felépítésének a méhlép képéhez pedig újabb és újabb képek kapcsolódnak az antropomorf világ „rekeszekbe” való szétosztásakor.

A „rekeszes” sejtek mellett az egyes kültakarók is (a bőr és a haj) gyakori elemeivé válnak a költeményeknek. Az érzékelés szervei közül a szem, az ajkak és a száj jelenik meg. A száj, amely a beszéd organikus feltételeként nemcsak az intelligencia része, de az emésztőrendszer bevezetése is, azaz út a zsigerek felé. Ennek a kettős biológiai funkciónak, az intellektuális emberinek és az ösztönösnek a figyelembevételével közelíthetjük csak meg az *In memoriam* sorait, a *felajzott testi egészség ép sebesültjeinek* a drámáját, a *csont-madarakkal játszó* mivoltunkat. Hiszen *addig túrtük az állat vágyát, míg a szorongás felgyújtotta, az éhség felköltötte erővel őket. S most két sorban csupa tátott száj vár szemben a szájjal bennünket.*

A költemény sorai is jelzik, hogy az instinktív megzabolázása a legnehezebb. Kielégítetlenségre, hiányérzetre, boldogtalanságra ítélhet bennünket a vágyak határtalansága. A bölcs azonban mindennek határokat szab: „Et finem statuit cuppedinis atque timoris”

¹⁵ Nietzsche a metaforikus tevékenységnek a metaforáját is leírja: „A fogalmak építményén eredetileg [...] a nyelv munkálkodik, utóbb pedig a tudomány. Ahogyan a méh egyszerre épít sejteket, s tölti meg a már elkészülteket mézzel, éppúgy dolgozik a tudomány szüntelenül a fogalmak kolumbáriumán [...], s legfőképpen eme szörnyen magasra tornyozott építmény rekeszeinek megtöltésén fáradozik, azon tehát, hogy az egész empirikus világot [...] szétossza a rekeszekbe.” (Friedrich Nietzsche: *„A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról”*. Athenaeum, I. 3., 1992. 12.)

¹⁶ Jacques Derrida: *A fehér mitológia, A metafora a filozófiai szövegben, Az irodalom elméletei V*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997. 86–87.

[... végét szabta a gondnak, a vágynak] – mondja Epikurosról Lucretius.¹⁷ A mértéktelen viszont a korlátokat megveti, vagy éppen át akarja hágni azokat. Az ilyen ember rabszolgává válik, sőt „annál is kiszolgáltatottabb, minthogy urát mindenhová magával hurcolja. Rabja testének, rabja vágyainak vagy szokásainak, rabja erejének vagy gyengeségének.”¹⁸ Ezért Epikurosz inkább függetlenségről (auterkeiáról) beszélt, s nem mértékletességről vagy szerénységről (szophroszünéről), mint Arisztotelész és Platon.¹⁹

A szorongással teletömött torok képe is ösztönöst, nevezetesen táplálkozási képeket hív elő, negatív, eltorzult élményeit a természetesnek (*Szorongás*). A száj Nemes Nagy Ágnesnél is az alacsonyabb rendű értelmi tevékenység metonimikus helyévé válik: „szád szélén, mint szappanos örület, / surrogó szavak, síkosbőrü tett” (*Bűn*). A torok pedig ugyancsak a szorongást kifejező organikus elemként van jelen a versekben („a torok szorítása enged” – *Alkony*).

A metaforizációkkal és antropomorfizmusokkal alkotja meg Nemes Nagy Ágnes a tölgyfa attribútumát is (*Éjszakai tölgyfa*). A gyökereit kitépő, útnak induló fa olyan jel lesz, amelynek „igazsága nem származhat a világból (járó fák nincsenek), csakis önmagából.”²⁰ A hasonlóságon alapuló szóképeken keresztül így alkotja meg tehát a történetmondás narrációja az antropomorfizálódott, az arccal rendelkező tölgy képzetét. Mindez azért lehetséges, mert az antropomorfizmus több mint trópus. Paul de Man szerint a szubsztancia szintjén azonosítás is. Fölcseréli ugyanis az egyik entitást a másikkal, s már a fölcserélés előtt „egyedi entitások létezését implikálja, valamit valami másnak vesz, amit aztán *adottnak* lehet tekinteni.”²¹ A topologikus átalakulások és tételezések sorát tehát egyetlen állítással, lényegiséggel „fagyasztja”.

Papp Tibor egyedi anatómiai motívumai között (hímvesző, mell, mellbimbó, [anya]méh, comb) előfordul az emésztőrendszer és a beszéd funkcióját egyaránt betöltő fogak képe is:

„a puha szájú éjszakának
harminckét foga hiányzik”
(*Sánta vasárnap*)

A fogait elvesztő, antropomorfizálódott öreg éjszaka ellentéte az új életet jelentő rügy-

¹⁷ Lucretius: *A természetéről*, VI. Ford.: Tóth Béla, Budapest, 1997. 25.

¹⁸ André Comte-Sponville: i. m. 53.

¹⁹ Lásd: *Epikurosz Levelei, Levél Menoikeushoz*. Officina, Budapest, 1944. 130.; Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika III.*, 13–15. (a mértékletességről), *Nikomakhoszi etika I*, 5, 1097 b, 8 skk (az auterkeiáról), Európa, Budapest, 1971.

²⁰ Schein Gábor: i. m. 111.

²¹ Paul de Man: *Olvasás és történelem, Antropomorfizmus és trópus a lírában*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 371.

fakasztott fogak képe (*Érlelő csendből*). A trópus értelmezése ugyancsak akkor válik teljessé, ha a fogak kettős biológiai funkciójából közelítjük meg: az irányított értelmi és a szabályozatlan instinktív ugyanis együttes eleme a szóképnek.

Megjelenik továbbá a versekben az érzékeléshez tartozó orr, orrcimpa képe (*Sánta vasárnap, Forgó égtájak*), s egy helyi és térbeli érintkezésen alapuló trópus, egy metonimizált belső szerv, a gyomor, amely kifejezi a nyitottságot, s ezzel a kiszolgáltatottságot, a sebezhetőséget egyaránt:

„állhat a város
nyitva a teste négy égtájon gyomra kitarva
lelke kitépve s döngölt úton elöntve a vére”
(*Forgó égtájak*)

A versek anatómiai jegyeinek jelentésségét ha le is szűkítjük egy-egy olvasatra, akkor is érezzük ennek a költői jelhasználatnak, a hermetizmusnak²² a potenciális sokértelműségét, a jelentések megsokszorozódásának immanens voltát. A modern költészet ugyanis a szövegnek nem tulajdonít okvetlenül koherens értelmi felépítettséget, s a jelszerű jelenvalóságát igyekszik elszakítani „a befogadásban uralkodó logosztól”.²³ A hermetizmus jelhasználatának a megértéséhez a Nemes Nagy Ágnes költészetét vizsgáló Schein Gábor kulcsfontosságúnak tartja, hogy a metaforát jelszerű beszélgetésként értelmezzük, a derridai modell szerint, amely az arisztotelészi mimézisrel szemben a metafora disszeminációját írja le.²⁴ A disszemináció az egységes jelértelem elvesztését jelenti, azaz a metafora megsokszorozódását, amely elvileg korlátlan számú olvasatot teremthet a mindenkori befogadóban.

A végtagok, a végtagrészek (az ujj és a köröm) is beépülnek a költői sorokba („a telefondrót / levágott / végtagokat szállít – Sánta vasárnap; „nem volt még karod / körmöd / nem volt még szemed”, „ujjaidra körmöt rakok / eridbe vért vezetek” – *Érlelő csendből*).

Az állandósult metafora analógia útján viszi át az emberi testrészek nevét az élőlényekre, élettelen tárgyakra. Ezek az ún. exmetaforák azonban annyira beleolvadtak már a nyelvbe, hogy legtöbbször már nem is érezzük őket metaforikusnak. (Innen az ex- előtag.) Ivor Armstrong Richards ezért is tiltakozott az ellen, hogy a metaforát a megszokott nyelvhasználat eltéréseként értelmezzék. Viszont „a nyelv mindenütt jelenvaló elveként” ható metaforát meg kell különböztetnünk a költői metaforától, amely a fogalmat, tárgyat szinte egy új atmoszférába emeli az egyedülálló, megismételhetetlen szómintájával.²⁵

²² Kulcsár Szabó Ernő az Újhold költészetéről, nyelvezetéről szólva kiemeli Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes hermetikus jelhasználatát. (Lásd: Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991*. Argumentum Kiadó, Budapest, 1994. 71–73.)

²³ Schein Gábor: i.m. 41–42.

²⁴ Uo.

A pohárhoz, kancsóhoz, stb. rendelt emberi testrészt, a fül például ugyancsak a köznyelv megszokott, „megkopott” metaforája, viszont a *Forgó égtáj*ban ez a testrész a hegy nőmenéhez járul, ami egyedülálló kapcsolatot teremt. A kőbe fűzött hajsza érzéki, tropikus képe is az érzékelhetetlent revelálja: a rész-egész asszociációjában, az identitást, a teljességet megidéző hajszában a létező léte áll, akárcsak a leboruló szemhéj image-ában.

A testnek, az organikus, élő szervezetnek, a biológia terminus technikusainak az aktív használata, a lírai beszédmódba való simulása a magyar irodalomban Kassák Lajossal kezdődött el. Szinte valamennyi, az előbb említett testrész-motívum megtalálható a költészetében. Viszont a feltérképezett Nemes Nagy és Papp Tibor-i anatómiai motívumok mellett csupán az avantgárd mesternél jelenik meg például a bajusz és a szakáll, amely lehet a tekintély, illetve a hatalom külső jele („tudósok szentjánosbogarakat gumirabikumoznak a szakállukba” – 3; „én az apám fölünkörített bajszára gondolok aki összezavarta / gyerekálmaimat” – 7; „nem élhetünk együtt ... nagybajszú / miniszteri tisztviselővel – 71), az identitás egyedüli biztosítójává is válhat („...szürke vasteknőkben fekszünk összekeverten / s csak éppen a szakállszőr-gyomlálásnál érezzük még hogy férfiak / vagyunk – 5), vagy a mindenki mástól megkülönböztető jelző funkcióját is betöltheti („a fekete bajszú hentesnek akartál / ajándékozni” – 68).

A lábat borító szőrzet (88), valamint a hajat jelző „göndör fűrt” szókapcsolat is csak Kassákra jellemző kép, akárcsak a hangképzés szervei közül a garat motívuma („az utcán még zörgött néhány víg kölyök garatja” – *Éposz Wagner maszkjában*).

Verseiben előfordul még – a számos példa közül csupán néhányat említve – a tompor, az ülep kötő- és támasztószöveve („az én fűrge, tánra kívánczozó lábaim nagyon sokszor vesztek már tomporig a sárba” – *Monoton*; „vörös ülepű őseink” – 4), az arc ráncainak (94), s az orr körül virágzó pattanásoknak (74) az élettani képe, de megjelennek a műkezek, múlábak groteszk elemei is (74). Az „... az én / izem árad pórusaikból” ötödik számozott versének kijelentése is egyedi Kassák-jegyet hordoz. A szemantikailag motivált többjelentésű „íz” szó-nál az egymásra rétegződött jelentések az értelmezés során burkoltan is hatnak egymásra.

Ehhez a Kassák által meghatározott örökséghez, valamint a kései másodmodernség értékeihez kapcsolódnak Papp Tibor első kötetei. S a korai költemények már jelzik az 1962-ben elinduló *Magyar Műhely* által is meghatározott irodalomtörténeti ív kezdeteit, amelyhez majd a későbbi nemzedék, így például Kékesi Zoltán, L. Simon László, Sörös Zsolt és Szombathy Bálint csatlakozik.

²⁵ I. A. Richards: *Philosophy of Rhetoric*. London, 1936. Lásd: *A metafora*. Helikon, XXIII. évf., 1977/1. (részlet) A hétköznapi metafora George Campbell-i szinonim párja a grammatikai metafora, amelyet Richards „verbális metaforának” nevez. Szerinte az irodalmi metafora (Campbell ezt retorikainak nevezi) nem szóbeli kapcsolat, hanem tárgyak közötti analógia, kontextusok közötti tranzakció. Hedwig Konrad „nyelvészeti” és „esztétikai” metaforáról beszél. Az előbbi a tárgy domináns vonását emeli ki, míg az utóbbi a tárgy újszerűségét kelti.

Bozók Ferenc

MEGFIGYELÉS

Fémhuzalok, kusza drótok a falban,
innyi-onnani csápok az éjben,
rézvezetékek a földben.

Térfigyelő kamerák odakinn és
mikrochipes jelölés idebenn és
innyi-onnani röntgen.

EMLÉK

Jégtükör őrsi, ezüstkeretes máz,
lakkbevonat, puha dérszita rajta,
régii medál, mit a nyakba akasztva
lány visel, elvisel.

ŐSZ

Mord, fura aggok a fák a ligetben,
zord, fanyar, ördögi vének a kertben,
csosszan a talpa az ősznek a parkban
száraz avarban.

LÁZÁLOM

Szűnjenek árnyai rőt paripáknak,
múljanak, útjukat oldja a hajnal,
fussanak éjjeli bős csatamének,
éteri ködlovak, árny-Rosinanték,
űzze a reggel a rüt nyihogást!

Búzamező lobogása sörényük,
csonttemetőn fut az éjjel a lábuk,
szívdobogás ütemére szaladnak,
puskasörét a paták kopogása,
űzze a reggel a lódobogást!

Kaiser László

Szélütötte fák

Viharverte fák: férfiak:
szélütöttek és roncsok,
hitték, hogy övük valami,
s közben, ami éppen épült,
az is végleg összeomlott.

Győztesnek hitt Évák arcán
terpeszkedik torz mosoly,
vélik, elértek valamit:
minden éhes sejtjük lassan
végső csöndeket abrakol.

ZÚRZAVAR

Valami nagy zűrzavar volt,
akkor régen, nagyon régen,
valami már eldőlt akkor,
a gyermekkor ösködében.

Akartak adni, adtak is:
a kevés sok, a sok kevés,
visszaréved emberfia,
nyírbál az emlék: életlen kés.

Nyírbál az emlék, mint a kés,
a félig felnőtt megriad:
árvaként a testvére lett
szomorúság és vak harag.

Nem jó ez így, s más út nincsen:
zűrzavar volt nagyon régen,
valami már eldőlt akkor,
a gyermekkor ösködében.

Hegedűs Mária

„A jó szerelem a szellem és a test tápláléka és a lélek vakító fényű ékszere”

(BAKUCZ József Judit könyve 1987)

Bakucz József szerelmi költészete nem választható külön költeményekre. Bakucz József életében a találkozások döntő mozzanatot képviselnek, szenvedélyes viszonynak, „szerelemnek, vagy affélének minősülnek”. De ahogyan Deák László mondja, nem egyszerűen és csupán Breton-hatásról van itt szó: „Mert Bakucz művészi kvalitásának és nyitottságának tényei épp a találkozások testi és szellemi hozadékával mutatnak összefüggést. Köznapian szólva: Bakucz nem csupán kiszívta a számára mindig szellemi és költői izgalmat hozó találkozások minden éltető cseppjét, de képes volt azt szinte azonnal és rendkívüli hatékonysággal sajátjává szintetizálni s robbanás-kész energiává átalakítani. Ami nem más persze, mint a bakuczi szöveg. És rögvést hozzáteszem, hogy e találkozások minden esetben szerelmek, vagy affélének minősülnek.”¹ Találkozásai jelképes találkozások, és többnyire meg nem találások: kísérletek a „jó szerelem” felkutatására, feltalálására.

Ha bölcséleti szempontok felől szeretnénk megközelíteni Bakucz nőről szóló felfogását, a *Nyelv előtti nyelv* című tanulmányában találunk kiinduló pontokat. Ebben Bakucz – Jung nyomán – azt fejtegeti, hogy a „konkrét férfi biológiailag és pszichológiailag: Nőférfi – a konkrét nő pedig: Férfinő. Ez az Anima-Animusz Teória, amely szerint minden konkrét férfinak van egy árnyoldala: belső, pszichikai nőalakja, Animája - minden konkrét nőnek pedig belső, pszichikai árnyalakja, Animusza.”. E tanulmánynak a *Megtalált paradicsom* című fejezetében viszont éppen azt igyekszik bizonyítani, hogy nem igaz az az állítás, mely szerint „a történelmi Ember-személyiség Bizonytalansági Faktora: az Asszony”. Nem igaz, hogy a „Férfi húzza felfelé a Nőt – a Nő pedig, gravitációjánál fogva «passzív rezisztenciával», tehetetlenségi nyomatékkal ellenáll”. Éppen ellenkezőleg „Das ewig Weibliche zieht uns hinan”... „Az ember harmonikus formája az a Tudás világosságára törekvő létező, aki tudja és elfogadja ugyanakkor, hogy a racionális világa egyre nagyobb mértékben lesz komplex: honnan jött. Ezért tehát azt mondhatjuk róla: olyan ember-forma, aki eredetileg ellentét-párjával: édes ellenségével – kibékült. Ilyen meg gondolásokból indulok ki tehát, amikor azt állítom: jobb, ha az új Pszicho-Matematikában az Asszony többé nem a Bizonytalanság Tényezője, hanem a Személyiség Megmaradási Elvének első, elengedhetetlen Lépcsőfoka. Ha tehát az ember az egyszerű szám és az asszony a kvantum-hatvány, akkor a szám és hatványa ebben az elképzelésben együtt haladnak a nagyobb Szám irányába.”²

A Bakucz művek elidegeníthetetlen sajátossága – ahogyan elemzői, ismerői megerősítik – hogy összefüggések láncolatában értelmezhetők, másként csak torzók, töredékek: egy nagy eleven és szerves mű roncsai. Az *Acid rock 1985–1987* és a *Judit könyve 1987* párhuzamos keltezésű verseket tartalmaz. Nem volna teljes az összefüggésrendszer akkor sem, ha nem érintenénk a párhuzamosan keletkezett Kemenczky Judit *Amerikai versek* című könyvét.

Így azt kell megállapítanunk, hogy a Judit szerelem témája más, nem a ciklusba, a könyvbe tartozó művekben is fellelhető (*Apokalipszis, Bostoni elégia, Labirintusok*) és a *Judit könyve* olykor kozmikus összefüggésekre utaló ciklusokat is magába foglal: a *III. Ūr* például.

Választásom mégis erre esik, hiszen a szerző szándéka szerint ez az a könyv, amelynek a *Judit* nevet ő adta. A név mögött Kemenczky Judit költőnő alakja áll, aki 1985-től Bakucz haláláig az ő felesége és művésztársa volt. Kapcsolatuk, találkozásuk szimbolikus jelentőségéről Kemenczky Judit így nyilatkozik:

„Majdnem lehetetlennek tartom annak a titoknak nyitott megfogalmazását (holott sokat írtunk róla külön-külön térben és időben), ami két igazán egymáshoz tartozó embert összeköt... Gondolkodásmódunk, lelkialkatunk, érdeklődési köreink legalább annyira harmonikusan fedték egymás világát, amennyire különböztek is egymástól. Közről sem állítanám, hogy mi mindenben hasonlítottunk volna, viszont teljesen, tökéletesen kiegészítettük egymást. Kína császári udvarában, amikor egy fontos megbízatást teljesítő udvaroncot útjára bocsátottak mint hírvivőt, vagy követet, kettétörték egy jade pecsétet. A féldrágakő egyik fele az udvaroncnál maradt, a másik felét pedig az kapta meg, aki a küldöncöt fogadta. A két pecsétkő egybeillesztésével ellenőrizték az illető személy hitelességét. Azt hiszem, valami ilyesmi játszódott le kettőnk esetében is, mert mindketten rendelkezünk a bizonyos egyetlen, valódi és a másikat hajszálpontosan kiegészítő fél darab jadedővel; de ezek a jadedővek – a mitológia szerint – önmagukban is erősek, és azzal a mágikus képességgel rendelkeznek, hogy egy bizonyos idő után, ha nem illesztik egybe őket, a „másik” keresésére indulnak, és megtalálják a világ bármely pontján.”³

A *Judit könyve* négy számozott ciklusból áll:

Az idő halála

II. Ciklusok

III. Ūr

IV. Metszéspontok

Minden ciklus szabályosan 1-5-ig számozott opust tartalmaz. Minden darabhoz egyedi jelmondat/mottó társul, és ennyiben is egységes szerkesztési elvet követ.

Az *I. Az idő halálának* mindegyike, és a *II. Ciklusok* 1. számú opusa vizuálisan is elkülönül a többitől. Sajátos felkiáltójelként, vagy emlékműként értelmezhető: a felső része

bentebb szedett szóoszlop, amelynek szélesebb talpzata van, s ez utóbbi a rövidebb szerkezeti egység. Az elégia műfajába sorolható művek összhangban állnak a külső formával. Létösszegzések, számadások, ars poeticák variánsai, amelyekben a fő motívum a szerelem/vallomás és a jövődőlés. Bár az *Idő halála* egy fontos dimenzió elvesztését is jelenti/jelentheti, de éppen a visszanyert, a nyelv által meghódított, feltárt területen egy új dimenzió támad fel.

András Sándor mítosz és költészet viszonyát elemző gondolatához kapcsolódva, olyan „szómű” szavakból épített hipertárgy feltalálását fedezhetjük föl e művekben, amelyek alkalmasak a kimondhatatlan, ősi/modern egzisztenciális érzések, gondolatok megnevezésére. Mert ahogyan „a nyelv a lét háza”, a „költőien lakozás” az élet lehetősége. (Nem minden ironia nélkül.) Mert „A jóslatok és a költői művek nyelve csak látszólag használ „szavakat”; valójában „szójelekkel” közöl valamit, amiből az interpretáló ember fordít mondatokat...A költő, akár az orákulum, úgy használja a szavakat, hogy abból ismét szójelek legyenek. A herakleitoszi: „Nem mond, nem rejt, hanem jelez” („Ute legei, ute krüptei, alla szemanei”) tehát arra utal, hogy az orákulum szemiotikus és nem szemantikus.”

Az *Idő halálának* 1. verse a megtalálás kinyilatkoztatása, és a holtomiglan / holtodiglan szakrális hűségesküjének önironikus, abszurd szövegváltozata. Mottója: a „*Gondolkozom, tehát szeretlek*”. Ez a Descartes-i parafrázis megmutatja a metafizika tarthatatlanságát, abszurditását. Sőt Bakucz gondolatvilágában a metafizika „metabolizmussá”, az „édes ellenséggel” való kibékülés szállóigéjévé avatódik.

A mű vizuálisan keskenyebb, az emlékoszlop felső részét alkotó szövege három szerkezeti részből áll. Az első a megtalálás, a „*Hét Kövér Esztendő*” eljövételét hirdeti, a második a megszületett/megtalált TE alakváltozata: „*Északifény*”, „*szivárvány hármashídja*”, „*a megtestesült Dilemma*”, „*az idő hiánya*”, a harmadik az új dimenzióba, a képzelet birodalmába átvezető utat idézi, az utat, amely: „*micsoda bőség ebben a ridegségben*” – hiszen a helyszín a jeges Antarktisz.

A vizuálisan talapzatként értelmezhető záró szerkezeti rész egy jövődőlés. Kulcsmondata: „*Amikor megöregszel szeretni foglak*” abszurd ingaóra az időben, mert így folytatja: „*lehajoltam a csecsemőhöz a / z ablakban vízszintesen égett az Első Kerület ezerkilencszázne / gyvennyolcat írtak*”. Ezt követi egy másik megszületés, amelynek a helyszíne Boston, és rögtön baleset, halál követi: „*a szent borzadály állapo / tában a beszélő Kisdedet hallgattam az elszabadult kocsiiban ami / nt a vérző baleset helyén átgurult az utca túloldalára*”. Ez a látomás akár Kosztolányi allúzióként is értelmezhető: a kettős, a gyermekkori látás megidézése: „*láttam a Kisdedet*”. Maga a megszületés ténye véletlen, tévedés, baleset. Talán.

A 2. szöveg mottója: „*Tűz-láng vezérelj / égő tengerig*”.

A szerelem születésének mediterrán változatát idézi a felső, emlékoszlopot alkotó

szöveg: „kiránduláson két sziget között egy kompon Bott / icelli Primavera-jával találkoztam”. S mindezt vágásokkal, fényképezőgépek szokatlan technikájú nézőpontjaival, narratív, apoétikus szövegbe ágyazottan láttatja Bakucz József, a tenger Merville-i hajóskapitánya, Odüsszeusként bolyongó otthontalanja, mert a „*nők és a madarak az emberi képzelet szülöttei*”, - és ez is születés.

A talapzat, mintegy refrén ugyanazt a látomást vetíti elénk, de más kontextusban: „*mert megfiatalodom.../ nincs még sehol a Kisded hangja.../ és akkor hajóra szálltam és elrejtöttem Északon és vadásztam és halásztam és ki se jöttem a vad / onból és elfelejtettem a cukrászdát, az Illuminációkat a / Kisded kocsját amint átgurul az utca túloldalára a sz / örnű baleset*”

A 3. részben ugyanazon formát a fonalszerűen indázó, automatikus írás szövege tölti ki, idézetek, bölcsességek, konkrét allúziók nélkül. Az álomszerű szöveget, mint lebegő függönyt áttörik a hétköznapok pókhálós fájdalmai, „*az idegrendszer hűségese bandériumai*”.

A 4. szövegnek nincs talapzata: csak felső keskenyebb csíkja, oszlopa: a többihez viszonyítva, lehetne talán kopjafa. Mottója szinte zörög a szárazságtól: „*rendszerek rendszerekben / hierarchiák a hierarchiában*”. Nyitott, végtelen történet, az ismétlődés a rituálisra, a természet körforgására emlékeztet. Ugyanakkor az alkotás teremtő természetét idézi, amely az ember természetévé válik/vált.

*„Bedobom a tűzbe amit eddig írtam és végignéz
em amíg elég és majd utána kimegyek a mélyvízre
ahol az indigó kezdődik...
és kivetem horgomat és az igazán nagy Kardhalra
az egyetlen méltó ellenfélre vadászom...
amíg te a Kiadókban jársz és az irodalmi kávéházak
valamelyikében vitázol...
és amikor visszajössz fehér lesz egészen a hajam
és nem látok már valami jól de azért a csende
órákban jobban és főleg többet látok másoknál
látom a meg sem született fiúgyerekedet
amikor először vesz tollat a kezébe és írni kezd
és látom a lelkében alakuló költészetet*

*«te vagy az északsarki szentek fehér áttetsző fókája én meg a mágikus Eretnek»
és így tovább és látom később ahogy megöregszik
és elégeti az írásokat és kimegy hajóval a mélyvízre
és nem jön vissza többet...”*

és mint a legszebb tündérmeséket volt szokás hajdan, a végtelenbe csavarja az alkotás örömet/értelmét/értelmetlenségét:

*és látom a könyveid a polcon egyiket a másik
után és látok okos és érzékeny fiatalokat ak
ik olvassák majd a verseid és hallom ahogy sz
ótlanul kérdezzetnek majd ki volt ki lehetle
t ez a költő akit szeretett és akinek egyetle
n sora sem maradt fenn és ez a fiú aki a te
ngerre ment és nem jött soha vissza*

(Talán a sors fintora, hogy a jóslatot Kemenczky Judit beteljesíti és egy extatikus, zavart pillanatában Bakucz József műveinek, hagyatékának [kéziratok, kollázsok, személyes tárgyak] jelentős részét megsemmisíti.)

A ciklus záró opusa az 5., és mottója talán öidézés, hiszen ezzel zárul: „*És a vadkanárik másod-napsütése alatt / te vagy ez a föld*”.

Sokat idézett, önsorsát beteljesítő jövődöléssel kezdődik a darab: a francia modern zeneirodalom egyik kiemelkedő és különös sorsú dalénekesnő *Edith Piaf* allúzióját fölmutatva: „*Verébként jöttem és főnixként távozom*” (Nem tudom mennyire emlékezett rá, tudta, vagy tartotta számon, hogy például, szülővárosának, Debrecennek címerében jelentős elem a főnix, az utalás ehhez is hozzárendelhető.) Majd profán folytatásként abszurd, képtelen helyzeté válik hirtelen a szerelem a szeretet:

eredet
*ileg úgy képzeltem, hogy szeretsz és ez egy do
log de aztán rájöttem hogy szeretlek mert el
őbb azt hittem hogy szeretlek és ez már más e
z vérre megy és elkezdtem éjszakánként két ó
rát aludni*

Amelyben előbb vagy utóbb tudva lévő, hogy föllobban a kereszt, a tűz, vagy mindkettő egyszerre:

*te va
gy a végső jázminmező amit láttam egyszer a c
sillagközi úr amiben a képzelet hajócsavara v
ág állhatatos barázdát a valóság a megfoghat
atlan tenger éjszaka habzó almafája te vagy a
keresztűz amiben élünk*

A vers talapzatában refrénként ismétlődik a gondolat, s részben a szöveg, ön-allúzióként immár: „*verébként jött / em és fehérfejű sasként távozom halálom csak a múltban való / ságos és a jövőben nem létezik azért öregedtem meg csupán h / ogy csecsemőkorodban tett ígéretedet betarthatod / És a vadkanárik másod-napsütése alatt te vagy ez a föld*”

A II. a Ciklusok kérdésfeltevések sorozata: „*Hány életút metszéspontja vagyunk?*” „*Kik vagyunk valójában te meg én?*” Megismétli az első darabban feltett kérdést: „*Kik vagyunk valóban te meg én?*”

A válasz itt így hangzik: *a friss rügymil / liárdok világoszöld tüllruhájában ártatlanul közeledel a / z összes folyókon Primavera szerelmesem.*

Nyilvánvaló, hogy a hétköznapi ember és a költő egybeeső, kétségbeesett, gyötrő/kínzóató kérdéskörének, a: „*szeret nem szeret*”-nek az üdvtörténetét olvassuk. S ismét az automatikus írás, és a tudatosan szerkesztett szövegkompozíciók metszéspontjában.

A 3. opus számomra a *Judit könyve* tetőpontját jelenti.⁴

A profán receptversben tűnik föl a *Judit* könyvének kulcsmondata:

A jó szerelem a szellem és a test tápláléka és a lélek vakító / fényű ékszere.

A 4. darabban a gyűrűről szóló álmát látjuk, amelyet később az *Arkánumban*, már a halála után megjelent tanulmányában olvashatunk részletesen, illusztrálva. Ebben az álomban:

*Te vagy magad a Mestermű a nem-romló fém az arany a romol
hatatlan szellem a Természet nyakán az isteni Ékszer
Mi nem közönséges arany csinálói vagyunk*

A költészet, az álom, a képzelet világában Judit a mítosz, a szerelem a mítosz: Bakucz József és a költészet általi teremtés irreverzibilis, az időben megismételhetetlen, ki-mondhatatlan és visszafordíthatatlan mítosza:

*mint amikor szemeid tüze a legszebb opálos vizet a szivárvány
örökkévaló hét színével teli könnyeket termeli ekkor
te vagy magad a Mestermű*

Az 5. záró vers mottója: „*A költészet az ágyban készül / mint a szerelem*”. Éjszaka van, *Astarte*⁵ ideje, és a *Próféták* ideje. Az ismétlések és az áldozati szertartás mozzanatai a ritmusalkotó elemek. A költő áldozat és áldozópap egyszemélyben. A szertartás, a küzdelem a Nagy Hallal: s ez most a szerelem, a vágy:

*kitudható de elviselhetetlen
és megbocsáthatatlan, hogy szeretetem egyetlen hullámot se
m képes vetni agyad másfelé forduló felületén.*

A profán, de mitikus halfogás észrevétlenül vált át, és válik azonossá a költői alkotómunkával:

*kifut a zsinór kezemben ijként hajlik a bot zeng az ors
ó megroppan a gerinc amint a harciszékben kifeszül a hát
am a kőpadon Próféták idejében élünk a Rettenetes min
t a Szép kezdete örök küzdelmünk az Angyallal a Nagy H
allal a filozófia világrekord zsákmányával a Semmivel.*

A III. Űr ciklusból eltűnik a vizuális jellegzetes szerkesztés, a szöveg komorrá válik. Az egzisztenciális lét és az alkotás összebékíthetetlen viszonyát mutatja fel. Az un. „művészvilágban” felmerülő divatirányzatok és a „műtermelés” képtelensége ellen lázad az 1. darab. A 2. a művek hitelességét, erkölcsi válságát vázolja, amelyben, mint morbid ötlet az öngyilkosság is csak költői játékként hat. Komolyságát a „hallótávolon kívüli”-i lét, a modern társadalomban fölöslegessé és kiszolgáltatottá vált öreg, beteg ember kiközösítése erősíti meg:

*ez az amiről nem szó
l vers dráma újságcikk kritikai recenzió mert ez a minden
ori társadalmak szégyene-gyalázata megöregedni megbetegedni fő
benjáró bűn a modern társadalomban s ezért méltóképpen illetik
szilenciummal a betű hatalmasai és ez a kiközösítéssel egyenlő
büntetés.*

A 3. opus kötődik legszorosabban a cikluscímhez. Mottója: „*Űrfelmutatás*”. A szakrális Űrfelmutatás allúziójaként egyértelműen utal az érzelmek helyén kialakult ürességre, a modern „*aposztátikus*” ember érzelmi válságára. Felmutatja az üresség helyébe lépő öntömjeenezést, a siker hajszolásának „*ezer álarcú*” változatát. Kétségbeesése idegen szavak, és kapitális betűtípusok ismétlődő ritmusaként hálózza be a művet, például: „*Hozsánna, Hárpia, bilincsbevert Sophia kerberoszai ugatnak, VÁKUUM, EROSZ AUTO-EROSZ, frigiditás*” stb.

A mű első bekezdése a csalódott ember hangja:

*Erős várunk a szerelem amit az ürre a semmire építettünk
Hozsánna a magasságban a Vascsóruieknek akik örökös légijá
ratban vannak az Önszeretet városai felett a Hárpiáknak a
kik benépesítik az esti eget álmaink eget dicsőség a ham
is ígéretek szavainak a nyelv kisiklásának az öröm lejtőj
én ami az orgyilkos homály szakadékaiba vezet.*

Ez a hangulat nem változik, a vers egészen végigvonul, és helyenként fölerősödik a gúny, az önirónia. A fokozhatatlanságot, a szavakból, és azok kicsavarásából való ki/üresedést, a kifáradás jeleit mutatják a vers utolsó sorai. A szólás allúzióját szeretné ellenpontozni, amikor egy komor, valódi üres szólammal zárja a verset, amelyben együtt feszül a komolyság és a nevetségesség:

paradicsom hazug ígérete a *majd-ban* holnapután kiskedden

*Üdvöz légy semmi szélén tántorgó üres lelkű üres szelle
mű emberiség.*

A 4. darab ezt a gondolatot folytatja, variálja egy virtuális váróterem, a repülés, az utazás élményeinek felidézésével. Mottója: „*Lélekvesztő: lumen naturae*” többféleképpen értelmezhető. A *Természet Fénye*-ként, ahogyan Bakucz fordítja, és amely gondolat szerint „*mindenben lélek rejtőzik*”. Az ironikus értelmezés a „*lumen*” szó révén éppen az ellenkezőjét is jelentheti. S így lehet lélekvesztő, és akkor, amikor „*a művészetbe bele lehet megfelelő körülmények / között halni*”, és „*amikor éhenhalás f / enyegetett ösztöndíjkérelmedre még csak nem is válaszolt egy / levélben sem senki*”.

Az 5. záró vers mottója a *Változások könyvének* egy hexagrammáját idézi: „*Lent az ég fent a tűz: / erő és tisztaság egyesülése*”. Ez a TUNG RZSEN, a TESTVÉRISÉG hexagrammja. Záró, összegző gondolatokat görget ez a mű az óceán partján. A költő az újvilággal való identitásának kérdéseit veti föl. Mitikus apjaként tekint a napra, és a kimeríthetetlen tudás forrásaként a tengerre. Ezt a látásmódot, amelyet a látás harmadik változatának nevez kapta Bakucz József Bostontól és az újangliai tengerparti kisvárosoktól, itt vált gyógyíthatatlanul, szellemi, mitikus emberré, költővé: „*Nanokefáliás napok Nantasket indián neve a számon múlt megvi / lágosodások versek amik erről a partról erednek szellemi em / ber aki itt született itt jött elő a vizekből akár maga a Na / pkorong*”

A IV. *Metszéspontok* ciklus tematikájában visszatér a szerelemhez, a vallomáshoz és az elégia hangneméhez. Több helyen találunk utalást a szerelem válságának elmélyülésére. A melankólia és a magány feltörő panaszhangjának felerősödését érezzük. Az önirónia nem tűnik el, de élesebb váltásokkal jelennek meg a kiemelt gondolatok. Az egyszerűség, a tisztaság, a világosság váltakozik az abszurd nyelvi elemekkel, szófonatokkal,

szótörmelékekkel. Az arányokra érdemes figyelni, hiszen a kevés sokszor több, jobban kiemel, és szerkezetileg itt is igaz: hiszen a hangsúly a tisztaságon van.

Itt is minden darabhoz mottó kapcsolódik.

Az 1. opus mottója a metszésponthoz meghatározása: „*Metszésponthoz az a hely két / történet találkozásában, a / hol minden darabokra esik / széjjel*”. Akaratlanul is Ady Endre *Kocsi-út az éjszakában* című versére asszociálunk, a huszadik század egyik mottójára: „*Minden egész eltörött*”. Az első sorok hangütése, a nyelv/a költészet értelmének fölvetése átvezet egy költői hitvallásba, hogy szerelemvallássá mélyülhessen.

Első Bakucz olvasatom idején kulcsversként értelmeztem ezt a részt, mert ez a verszöveg adja a legtöbb forrást a költői intenció és konstrukció megfejtéséhez. Ma már úgy mondanám, hogy Bakucz József csillagszerűen építkező ars poétikájának egyik jelentős fénynyalábköteget alkotja ez a darab: „*Milyen öreg a nyelv és nincs semmi értelme milyen öreg a / tenger és nincs semmi összefüggése önmagán kívül*”

Amikor a nagy fogás, az abnormális halászat emléke, a gyermekkor horgászása, a ma-lomtó felmerül, szinte minden átmenet nélkül képes átváltani a költészet nyelvfilozófiai mélységeire: „*quaternio dalokban él / ez az esemény mert a hídkarfát eltörte és kötelestül levi / tte a víz alá a nagy hal így visz el mindent ami a víz alá / tt lakik a tudattalanban lakik legyen az szubtilis jelzé / s reggeli illat fény kísértetei a múltbeli illatokon lov / agolva a szemed sólyma bizonyos szavak szerialitásában r / ejlő varázs Szenufu álarca a tükkörben az arcom idegen vet / ületek ismert megrázó hatalma*”

Az elmélet után önmagát idézve, nyelvi példákat sorakoztat föl, korábbi szóalkotásait: „*fék alatt cibék puhája párnafák öldöklő gérák hosszú árny / ya karcsít a pálló nap zizognak rajmai és a lusta sárga h / ullámok elemelnek így kalapál az extátikus valóság vásznain Rousseau így pörölyözi cédrusát belém Csontváry hogy / a nyelvem megdagad és az istennek sem engedelmeskedik már / a régi törvényeknek*”

Éles vágással kerül metaforikus azonosságba a régi törvényeknek nem engedelmeskedő nyelv, a régi törvényeknek nem engedelmeskedő szerelemmel: „*így találkoztam veled is mint james jo / yce küldötte az új nyelv követe nincs követője ennek a v / alóságos idiómának a szerelem extázisában kikovácsolt töb / bé nem ironikus hanem látással telt kihalt nyelvnek*”

Milyen nyelvi nüánsz, a tudatosan félreírott poliszémia: író+ón, mint ceruza, vagyis írott irodalom, és a szürreális látással telt nyelv megkülönböztetésére.

„*ilyenkor hullik aztán széjjel darabokra minden elementumai / ra a hirtelen optikai trükkal értelmessé változott világ a / szerelem tehát a dolgok kezdete és vége és amikor vége van / az értelmes világba nem lehet visszatérni többé*”

A 3. vers mottója: „*Ki az, aki föllebbenthetné fátylamat?*” Szintén első olvasásra úgy képzeltem, hogy Bakucz József költészete egyfajta Maya-fátyol mögött rejtőzködik, amely enigmatikus, titokzatos, sohasem egyértelmű. A Maya-fátyollal nemcsak elfed,

belülről bomlasztva a nyelvet, hanem a kibillentett nyelvi egyensúly helyreállításának idején tiszta világos gondolatokkal fedi föl világlátását, poétikai és egzisztenciális tudását, bolyongását.

„áthaladnak testemen az idők”

„Elégiák ezek Judit...a sok elviselhetetlen zörej közepette híros h / anszer művésze kívántam lenni a Világ udvarában aki Istennőt szó / lgál és egyébként senkit sem...Ni Dieu ni ma / tre így szól sírfe / liratom”

A 4. és 5. opus a Paradicsom metaforáit sorolja káprázatos paloták vízióiba: királyi, méltó látomások, amelyekből miért is hiányozna, hogyan is hiányozhatna a pokol. Mert bár *„Ha van Paradicsom a Földön, / az itt van, itt van, ó itt van”* – így szól a mottó (talán Dantétól). A költemény a palotákkal szemben, a testnek, ennek a talán legszentebb palotának a pusztulását jövendöli meg, a közeli jövőben.

„nem lehet a testet megőrizni, kifut a kézből az idővel együ / tt megmásíthatatlan a test megmásítása a széthullás az id / őben...de aki az ölelés bársonyiban jár kifoszthatatlan / kertek képzeletében él és mint a zene el nem múlik / elhangzása után visszhangzása épül szebben bármilyen palotá / nál”

S akkor válik teljessé ez a circulus vitiosus, ha az alapgondolat értelmében rámutatunk, hogy a vers végpontja visszautal a kezdet mottójára: *„Az utca vizes kövein a jövő fekete arca”*

Párhuzamos könyvek

Bakucz József: *Megalit* és Kemenczky Judit: *Az amerikai versek kemenczky judit kadmiamsötét briliánsvörös életvonalával 1985–1991* című könyvek párhuzamos művek. E párhuzamosság alkotás-lélektani, egzisztenciális és filozófiai alapjait meggyőzően értelmezi Bohár András *Aktuális avantgárd: M. M.* című könyvének *Tradíció és modernitás* fejezete. Bohár András kifejti, hogy a párhuzamosság mellett az egymást metsző, egymásra felelő, egymást kiegészítő költői dialógusokat a realitások szükségszerű és véletlen érintkezési pontjai mentén találjuk.

„Ennek tükrében azt is megfogalmazhatjuk, hogy a táguló, ám mégis visszafordíthatatlan egyedi megsemmisülés költészete (Bakucz), valamint a lét- és időhierarchiák közötti átjárhatóság és a mindig azonos viszonyulási pont (Kemenczky) feszültségzónái egymáshoz kötődhetnek.”⁶

Az azonos világértelmezési lehetőségek mellett Bohár világosan rámutat a költői megjelenítés, a poétikai szándék eredendő különbségeire, amikor Bakucz és Kemenczky ars poeticáit egymás mellé idézi.

„Az 1978-ban Marlyban megrendezett Magyar Műhely-találkozón hangzott el Bakucz József Játékkocka avagy a Játék kockázata címmel megtartott előadása, amelyben a következőképpen fogalmazott: «A szavakat tehát úgy kell használnom, hogy elevenek maradjanak

- vagyis az általuk hordozott közlés elevenen hasson arra, akivel közölni óhajtók valamit. Ennek egyik módja a játék a szavakkal; vagyis az a belátás, hogy az elevenség komolyabb követelmény ebben a dologban, mint a komolyság - amely utóbbinál nincs unalmasabb dolog a világon -, s ha valami unalmas, akkor életét veszíti, a felvevő állomás számára nem jelez és nem jelent semmit.». S ha ehhez viszonyítjuk Kemenczky Judit *ars poeticaként* is értelmezhető vallomását, amit a Nó-drámák szellemisége kapcsán fejtett ki, akkor ennek a tevékeny jelenlétnek a visszáját pillanthatjuk meg: «A Nó-drámák egy olyan világban játszódnak, ahol a dolgok mélyén a mindenséggel való azonosság és egység elve működik; a világ csak látszólag dirib-darabokból álló, felfoghatatlan és összefüggéstelen események és jelenségek kusza hálózata. Valójában szakrális egység: irgalom és szeretet járja és hatja át a szenvedélyek, bűnök, hatalom, bosszú és örület világát...Itt nincs, nem lehet jelentősége az általunk értéknek tartott konvenciórendszernek. Itt nem lehet hazudni, csalni, tévedni. Minden önmaga átszellemítő lényegével azonos, és ennek következményei kikerülhetetlenek.»⁷

Bohár András következtetéseit úgy összegzi, hogy míg Bakucz József számára elsődleges, központi kérdés volt „*hogy milyen filozófiai, mitikus-metafizikai összefüggések konstituálják a tényeket, a dolgok leírásának lehetőségét*”, addig Kemenczky „*pusztán a folyamat emotív, majd én- és világonosságot kiteljesítő jellegzetességeire koncentrált*.”⁸

Kemenczky Judit. szövege olyan írott nyelv, amelyet tipográfiával hangszereltek az elmondásra.

*„a beszélt nyelv mely fölsebzí a szádat
melyet széles kerti gereblyével görgetsz mozdulatlan f
ehér hullám a z e l m é l k e d ő k ő árnyékában kit
erítem a ruhám”*

A legköltőibb, leglíraibb vonása e szövegeknek a váratlan gondolat-áthajlások, gondolat-enjambemenetek, amelyek úgy épülnek föl, hogy az egyik gondolatelemben betöltött szerep metaforikusan átváltozik, és az új megváltozott gondolatban még mindig őrzi előző szerepét. Rokon vonást mutat ez Bakucz teljesen jellegzetes szófonataival, érdekes filológiai párhuzamosságot alkotva a két életmű között. (De ez egyben egy másik tanulmány másik témája.)

Bakucz József

1929-ben született Debrecenben, 1990-ben halt meg Bostonban. A budapesti egyetem bölcsészeti karán szerzett magyar-francia tanári oklevelet. Műfordítóként indult, Walt Whitman, Emil Verharen, Heinrich Heine, Theodor Storm és Rainer Maria Rilke verseit tolmácsolta magyarul: a Fűszálak 1955-ös, illetve Verharen válogatott verseinek ugyancsak 1955-ös kiadásában jelentek meg for-

dításai. 1957 elején menekült nyugatra, 1963-ig New Yorkban és Bostonban élt, két esztendő Párizsban töltött, majd visszatért Amerikába. Gépészeti tervező mérnökként dolgozott. Verseit az Új Látóhatárban a Magyar Műhelyben és az Arkánumban közölte. 1968-ban a Napfogyatkozás, 1973-ban a Kövesedő ég című könyveit a Magyar Műhely jelentette meg. Tanulmányával, elméleti írásaival, vitairataival rendszeresen jelentkezett a nyugati magyar művészek által szervezett találkozókra. (Ezeknek, és verseinek egy jó része máig kiadatlan.) 1979-ben Femme Intérieure című francia szöveg-mappájával szerepelt a Magyar Műhely hollandiai kiállításán. Magyarra fordította André Breton Oldható hal, Tizenhetedik arkánium kötetét, Robert Frost, Carl Sandburg, T. S. Eliot, Dylan Thomas műveit. Tanulmányozta a törzsi népek művészetét, a keleti filozófiát. Készített kollázsokat, montázsokat. Tájékozott volt a modern agy kutatásban, a matematika és a természettudományok területén. Műveit legalább öt nyelven alkotta, de - biztosan nem állíthatjuk - lehet, hogy jóval több nyelvi elemet is felhasznált.

A róla szóló írások ellentmondásosak.

„Gondolkodása az egzisztencialista bölcselettel érintkezik... Apokaliptikus látomásokban idézi fel a lehetséges katalizmákat, ijesztő érzékletességgel rajzolja meg a végső pusztulást... Költészete az intellektuális tárgyiaságtól halad a mitológikus szemlélet és kifejezés felé. Korai verseiben erősen aforisztikus és absztrakt kifejezésmódokat alakít ki, mintha Rilke és az „újholdas” líra vonzásában fejlődött volna költői nyelve... A végsőig tömörített nyelv az avantgarde költészet újabb kísérleteinek hatására alakul át: a szöveg mind töredékesebbé válik, a sűrített versmondatokat a képek és a nyelvi jelek halmazszerű konstrukciója váltja fel: ... költeményei észleletek, gondolattöredékek, sőt alaki társítások szürrealisztikus mozaikja révén fejezik ki ontológiai reménytelenségét.” / =A nyugati magyar irodalom 1945 után Béládi Miklós Pomogáts Béla Rónay László Gondolat, Bp.:1986. 229.=/

„Bakucz József régen bebizonyította, hogy ismeri, s jól, igényesen, művészien használja a magyar nyelvet. Mutatóba ...idézzük a Szempár- t mert ez is kitűnő példa arra, amit Szathmári István a nyelv „felbomlásaként” jellemez, persze minden pejoratív melléközöngé nélkül...Bakucz költészetének kulcskérdése már ebben a korai versében felvetődik: mi kommunikálható a költészet csatornáján keresztül, a költészet struktúrájában... Azt mondtuk Bakucz szövegében minden mindennel összefügg. Ez az összefüggés nem a dolgok egyszerű egymás mellé rendelése, s nem is a világ tőlünk független, mitikus, titkos rendje, hanem egy rendkívül tudatosan és gondosan felépített, összefüggő nyelvi-gondolati rendszer...” / =Nagy Pál: Kortárs eszmei, irodalmi áramlatok és mai magyar irodalom Magyar Műhely, 1984. aug. 9. 45.=/

Neveztek mainstream-nek, napfutónak, atlantisi királynak. Én jelenleg csak annyit állíthatok, hogy oly módon sikerült megújítani a magyar költői nyelvet, amely mindenképpen az egyetemes költői alkotás élvonalába illeszkedik. A párizsi Magyar Műhely és az amerikai Arkánium című folyóirat központi alakja volt.

Katona Kálmán

OSZTÁLYTALÁLKOZÓ

Legvégül megmaradtunk ketten
kezdhetjük – súgta – önmagába
görbül a tér hogy elveszíthessék
értelmüket fogalmaink mint
öregedés vagy kizökkent idő.

Kíséret közben a tanterem
körbefordult („we skipped
teh light fandango”)
szúkölt üvöltött
egyszerre püregött
dőlt forgott minden
irányba e6erkilencszáz-

hetvennégy májusa és
tintakék köpenyünk
szertárszagán át a hársak
(ne kérdezz semmit csak
lélegezz mélyen mintha úsznál)
fogd a kezem:

Láss színről színre
ne félj amikor magad maradsz
ne félj amikor találkozunk –

Csak ez az átható
égetthús-szagunk ne volna
s múltunk gézkötései
falon padon
padlón mindenfelé.

Katona Kálmán

BALATONSZEMES

(filmvázlat)

Leszáll az állomáson
megáll a lámpátlan csendben
a betört ablakú koraestben.
Vonata épp csak megvárta
amíg a peronra lépett.

Ma újra ötödik nap. Fényből inget
tép magára. Hűvösödik. Hetvenhattól
újrakezdik visszszámolnak.
Fekete vitorlák vonulnak
felhőnek a szemesi égre.

Sziszegésektől marásoktól
homloka s háta egyetlen seb.
Indulatát szigorra préselt szájjal
pattogó szavanként ugyanazok ellen.

Mert ma még sűrűbb a köd.

S holnap sem nevezek hidat el róla.
Se mosóport sem utcát.
Izgága fűszálak súgják majd nevét
s a kövek közé bújt rozsdarózsák.

Körbefordul az állomás
üres poros színházi díszlete
hogy felragyoghassanak
az égbolt zárófényei.
Függöny. Elmúlt. Történelem.

A túloldalról szemmel tartva mindent
összeszorított szájjal ima nélkül
megadatnak a mindennapi
kivégzőosztatok.

Sz. Király Júlia

„Egriek, vitézek, végeknek tüköri!”

Balassi Bálint és Eger

Balassi Bálintra különösen figyelünk ebben az évben. Országszerte a reneszánszot ünnepli a kulturális élet. Nemcsak magát a reneszánsz művészetet elevenítik fel a különböző programok, hanem jelen van egyfajta törekvés is, hogy a művészeti élet átalakuljon, felpezsdüljön, megújuljon, ha úgy tetszik: újjászülessen. Balassi életművével szerencsére nem bánt mostohán az irodalomtörténet. Kellően elismerik, sokoldalúan elemzik, jellemzik életművét. Írásomban egri éveiről szólok. Noha rövid időt töltött az egri vár falai között, mégis életének egyik legmeghatározóbb élményévé vált. Számára a vitézi élet szépsége vigaszt nyújtott, ugyanakkor arra is készítette, hogy mélyebben elgondolkodjon hazája történelmén, sorsfordító eseményein. Közvetlen élményei általános igazságok megfogalmazására sarkallták. Néhány, úgynevezett vitézi verséből sokat megtudhatunk a végvári életről, a várakban szolgálatot teljesítő végvári katonai rendről.

Az egriek mindent megtestesítettek magukban, ami egy igazi végvári vitézt tökéletes hazafivá és katonává tesz. Ez a réteg már az 1540-es években kezdett kialakulni, formálódni. Rendkívül alkalmas közeg volt erre az ostromra készülő egri vár. Varkoch Tamás volt ekkor a kapitány, akinek – vérbeli katonaember lévén – parancsnoksága idején alakult ki az egri végvári katonaság, bontakozott ki a végvári élet. A végvárakban állomásozó katonaságnak nem csak az volt a feladata, hogy magát az erődítményt védje, hanem kiterjedt védelme a végvárhoz tartozó hatalmas birtokterületekre is. Varkoch szervező munkája nyomán az egriek híre rettegett lett a törökök körében. 1541 és 1548 között elszánt portyázásokkal csaptak a betolakodott hódítókra. Működése alatt alakult ki az egri várvédő katonaság egysége, amely a későbbi nagy győzelem egyik alapja lett.

A két ostrom közötti évtizedekben tovább formálódott Egerben az a katonaréteg, amely már kizárólagos hivatásának tekintette a fegyveres szolgálatot. A vár magyar katonasága a vár környékén telepedett le családjával együtt. Egy-egy jó hírnevet szerzett és a várhoz hűségesen ragaszkodó vitéz már kisebb-nagyobb földbirtokot is kapott a királytól adományként. A vár fegyveresei egyébként aggasztó fizetetlenséggel küszködtek, de az ország legharciasabb vitézei ebben az időben mégiscsak az egriek voltak. Portyák, lesvetések egyaránt félelmetessé tették hírüket a hódító törökök körében.

Eger vára ebben az időben már 1000-1100 főnyi őrség védelme alatt állott. A bécsi Udvari Kamara és a Haditanács kiváló hadmérnököket, építészeket küldött

Egerbe, hogy a stratégiailag fontos erődítményt korszerűvé tegyék, ugyanakkor a katonák zsoldjának kifizetése többször elmaradt.¹

Ebben az időszakban került Egerbe Balassi Bálint. Idekerülésének időpontjáról megoszlanak a vélemények. Levéltári adatok alapján biztos, hogy 1577. szeptember 1. előtt már Egerben szolgált 50 katona hadnagyaként, s valószínűleg 1582–83 telén hagyta el azt.²

Édesapját, Balassi Jánost Dobó Istvánnal, sógorával együtt zárták a pozsonyi vár börtönébe 1569-ben. A vád felségárulás volt. Balassinak sikerült felesége segítségével megszökni, fiát megtorlasként azonban tömlöcbe vetették. Noha édesapját formálisan kegyelemben részesítették, az udvar teljes bizalmát már nem tudták megnyerni. (Ez a bizalmatlanság sötét árnyként kísérte Balassi Bálintot élete végéig.) Ezt követően került Bálint Erdélybe a Báthori István fejedelem ellen küldött csapat élén, s ugyan elfogták, rabságra ítélték, de baráti módon bántak fele. A fényes fejedelmi udvar tetszett a fiatalembernek, s később Lengyelországba is követte Báthorit. Lengyelországból apja halála után tért vissza, mégpedig azért, hogy a rendkívül értékes lipótújvári várat kézbe vehessék Ferenc fivérével együtt. Ezt a várat még Balassi János kapta Lipót császártól 13500 rajnai forintért. Évente 300 rajnai forintot is kapott a család, amelyből fedezhette a vár fenntartását és az őrség zsoldját. Az instripció 12 évre szólt, de az Udvari Kamara nem tudta visszaváltani Lipótújvárt, s így az további 12 évre a Balassiak kezén maradt. Bálint rendre meg is kapta az évi 300 forintot, melyet egészen 1582. június 30-ig fizettek neki, mint az egri vár hadnagyának. Balassi több vár kapitányi tisztét is próbálta megszerezni, mikor visszatért Lengyelországból, de egyiket sem nyerhette el, nyilvánvalóan az udvar bizalmatlansága miatt. Pedig valószínűleg a hűségesség is le kellett tennie, másképpen nem nyerhette volna el még az egri főhadnagyi kinevezést sem.

Egerbe érkezésekor – mint azt már említettem – a várkatonaság aggasztó fizetetlenséggel küzdött. A katonák a súlyos elmaradások miatt lázongtak, többen azt tervezték, hogy elhagyják Egert. Megérthetjük tehát, hogy miért fektettek akkora hangsúlyt a potyákra és a lesvetésekre. Ezek célja nem csak a katonai virtus ébren tartása volt, hanem a fizetlenség enyhítésére is szolgáltak, legfőbb céljuk pedig a gazdag zsákmány szerzése volt. Rajtaütöttek a szentkirályi legeltető törökökön, s 41 lovukat hajtották el. Kunhegyesen a török adóösszeírókra gyűjtötték rá a házat. Eger alatt és Újszásznál az élelmiszert gyűjtő törökökön ütöttek rajta, s gazdag zsákmánnyal térhettek vissza várba. Legbecsebb zsákmányuk a török adószedő és teljes pénztára volt.³

¹ Sugár István: *Az egri vár története*. Budapest, 1991. Zrínyi Kiadó

² Sugár István: *Balassi Bálint Egerben*. Az Egri Vár Híradója. Eger, 1995. Eger Vára Barátainak Köre.

³ Sugár István: *Balassi Bálint Egerben*. Az Egri Vár Híradója. Eger, 1995. Eger Vára Barátainak Köre

Balassi maga is részt vett ezekben az akciókban. Sajat személyes tapasztalatai alapján állította az egriek vitézségét példaként mindenki elé.

*Egriek, vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszél,
Régi vitézséghez dolgotokat veti,
Istennek ajánlva legyetek immár ti!
(Ó, én édes hazám...)*

*Az jó hírért névért
S az szép tisztességért
Ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát,
Vitézségről formát
Mindeneknek ők adnak,
Midőn mint jó solymok
Mezőn széllal járnak,
Vagdalkoznak, futtatnak.
(Egy katonaének)*

Leghíresebb rajtaütése Hatvan váránál történt, melyet Salánki György históriája is elbeszél. 1580. április 21-én az egriek – egyesülve a kassai huszárok egy csapatával – a török kézen levő Hatvant támadták meg. Már a városba érkezés előtt heves csatározás alakult ki, amely folytatódott a városon belül is. A várat azonban nem tudták elfoglalni. Balassi – Salánki szerint – igen keményen kivette részét a harcból.

*Lovaggal, gyaloggal vitéz Balassa,
Házakat, pénzes boltokat törött vala,
Gyermekeket, bullyákat fogott vala,
Sok törököt gyakran kötözött vala.*

Az egri huszárok gazdag zsákmánnyal térhettek vissza Egerbe, s „kótyavetyét mindjárt hántak vala..”

Arról is tudomásunk van, hogy Balassinak Egerben a Hosszú utcában egy vizimalma volt. A malom mellett állt Rédey Bonaventúra meglehetősen rossz hírű háza. Balassi többször vendégeskedett a leányokat is foglalkoztató hölgnél.

Egerhez köti még két fontos esemény is. Az egri vár kapitányának volt a felesége Losonczi Anna, Balassi kedvese, szerelmi lírájának műsája. Arról nincs tudomásunk, hogy Balassi egri évei alatt találkozott volna Annával Egerben.

Ugyancsak Egerhez, illetve Eger hőséhez köti szerencsétlen házassága is. Dobó István leánya, Krisztina megözvegyült, s Balassi ígéretet tett arra, hogy segít neki megszerezni Patak várát birtokaival együtt. Bonyolította a helyzetet, hogy Patak koronabirtok volt, tehát a Dobók csak zálog jogcímén birtokolhatták. Dobó István és Dobó Domokos halála után István lányai osztozkodhattak a birtokon. A birtokkal kapcsolatban éppen családi per zajlott, amikor Balassi rajtaütésszerűen behódoltatta a pataki vár őrseit. A belvárosi templomban összeeskette magát Dobó Krisztinával, nem törődve azzal, hogy házasságuk vérfertőző, hiszen édesanyjuk testvérek voltak. (Mindkettő Sulyok lány) Az esküvő után rövid harc után bevonultak Patak várába, s teljes jogú birtokosként viselkedett...mindössze néhány óráig. A megszeppent várórség ugyanis hamar összeszedte magát, visszaszivárgott a várba, s Balassit kizavarták a pataki várból. A lakodalomra már egy polgárasszony házában került sor. A történet része még, hogy Krisztina, miután kiábrándult Bálintból, kérte a házasság érvénytelenítését annak ellenére, hogy közben gyermekük is született. Az egyházi bíróság természetesen érvénytelennek nyilvánította a frigyét.

Balassi egri évei meglehetősen izgalmasan teltek. Bizonytalanságban élt mind egzisztenciálisan, mind erkölcsileg, érzelmileg. Az itt töltött évek mély nyomot hagytak szívében, visszatükröződtek költeményeiben örök emléket állítva az egri végvári vitézi életnek.

Posta Marianna

„Ki kell várni”

*„Ki kell várni a születést és halált.
Elsietni csak az életet lehet.”
Ördögh Szilveszter*

Ördögh Szilveszter emlékére

Ha kölcsönkaphatnám
a fényképezőgéped egy napra,
-nincs nekem fényképezőm-
láthatnám, ahogy több alakban
kúszik, majd foszlik a fény...
A hangokat persze nem,
nem gyűjtené be a lencse;
a szagokat sem, ahogy távoznak,
miközben suhan az út.
A virágok, majd a föld termő illata,
a lehelet is megfoghatatlan, távozóban
több alakban testet ölt, ahogy a föld-
kupac csúszik-mászik a testen.
Ilyenekre azért nem gondolnék közben.
Ahogy fókuszál a gép, közelebb lép
a kijelzőn a táj: miniatűr arcok, szép
a ránc, fáé, emberé, életé.
A halál kisimít, azt mondják.
Ismerős csak az lehet, hogy épp úgy emeled
szemed elé a kezedet, ha a nap vakít,
ahogy a sorok fölött görnyedve pásztáztad
mások léteit, kérdéseit.
A tieid-úgy hiszem- megvoltak rég.
Hited hogy hitted jó vagyok Köszönöm.
Egyébként. Jó lett a kép.
Nagyon kedves a szemed,
miközben hátra lépsz,
kezed emelve a fényt sorok nyelik.
Épp eltűnsz, mikor megkérdezik
a neved...
Épp időben lett kész a kép...
Éles, mint a Tekinteted, de távozóban, visszanéz.

Olyan sok arc, mögöttük mások

Arcnyi öbölben csobban a visszhang,
mi lesz belőled?
ha ott leszel hívj majd.
Körvonal, minta, fény-árnyék séma,
grimaszra nincs mód árnyalni kéne.
Menj messzebb, úgy jó lesz,
sokkal nagyobb falon a foltod.
Ne nézz hátra, elmondom,
nem jó, ahogy a hajadat hordod.
Így, mostmár jobb lett.
Valamivel lentebb
a térben tárd szét a karod,
most beljebb, a székhez kéne menned,
hogyan lássuk a táj, hogy szürkül el benned.
Egészen jó lett, hogy nem látni mást már,
csak hogy egy folt vagy falon és járdán.
A bábok jöhetnek sorban a fényködlésben,
hogyan végre valami élet is legyen a képben.
Remélem, hallod, amit mondok!
Bocs, észre sem vettem,
adj ki valami hangot,
ha eltűnnél közben.
Olyan sok arc van,
mögöttük mások,
bábok itt is,
ott is csak bábok.

kÉsÉs...

Ha egyszer a szívben,
vagy máshol,
véget érne a lárma,
az ünnepi taptarataptap:
egy tető sarkára állna
lélekmeztelen az ember...
Ugrani persze nem,
nem mer.
A szélben,mondják,
halottak járnak a ritmust:
jobbra kettő-balra kettő...
játszva leng a dallal az ember,
aki ugrani persze nem, azt nem
mer.
Idővel, mondják, megereszkedik
a mell, az öl bezárul:
emberré válik a nő,
semmi megkülönböztető jel,
de ugrani ő sem, mert volt,
mikor karból karba,
ahogy a ritmus adja:
jobbra kettő, balra...

A férfiak acélizma, korrall jár,
mondják, elkorhad.
Nem tudják sokáig tartani
az élőt, a holtat.
Ott állnak földet dobálva:
jobbra kettőt és balra,
ugrásra kész a másvilágra...
Persze nem, nem most,
majd akkor, ha a lélek már
nesztelen és fél a naptól.
Ugrani persze nem, azt nem mer,
majd akkor, addig jobbra kettőt,
balra kettőt trappol.
Idővel egyenlő, mondják,
a jobb és a bal,
mert a szabadság nagyot hall,
megvadul a ritmus talpai alatt:
Megszűnik a tánclépés és és
csak a tánc marad.

Domján Veronika

Áthallásos

nem nem nem
soha

nem nem nem
én nem leszek sohasem

mindenki ismerőse
eszelőse

minden érdekeltnek
mosoly az utcán

sután annak ki
nem érdekelt
csak látszik

minden érdekeltnek
szavak kimérve

palackozva drágább
és nemesebb

van menetleved?
van menetleved?

itt váltható
a forrókásaforgó

aki nem szédül
az meg sem kóstolja
és hogyan tudhatná

nem leszek sohasem?

van nemesleved?
barikhordós érlelésem
nem adom kevésbé
mint a Syrah-t Perzsiából

eredetvédett fajta az
amit kóstolsz

más jellegű nincsen
más jellegű nincsen

Bölkény Gábor

Papír_ha_jó

*„Csak azt sejtem, sőt tudom:
végigzuhanok a földön,
s létem törött poharából
az időt a semmibe öntöm.”*

Fecske Csaba

Sok bennem a többszörös közös,
erről jelenleg nem is nyitnék vitát,
ám valami arra ösztönöz,
hogy halmozzak hibára ne csak hibát.

Nagyra nőtt teendőim száma,
meghaladja nagy számok teendőit,
kitöltöm a lét poharába,
kortyolgasd, ami abban teremődik.

Ingadozó formákat felmutató
korunk, melyben nincs kortárs, csak társ,
ha megittatta már a pertut a szó,

alkotó szellemet ne magázz,
kádunkban át nem ázhat papírhajó,
amiért, amiben vízre szállsz!

Dömény Veronika
ujjaidban

széthulló gesztusok
kiszáradt földszínen ülünk
felcsattannak a pitypang ernyői
a levegőbe fel
áldozzák magukat a repülésnek
mit gondolhatnak a polipok
három szívükben
mélyvérrel
menj
neked csak egy *szíved* van
menj el azzal
soha *nem tud összefogódn*i
merül(és) árvalányhaj
bújj el a tengertől messze
bárányok gyapjában
fogj ércsörgést magadnak
kölcsön
feszülj lázadó homlokok köré

Szakolczay Lajos

Wass Albert mesevilága

Hét grafikusművész a tatabányai Kortárs Galériában

Könyvet illusztrálni – akár felnőtt számára, akár gyermek számára készül a kép-költemény – nehéz. Nehéz, mert nem elég, ha a grafikusművész az illető író – jelen esetben Wass Albert – világába belehelyezkedik, át is kell éreznie (ettől válik hatékonyvá a közvetíté-se) a szöveg kínálta megjelenítési módokat. Sőt, hozzá kell tennie azt az egyéni látásmódjából – mástól jól megkülönböztethető egyéniségéből – eredő *pluszt* (ez lesz a hozadék), amely a rajzháló ihletét megindító író a saját (grafikai) képére formálta. Kiállító művészeink – elsőb-ben is a könyvgrafikusnak is elsőrangú Kass János, majd az ő képvilágától teljesen eltérő Borsódy Eszter, Dávid Júlia, Dózsa Tamás, Makhult Gabriella, Rényi Krisztina és Szinte János – jól tudják ezt. Ezért a papír teremtő hevületét kihasználva – a fehér üresség mindig álmodásra ösztönöz – így is cselekszenek.

Természetesen más illusztrálási módot kíván a hagyományos formájú (A/5) könyv, amelyben (mert felnőttek számára is készült?) jobbára a szöveg dominál (*Tavak és erdők könyve* – Kass János), mint azok a, többnyire kicsi olvasók elé szánt darabok, amelyekben inkább a művész által megérezkített mesekép a hajtóerő, vagyis különleges szépségével az segíti a lurkókat az író mondaavalójának a befogadásában. Ez utóbbi kötetek – *A zöld szakállú király fia* – Borsódy Eszter, az *Okos Kata* – Dávid Júlia, az *Emese álma* – Dózsa Tamás, *A zenélő ezüstkecske* – Makhult Gabriella, és a Rényi Krisztina – Szinte János szerzőpáros által illusztrált *Szerencsés Pista* – nagyobb formátumúak is szöveggel teli társuknál, így a kivétel nélkül szinte mindig egybefüggő *oldal-párok* kitűnő lehetőséget kínálnak (a szöveg itt szinte csak járulékos elem) a rajzi mondanivaló kifejtéséhez.

Az *Okos Kata* története, némi népmesefurfanggal elegyítve, igazságosztó, tanító mese, az ismert klasszikus, Fazekas Mihály *Lúdas Matyjának* a rokona. A népi hős, anyja kívánságára oly sokszor (pontosan négyszer) megleckézteti a furfangos eszére ugyancsak büszke Imre királyt, amíg az – az édes méz édességét Kata szellemességénél is jobban megkívánván – feleségül nem veszi. Három a próba, és egy a ráadás, s ebben a furfangot furfangra halmozó kavalkádban a szegényasszony lánya megdicsőül. Dávid Júlia népi motívumokra épülő illusztráció-sora – kezdő- és zárjeggyel, a virágmotívumokra épülő, s valamennyire egy női arcot is formázó életfával, valamint a nőiség jelképeként is ismert tulipánnal – jól adja vissza a mese hangulatát. A történelemre utaló jegyek (várkapu, íjtartó, páncélzat, zászló) mellett grafikáin nagy szerepet kapnak az egymással szembenező (férfi-férfi, nő-nő, férfi-nő, férfi-férfi, majd végül is az

Imre királyt és Okos Katát formázó) alakok, s a bájjal-színnel díszített, varrottasokkal, bokályokkal, csérgével, rokkával, népi – székely festésű – bútordarabokkal megrakott szobabelsők, illetve a királyi palota sok mindent rejtő boltozatai. Némely akvarellje – ilyen a jegyességet ünneplő szűz pár – mintha naiv szentkép volna, ugyancsak alátámasztva a kézi festésű hozomány-láda erős motívumsorával.

Borsódy Eszter képi meseföliidézése – *A zöld szakállú király fia* – szellősebb. Itt is, szerencsére, az oldal-párok dominálnak (paradox, a szöveg mintegy „illusztrációként” kerül a képbe), s Dáviddal ellentétben, akinél a tömör népmesei alakok súlyosak voltak, itt a népmesei-mítoszi világ szólal meg. Derűs könnyedséggel. A művész rajzain, nyilván a szövegből kiindulva, nagy szerepet játszik a természet – a patak, a levélzetében-virágjában részlet-gazdag virágszőnyeg, s valamint a János Vitéz-i, a disznólegelőt a sárga kacsákat ringató folyócskával vegyítő *idill*, s nem utolsósorban a szinte felhőlovasként vágató, megszemélyesített vihar, valamint az átváltozások során létrejött – „A szép királykisasszony szivárványos kapuvá változott, a királyfi pedig aranyos napsugárrá” –, a támadót meghátrálásra készítő, az istenek és az emberek között ívelő, általában szerencsét hozó egyetemes jelképiségű kapu, a szivárvány. Eme világ vízililiomai – oldalt záró gesztusuk a szöveget is keretezi – csaknem az éjig nőnek, s ebben a víz-növény-virág sejtelemben jól érzik magukat a szintén népmesei hősök.

Az *Emese álma* (Magyar mondák 1.) Dózsa Tamás elgondolásában nem lehet más, mint valósággá váló mítosz. Bár a messze keleten nyájait terelgető lovas nép „a csillagoktól tanulta a bölcsességet és a puszták végtelen síkjától a türelmet”, hadba kényszerült a túlerővel támadó besenyőkkel. Ha nem jön – „Hála legyen az Úrnak, idejében jövénk!” – a „gonosz szarvak hatalmas erdejét” hordozó ökörcsorda (magyar szürke), nincs győzelem, Emese Ügyekkel, az utolsó hun törzs daliájával nem kel egybe, álmában – *élő* valóságként – nem ereszkedik rá fekete szárnyával a „szent turulmadár”, a „kristálytisza folyó” nem indul el testéből, nem önti el a hegyeken túli rónaságot, nem nő ki eme aranyból a csodálatos fa, s végül kilenc hónapra álmos, Árpád apja sem fog megszületni, hogy elvezesse a „hunok hajdani hazájába” a magyarokat. De mindez *mítoszi valóságként* megtörtént, s eme történeket Dózsa illusztrációi is hitelessé teszik. Ebben a könyvben nem oldal-párok vannak, hanem hatalmas, téglalap alakú fekvő képek (a szöveg szinte itt is csak járulékos elem), amelyek László Gyula-i sugallattal a honfoglalás előtti időbe visznek. Hatkerekű sátorsekereik és szellős sátraik – étékért járul asszonyához a megfáradt harcos, egész sokaság ünnepli a fiatalok egybekelését – nyugalmat tükröznek, míg csatajeleneteikben (a grafikus dinamizmust szimbolizálva a lovakkal ellentétes irányba rohanó állatfigurák, a szürke marhák megformálásakor a rövidülés eszközével is élt) forr a „hont védő” indulat. A mese egyik záró képében az Emesét betakaró turulmadár szinte Isten nagyságú személyiséggé nő, s a fölötte szecessziós motívumokból épített fa (törzs és virág egy testvérek) a jobbról bevillanó éjszaka kékjével (benne a Hold és a csillagok) jelképeiben ugyancsak élő égi gyámol.

Makhult Gabriella meseillusztrációja (*A zenélő ezüstkecske*) rajzos elemekkel, s az alakok kontúráját igencsak hangsúlyozva, groteszk alakok – az arcot fölöttébb jól jellemző – báva torzításaira épül. Oly erősen, hogy nem tagadtnak le a karikatúrához illő, *túlzó* vonások sem. Ebben az attitűdben a téli éjszakán fázós magányában az alabástrom falra igazság-verset író fiatal katona öreg lesz, az őt kérdőre vonó palotás tiszték – a grafika szerkezetileg kiváló – fenyegető barmok, s az igazat mondó fiatal tíz véka ezüstpénzzel együtt befalaztató király meg – hiába a korona – sátáni alak. S az ezüstpénzből a királykisasszony tanácsára ezüstkecskét készítő ötvösmester pedig – az ikonszerű megformálásban jelentkező „házi munka” egyenesen az ecsettel rajzoló Kondor Bélát idézi – bárgyú vigyorával istenné magasztosul. Makhult kitűnő, érzelmileg hatásos vonalhálója és a fura figurákat (megannyi jellem) mozgató gunyosság – lásd a zenélő kecskét a fal mögül kiszabadítani igyekvő kőművesek harlekini csapatát – maga a meseigazságot swifti humorral telítő, *ítélkező* jókedv.

Ehhez hasonló intenzitású – csak hogy az előbbivel szemben artisztikus szépségimádaton alapul – a Rényi Krisztina – Szinte János szerzőpáros képi megjelenítése is (*Szerencsés Pista*), melyet leginkább valaminő sosem hallott organikus élményre épülő (hiszen az élet ilyen!) festőiség jellemez. Sötét színeiben, mély-barnáiban, sárgával szagattott zöldjeiben s tűzként világító vöröseiben – Weöres Sándor csipkebokra ég ilyen intenzitással, mint a grafikus-pár irdatlan magasságokat meghódító tövisbokra – ott az érzéki, s ezért érzelmeket kiváltó színvilág minden hangulati eleme. Máskor meg éppen a motívumok – a tündökletesen faragott, barna székelkapu és a halovány emlékként a legény búcsúzásának háttéréül szolgáló széki parasztporta – közötti kontraszt drámai szépsége ragad meg. Érdekes, a részletező hajlam – lásd a fiú hajkoronáját, a székelharisnyát és az ing redőit s a bujka (mellény) zsinóros gombsorát – nem gátja, inkább ösztönzője eme stilizált élményvilág kiteljesítésének.

Kass János meseillusztrációi a legkomolyabbak – a kilenc mesét egybefogó *Tavak és erdők könyve* szövegének világa is erre inspirál –, ugyanakkor virtuóz rajzhálójukkal a legkönnyedebbek. Kass mestere a stilizációnak, vonalról vonalra szüli meg a maga – képviselőben ugyancsak autentikus – meséjét. Mintha a vonalnak, bár emlékszünk barokk sűrűségű rácshálóra (Határ Győző: *Golghelóghi*), nem is volna nehézkedési törvénye. Ebben a képviselővilágban, akárha az ősiségben élnénk, különleges arzenálját kapjuk valaminő sistersgő, mozgó, szállongva táncoló bestiáriumnak, amelyben nem csupán a madarak (gólyák, gémek, cankók, héják, bölömbikák, baglyok, varjúk, stb.) hódítják meg a leget, hanem a röpülésre kész vagy éppen röpülő teknősbékák, vadmacskák, őzek, vaddisznók, mókusok organikus motívumként bokorra növekvő sereglete is. A szarvasbika koronája éppúgy rejtélyes csillag-koszorúvá nő, mint valamely csavarmozgásával fölfelé induló fatörzs. A könnyed vonalon belül a rajzos figuráknak nincsen teste, s talán ez a „hiány” teszi mindőjüket meseszerűen éterivé.

Szekeres Mária

Valóságom veled újraéled

Lehasít szívemből egy fohászt,
Széllel szárnyal, fekete földbe zuhan.
Kitárt éggel ütközik, sajdul, sikoltva
Ájul virágzuhatagba, majd megáll
Dermedten mint kifáradt könnyek.

Tekintetem megérinti arcodat.
Ez hazaérkezésem veled, s a tárgyak
Lassan visszarendeződnek.
Élek, és sűrű gomolyban eltávoznak
A kérdőjelek. Valóságom veled újraéled
Édesanyám, ki más mezőkön jársz,
Magasan a föld fölött lépsz észrevétlen
Tárguló időmben. Világod mese és dalok
Melyeken én nem szárnyalhatok, mint te
Időtlen. Megint nyitva hagytad a gázcsapot,
Nem találsz az ajtót, eltévedsz napjaimban,
Mint kezdő tündér aki most tanul varázslatot.
De lassan hullanak a tollak, fönix szárnyad
Kitárod még felettem, bár az idő által tépáztatott.
Mégis, míg egy cseppje van, véred rám hullajtod.
Bár nem látod, élsz, mint egy csoda, s nem
Szűnik imád, dalod, mint gyermek lelked
Áldott oltalma.

Dermedten, mint kifáradt könnyek,
Hozzád, melletted ismét haza jutok.
Fáradt magányom szikrázó,
Élő valósága, kivel újra és újra Isten
Elé járulok.

2007. 08. 01.

Száraz ima

Találkozás mint belső tükörbe meredő arc
Találkozása kérdezővel hasított lombkoronák
Csöndje frissen nyírt füvek illata az esti enyhület
Csöndje ahogy a tárgyaim várakozása befelé húz
Mint láthatatlan szellemörvény és a kiáltás most
Is magába fúl és a kitárt tétova kéz felel ha nézem
Mert ez a pillanat éppúgy véges és végtelen mint
Múltam megannyi gyötrelme öröme igen ez a
Pillanat csak a szembenézésre születik míg árulón
Oldalgó szenvedésem nem találja a kijáratot
Igen csak a szembenézés és az öntudat a tudása
A mindenségnek mert már nagy vagyok
És ez a rám tekeredő tüll-fojtás eltűnhet
Ha megállok mert a szembenézés Veled
Lábadhoz vándorlás el nem hagyható
Emelj fel most mint annyiszor a pillanat
Tied és enyém most e szó.

2008. 05. 28.

A láthatatlan felelet

A csönd és
belső figyelem –
fájdalom vonatán
kérdő útitárs.
Nézem a tájat.
A perc összetett
képén nincs felelet.
Mentség és válasz
a kérdés maga,
míg rám zuhan
finoman az eső utáni
ég, s a füvek lágy illata.

2008. 06. 04.

Széles Klára

Macska a zsákban

Vincze Ferenc: *A macska szeme*

Budapest 2007. *Fiatal Írók Szövetsége – Napkút Kiadó*

Minden első kötet: zsákbamacska. Vincze Ferenc is letette a maga első zsákját, – vagy inkább átalvetőjét. S ő szó szerint „macskát” húzott elő. Eddig ismeretlen fajta furcsa fekete macskát. Mi ebben a különös?

Kevés olyan könyvet olvastam, amely ennyire egyszerű lett volna.

De: kevés olyan könyvet olvastam, amely ennyire szövevényesnek bizonyult volna.

Miről szól? Erre a kérdésre több recenzió változatosan tömör összefoglalása után még tovább-sűrítve válaszolhatunk. Marosán Tivadar és Szidónia a két pályakezdő fiatal (újságíró, tanárnő) szerény, szegényes életét éli egy lepusztult bérház kis lakásában. Munkájukról nem sokat tudunk: Szidónia rendszeresen eljár, órákat ad, vezeti a kis háztartást, Tivadar többnyire otthon ír, vagy írni készül. Csöndes együttélés, kölcsönös vonzalom, ritka összekoccanással, inkább idegenszerű, mint baráti szomszédokkal. Egy-egy kirándulás, emlék, álom merül föl. - Ilyenféléről csak Tihamér részéről értesülünk. Ő a főszereplő, s az elbeszélő.

Az elmondottak alapján holmi regény is lehetne ez a kis kötet. De semmiképpen sem lehet valóban annak tekinteni. Ha csak a tartalomjegyzékre pillantunk, vagy végigpörgetjük a lapokat, több szokatlan mozzanat tűnhet fel. Minden cím kisbetűs. (Mint nemecsek neve). Személynevet nem találunk. Ritka az, amikor egy-egy emberre, emberekre vonatkozó szó előfordul. Akkor is kifejezetten személytelenül jelenik meg. („az öregasszony”, „a bemondónő”, „akik”). Ez utóbbi nyilván személyeket jelöl, de bizonytalan körvonalú, minősítetlen személyeket, mintegy arctalan csoportként. Semleges köznevek kerülnek egymás mellé. Legtöbbször tárgyakról van szó. („zöld nadrág”, „jénai”, „puska”, „ajtó”, „telefon”, „hagyma”, „dokumentum”). Vagy állatokról, pontosabban: három állatról: „a macska”, „a kopó”, „a medve” ismételt szerepel. Felsorolásszerű a címek többsége. Nincs mondat, nincs kijelentés nincs állítmány, nem találkozunk bármiféle cselekvés említésével. (Egyetlen kivétel a különös „elcsángáltak” kifejezés.) Az egyes szavak egymástól ugyancsak távol eső jelentésköröket idéznek fel. Szeszélyes asszociációkról van szó? A nevek véletlenszerűen kerülnek egymás mellé? Egy visszatérő szó utal a feljegyzések jellegére: az „eset” megjelölés. („a macska esete az öregasszonnyal”; „a kopó, a macska és a zöld nadrág esete”; „a jénai esete a bemondónővel”; „a telefon, a macska és a hagyma esete”. Amit itt írva látunk, az mintegy „megesett”, teljesen „esetleges”? Ahol nem

szerepel maga az „*eset*” szó, kifejezés, ott is bízvást behelyettesíthetjük. A dolgok „megesnek” az emberekkel.

Így vajon helytálló-e a „*cselekményes történetek*” említése? Mint ahogyan (szintén Koncz Tamás) cikke végén a kötet „*cselekményes, élvezhető*” voltát dicséri, s – mintegy szembe állítja ezzel a jelleggel – a „*néha*” (értelmezésem szerint: bizonyos részleteiben érzékelhető) „*kifejezetten szikár, megrázó*” hatásával. Hasonlóan megtorpantam akkor, amikor kifejezetten az „*elbeszélés*” megnevezéssel, avagy „*a történet...elbeszélése*” fordulattal találkoztam. (Pécsi Györgyi, Erős Kinga). Önlelmentmondásként, mégis, jobb híján magam is alkalmazom ezeket az elnevezéseket. Úgy hiszem, nemigen lehet meglelni a „jobb” terminust. (Például a „*short story*” sem megfelelő.). Új műfaji kifejezést kívánnának a *A macska szeme* egyes darabjai, voltaképpen az egész kötet.

Ha a cselekményt „*valamely határozott célra irányuló, tudatos emberi cselekedet*”-ként értelmezzük, nehezen találunk a kötetben effélét. Az akció, ambíció, kezdeményezés, vállalkozás helyett inkább passzivitás, néhol egykedvű mechanikus, érdektelen tevés-vevés a jellemző. Frappáns példa lehet erre az, amikor (az első novellában) Tivadar kockáira szeleteli a konyhaabroszt, hogy lázas „munkával” számba vegye. A kötet legtöbb szereplőjének, - főleg a férfiaknak – leggyakoribb „cselekvése” az, hogy rágyújtanak, *cigaretta*znak, elnyomnak egy csikket, kiürítik a hamutartót.

Egy-egy kivétel erősíti a szabályt. „*A lány*” komolyan veszi a tanulást, meglepő példája annak, hogy „*létezik olyan ember, aki foglalkozik valamivel.*”. S hozzá hasonlóan kollégiumi szobatársát: Vajdát is „*komoly hivatástudat*”-tal érdeklí a történelem.

A kötet egészéből *éggő hiányával* van jelen a valódi cselekedet, a valódi tett. Ennek esélyével, reményével együtt.

A recenziókban sorra felmerül a kérdés: minek nevezhető *A macska szemé*-nek a műformája, egyedi írói beszédmódja? Pécsi Györgyi zárójelben inti az olvasót, hogy bár „*önállóan is érvényes*” az itt jelenlévő 15 rövid írás, mégis, hangsúlyozottan „*összetartozó elbeszélésekről van szó*”. Szakszerűen leleményesek a kivétel nélkül igen jószemű, körültekintő kritikuskok megközelítései. Koncz Tamás szól elsőként. Joggal és nagy érzékenységgel latolgatja, váltogatja a „*regényfüzér*”, „*cselekményes történetek*” megjelöléseket. Feltételes módon említi (felveti, de voltaképpen el is veti) azt az esélyt, hogy „*egyetlen emlékkép totális kiterjesztése*”- gyanánt olvassuk. Erős Kinga a „*novellafüzér*” kifejezést alkalmazza. Pécsi Györgyi, pedig meggyőző fejtegetései folyamán „*elbeszéléslánc*”-ról beszél, majd ezen belül két vonulatot különöbztet meg, melyek közül az egyiket „*lírai konfessziók*”-nak, „*vallomások*”-nak nevezi. Nem átalítottam összegyűjteni ezeket az árnyalatokban gazdag, figyelmes megfontolások alapján kialakított terminusokat, metaforákat. Úgy vélem, egyik

sem illetéktelen, s valamennyi tanúskodik arról, hogy Vincze Ferenc első kötete már itt, az első rápillantásnál alaposan elgondolkodtat.

Tűnődésre készítettek Koncz Tamás a már idézett, s még nem idézett elsuhanó képei. Például az, hogy az „*egyetlen emlékkép*” „*csak egy út, lassú szál a cselekményes történetek cikázó sávjai között*”). Önkigazításként fogom fel azt, hogy később azt húzza alá, hogy itt *nem egy, hanem több út, több szál, több sáv szerepel, s ezek „között”, „cikázó”-nak* nevezett mozgást követhetünk.

Pécsi Györgyi két vonulatot lát nemcsak a már említett „*elbeszélések*” és „*lírai confessiók*” váltogatásában, hanem abban is, hogy „*két szálon, két idő- és történeti-síkon futnak az elbeszélésláncok*”, miközben „*egyetlen zárt világról mesélnek*.” Megkülönbözteti a „*fő elbeszéléslánc*”-ot, a városi bérházban játszódót, a „*másik vonulat*”-tól, a több, más fonálon szőtt, szövődőtől. Az előbbi füzért joggal illeti a „*macskás*” jelzővel. (Külön megjegyzés nélkül is adódik ebből az, hogy az utóbbi darabokban viszont nem szerepel „*A macska*”). Összeilleszti ezt az elbeszélésmód, a nézőpont kétféleségével is. Szól arról, hogy hol „*személytelen narrátori*” hol pedig „*egyes szám első személyben*” elmondott részletekkel találkozunk. Példákkal egészíthetjük ki ezt az észrevételt. „*Marosán Tihamér*” az, aki „*Kihűlt kávéját szopogatta.*”, aki „*néha kibámult az ablakon*”, majd „*visszatért munkájához*”; aki „*szerette a régi dolgokat*”, aki „*kilépett a gangra*”, máskor „*átosont*” „*belépett*” a szomszéd öregasszony: Fabritius Matild lakásába. A másodszorra említett novellák viszont „*én*”-formában, egyes szám első személyben fogalmaznak. „*Amikor megismertem...*”; „*A nap már magasan járt, amikor felébredtem.*” Ez a kétféle szemszög nagyjából megegyezik a *színhelyek* illetőleg az elbeszélések *idősíkjainak* kettősségével. Az előbbieket a városi bérházban, s mintegy „*jelen*”-ben játszódó novellákra vonatkoznak, míg az utóbbiak pedig Erdélyben, Romániában, többnyire a múltban játszódnak. Hozzátehetjük (P. Gy. ezt is feljegyezi!) a párhuzamosnak tekinthető „*esetek*” másodikként említett sorozatait „*a macskás bérház minden napokkal*” szemben „*fájdalmas*”, „*gyötrelmes*” „*emlékekből*” és „*lázálmokból*” állnak össze, „*mozaikszerűen*”. Ugyanakkor (P. Gy.) szóvá teszi az elválaszthatónak tétélezhető kettősségre vonatkozó kétségeket is. Felteszi a kérdéseket: vajon „*e két szólam, a fiúnak a két énjét* jelöli-e? A továbbiakban gyakorlatilag állást is foglal előbbi bizonytalanságai ügyeiben. Feltételelesen kérdez: „*Tihamér azonos lenne az áttelepült fiúval*”, „*...Magyarországon él-e, vagy egy erdélyi (magyar) nagyvárosban*”. Egyértelmű így az „*identitásvesztés*”, mint középpontban álló problematika, - ahogyan ezt Erős Kinga már recenziójának címében kiemeli ezt. (*Az identitásvesztés természete*).

A megidézett észrevételekkel mélyen egyetértek, csupán sorba rendezem ezeket. Mivel kiegészíteni és elmélyíteni szeretném az együtttest. Például azt, hogy a pesti és erdélyi novellák a fenti kettősségen belül más ellentétességet is képviselnek. A keserves otthontalanság éles kontrasztja a hajdani otthonosság. A sivár tib-lábolás,

helyét nem találás oppozíciója a mindig színes, eleven, helyén lévő hazai élményeknek. Úgy ütközik egymással az elbeszélésnek ez a két síkja, mint például a *macska* a *kopó*-val. (Az előbbi névtelensége az utóbbi gondosan megválasztott, gyermekkori mesevilágból eredő névadással stb.) Saját értelmezésemben a kötet egészét éppen a felemlített, szándékosan *kettőként* szétválasztott darabok, síkok összemosódásában, „*egymásba játsásaiban*” (P. Gy.) látom mesteri szerkezetűnek. Mindabban, ami – paradox módon – szétválasztja, s ugyanakkor össze is köti a 15 darabot.

Pécsi Györgytől idéztem: „*önállóan is érvényes*” mindegyik rövid írásmű, mégis (s ez fontos!) „*összetartozó elbeszélésekről van szó*”. Most, újraemlítve a rendkívül lényegre tapintó megállapítást, aláhúznám az „*összetartozó*” jelzőt és kiegészíteném. A mélyre látó recenzens idézett mondata végén újra hangsúlyozza: „*szoros rendbe*” állnak össze a könyv egyes darabjai. Valóban „*szoros*” ez a rend? Eltűnődöm: a cikk írójának személyes avatottsága, háttérismerete nélkül mennyire és hogyan fedezhető fel ez, így? Mély igazát látom, de még akkor is: illik-e ide a „*szoros*” jelző? Saját olvasatomban inkább ellentéte: a szaggatottság, a töredezettség, a szinte állandóan jelenlévő – homály tűnhet föl elsőnek. A körülírások asszociálhatják a „*balladai*” meghatározással való rokonságot. S ez valóban fennáll. Erős Kinga érzékeli és nevezi meg a „*balladaszerű elemek*” felbukkanását, Pécsi Györgyi adott ponton kiemeli egy „*balladás történet*” meghallgatását. Igazuk van. Mindez szerves része a szerkezetnek. De a kötet egészében, egyes darabjaiban és különböző jellemző vonatkozásaiban egyaránt sajátos, „*vinczeferences*” módon van jelen. S ez a mód különös, *szötte*-jellegű szerkezetet, szerkesztést teremt. Úgy vélem, hogy a „*szőnyegszövésben elrejtett szál*” hasonlata, metaforája (ismét P. Gy.-nél) ennek érzékeléséből ered. Ő az epizód szereplők felbukkanásaira vonatkoztatja ezt a képet, de – közelebről nézve – érvényes ez a jellegzetesség jóval tágabb körökben, további, mélyebb jelentésrétegekben is. Olyan sok és sokféle ez a fajta, a kötet egészét átszövő szál, hogy nincs helyem valamennyi felsorolására, csupán néhány kiemelt példára utalhatok.

A „*furcsa ősz volt...*” című apró remek közepe táján mondja az (én)-elbeszélő: „*Furcsa ősz volt, akkor szoktam rá a cigire...*”. Korábban: „*...kezdtém rászokni a cigire, először csak egy szál, később négy-öt, ma már egy doboz sem elég.*” S az írás kezdetén is: „*...a cigicsikkból egy egész szál cigi lett.*” Miért olyan fontos ez? Mindennapiságában mélységesen megrázó életfordulatról van szó. Arról az esetről, amikor nagyanyjára *ráesett* a polc, s éppen az elbeszélő könyvespolca. Nagyapja ezért őt hibáztatja. De nincs szó büntudatról. Inkább mindig arról, hogy milyen hirtelen történt, „*minden előzetes figyelmeztetés nélkül*”. Hangsúlyos ez, hogy lassan veszi csak tudomásul, milyen rettenetes változás történt. A nagyanya nem halt meg, „*csak szellemileg*”. Mindenki „*belebetegedett nagyanyámba*”, „*kikészítette az egész családot*”, aki sokszor elindul éjszaka a fekvőgipszével, hogy kimenjen, maga

sem tudja, hova. Néha „*legnyugodtabb álmomból ugrottam ki és kaptam el derekánál fogva*”, – máskor „*rohant mindenki, hogy elkapja*”. Az emlékezetét elvesztő öreg nem ismer meg senkit, férjét sem, rég meghalt szüleit keresi. „*Voltunk, egy illúzióval, ideákkal teli világban én, s valahol egy másik halmazban, ő.*” Meghasadt tudat, meghasadt világ. Ott volt „*egy karnyújtásnyira*”, – ismétlődik háromszor-négyszer az átél képtelenség, – „*...karnyújtásnyira*”, amely végtelennek, kegyetlenül, örökre áthidalhatatlan-nak bizonyul.

Az „epizód” nemcsak egy életre feledhetetlen sorsforduló. Egyes motívumai mintegy előrevetítik az egész kötet lényegét. Különös módon szimbolikussá válva, találkoznak valamennyi további „eset” meghatározó mozzanataival, szervesen érintkeznek szinte mind a 15 darabbal. Például, a *furcsa ősz* életreszóló tragikuma éppen életreszóló örvendetes találkozással esik egybe. Az elbeszélés így kezdődik: „*Amikor megismertem, ...*” kimondatlan folytatása nyilván „*...megismertem, (Öt)*”... S szokatlanul éppen a (nagyanya-esethez hasonló) tudattalansággal, észrevétlenséggel húzza alá a megismerés jelentőségét, a mondat, mondatok következő részével: „(Amikor megismertem,) *nem jelentett többet egy elnyomott cigarettacsikknél. Esetleg még a hozzá tartozó hamut. Nem volt senki, legalábbis számomra.*” Ezzel a kezdettel közvetlenül kapcsolódik ez a második helyre került írás a hatodikkal. „*Aztán megismerte a lányt. Határozottan azt a lányt. Ezzel bizonyos változások álltak be életében. Lényeges változások, a semmi eltűnése,...*” („*háromszor veri kenden ezt...*”). Az alig érzékelhető összeszövő szál még a „cigaretta”-motívum révén is fennáll. Hiszen, – időben később, már a lánnyal közös életükben – éppen a cigarettazás lesz az egyik, apró ütközőpont köztük. Másfelől, a nagyanya-novella közvetlenül fűződik az emlékezet-vesztés, tudatzavar többi, többféle módon visszatérő, központi szerepéhez. Akár Fabritius Matild öregkori mániakusságára gondolunk, akár a történelmi emlékezetkiesésekre, avagy az egész kötetet átszövő tudatzavarokra. Még több társítás kínálkozik a *furcsa ősz volt*-nak abból a jellegzetességéből, hogy egybemosódnak a mindennapi tények álomfoszlányokkal, víziókkal („*Furcsa ahogy eszembe jut: örülten nagy kékség, tele örjögő hullámokkal, s én valahol a víz közepén egy parányi lélekvesztőn.*”). Az alapvetően meghatározó kiszolgáltatottság, létbizonytalanság, hányatottság, fizikai-lelki alaphelyzetének átélése ez.

Az „*akik elcsángáltak*” darab kiváltja az egymással homlokegyenest ellenkező értelmezéseket. Sajátmagam a kötet legmerészebb, s ezért legsebezhetőbb kísérletének tekintem. Lényegében *A macska szemé*-nek minden egyes pontjával érintkezik. A kimondottakkal és a kimondatlanokkal egyaránt. Maga az „*elcsángálás*” szó furcsa, groteszk kifejezés. Nyilvánvaló a közvetlen kapcsolat a „csángókkal”, a részben Bukovinában, részben Moldvában élő, részben magyar, részben elrománosodott magyarokkal, - hiszen a szóban forgó, hazai diákcsoport Csángóföldre kirándul, hogy ott néprajzi gyűjtést végezzenek. Interjúkat készítenek, feljegy-

zik a nyelvhasználat, a szokások, életmód sajátosságait. Azt a vidéket keresik fel, ahol „veszélyben vannak a nyelvjárást beszélők”, „maholnap kihalnak”. Nem kell feltétlen ismerni „csángó” elnevezés eredetét, sorsuk történetét ahhoz, hogy eleve asszociáljuk a kóborlás, bolyongás, kószálás szinonimáit, – akár a „csámborgás” közös értelemeiként. Csordájától, nyájától elszakadt, elbitangolt, célját, útját, gazdáját, irányítását elvesztett jószág képe lehet az ideillő metafora. A buszablakból megbámult látványok közt szerepel a „faeke”. Táj: lepusztult vályogházaikkal, elvadult udvarokkal, „kukoricaföld mellett trécselő asszonyok”-kal, „vállaikon hosszúnyelű kapákkal”. Anakronizmusok világa, egy darab ittfelejtett múlt. A diákok számára díszlet is lehetne, „díszlet egy múlt századi kosztümös filmhez”. Beleillik a „fekete-piros katrinca”, a lelakott házaik előtt üldögélő parasztasszonyok képe, akik talán „elveszett szeretőjüket siratják egy életem keresztül”. A valóban látottak összemósódhatnak a balladák költészetével. Ugyanakkor a lírát, a múltak páto-szát egyre maróbb ironia, szarkazmus hatja át. Hasonlóan ahhoz a blaszfémiához, amint a túrázó diáktársak közül többen figyelik, mintegy elvárják, hogy Erdélyből elszármazott társuk „könnyezni kezd”, „elhalkul”, s bepárásodott szemmel nézi „nagy szent anyaföld”-jét, miközben és amiért a félszemmel figyelt társat az illő komoly bólogatás helyett „hangos röhögés” fojtogatja. Ez a fajta diszkrepancia van jelen (ismét az állatvilág szüntelen, meghatározó jelenlétének elvontabb szintjén) a határátlépéstől érezhető „szülőföld illat”-ában, amely azonos a húsfeldolgozó üzemek „csirkeszag”-ával, „dögszag”-ával, a nyers hús, a vér és „húgyszag” mással össze nem téveszthető keverékével. Az idelátogatók ettől kezdenek könnyezni. Eközben a valóban „hazaérkező” farkaslakai sofőrrel, aki már „immúnis lett minden szagra”. Ez a sofőr az, akitől legjobban elvárhatnák a színpadias megilletődöttséget, s aki ezzel szöges ellentétben, s alapos okkal, „francba kívánta az egész társaságot”, s a járhatatlan utak mentén, durrdefektek, kerékcserék között és után újra meg újra „egyre hevesebb és útszélibb káromkodás”-ra fakad. Legélesebb, szarkasztikus kont-raszt az, amikor a diákcsoport beáll egy esküvői menetbe, hogy a külső-rekecsini román katolikus templomban élményeik tetőfokára emelkedjenek, hallhassák a román pápa „szenteltessék meg a te neved” áhíthatos szavait. Ennek visszhangja oda-künn a farkaslakai sofőr kitörése: „Isten rohassza rátok a templomot”, miközben árokba vágja a második kereket is. Ugyanitt találkozhatunk az állat-párhuzam jeles helyével, amikor az ünneplő tömegbe keveredő „magyar turistacsoport,mint egy állatkerten,” pásztáz tekintetével, „vakuvillanások közepette”.

Kezdetől jelenlévő, állandó eleme ennek a kirándulásnak, az, hogy már a felkészülésnél megjelenik a demizson, a pálinka, gyakorlati-lelki munícióként. A szesz, mintegy a határátlépéshez szükséges akklimatizáló (na meg vesztegetési) eszköz) elengedhetetlennek mutatkozik. Az iszogatás az út során egyre gyakoribb, egyre fokozódik. Végül teljesen elvadul ivászatba torkollik. „...fogyott a pálinka, ittunk,

ki akartuk mosni magunkból a történetet (idézett helyen egy meghallgatott, travesztiaába fúló mélyen tragikus legendát)”; „érezük az idő tétovázását, amint valahogy beszorult ide, se előre, se hátra, mint az árokparton veszteglő busz...”. „...mi csak ittunk, érezni akartuk, hogy végre mozdul valami, hogy végre elindul az idő, s végigszánt ezen a kegyetlen sötétségen.”. A végletes, különös, erotikával ötvözött, keserves iróniával vizionált vad kiszabadulási vágy úgy jelenik meg, mint abszurd epedés „az egyetlen asszony” „birtoklására”. Egy asszony képtelen elképzeléséről van szó, „...kinek lihegő öle örök szenvedést és megnyugvást ígér ebben az életen át tartó hontalanságban.”. (Kiemelések tőlem: Sz. K.). S a már patetikus óhajt szervesen egészíti ki a közvetlen utána következő, kijózanító, érdesen nyers, durva ellentét: „A kurva életbe, káromkodott a farkaslakai sofőr, s az útra köpött egyet.”. Ez az előjáték vezeti be az indulatok féktelen kitörését.

Ennek az indulat-kitörésnek megjelenítése az író egyik legsúlyosabb feladványa, s „megoldásának” legkritikusabb pontja. Egy pusztinai kocsmában történő zárójelenetként formálódik meg. A „kulcs”-novellán belül is frappáns „kulcsnak” tartom azt a mozzanatot, amelyet Erős Kinga fedez fel átható tekintettel. Az egyik diáktárs, (Vajda, aki önmagában is „kulcs”-figura) magából kivetkőzve (szó szerint is „kivetkőzve”, - vagy inkább „beöltözve” lelkiállapotának megfelelő küllembe?) végletes részegségben, förtelmes folyadékot kotyvaszt és hajt le, majd „véreeres szemei” vad forgása közben suttogni kezd egy dallamos szöveget. A suttogás rövidesen üvöltésbe csap át. Vajda az asztalra ugorva, lehunyt szemmel, transzban, már az egész asztalra ugró izzadt, bűzös férficsoporttal együtt „énekli” ugyanezt. A helybeliek, a mindennapos sörre, vodkára betérő pusztinai vegyes lakosság, rémülten nézi és hallja, amint beleordítják a moldvai éjszakába a sem magyarul, sem románul nem érthető, mivel szerb dalt: „meszecsina, meszecsina joj, joj, joooj, jooooj, meszecsina, meszecsina...”. Ezek a „történet” utolsó szavai. Erős Kinga rátalál ennek a szerb vonatkozásnak sokatmondó eredetijére. Olvasatom szerint minden bizonnyal igaza van: Kusturica *Macskajaj* című filmjéből való ez a dalszerű égrekiáltás, fájdalmas, félelmes, vad jajongás. A film egészének kép- és szöveg-környezetét joggal idecsatolja, joggal beleérthetővé teszi. A történelmileg szimbolikussá vált, vészjósló, végzetes kataklizmát hordozó „Balkán” fenyvetése ez.

Szorosan illeszkedik Vincze Ferenc kötetének teljes kontextusába, többszörösen. Nemcsak azért, mert csaknem mind a 15 darabban szerepel a „macskajaj”, úgysis, mint másnaposság, de úgy is, mint a valóságos, folyosón sündörgő macska konkrét „felnyávogása”.

Konkrét másnaposság értelemben találkozunk a „macskajaj”-jal a kötet egyik apró remekében: *a jénai esete a bemondónővel* című darabban. A kötet egyik legtöményebb, legsikerültebb novellájának tartom ezt. Jelentéktelen mozzanatok együttese, kommentár nélkül beszédes, drámaian felgyorsított lepergetése.

Az epizód egyszerű, mondhatnánk: apró. A hajnalig kimaradó, nyilván kocsmázó férj igyekszik csendesen lefeküdni. Álomképei a szokott módon erdélyi tájakat, emlékeket idéznek. Szárnyaló sas suhan erdők, hegyek, „*hét leomlott vár*” romjai fölött. Majd kamasz fiúk házilag barkácsolt nyílvevesszővel eltalálnak egy nyulat. Kopó rohan a Tejúton, távolodva, „*élérhetetlen*” végtelenbe. Tivadar magához térve kiballag feleségéhez a konyhába. Szidónia hangtalanul mosogat. Frissen mosott ruhák illata érezhető. Ismerős családi csendélet, a tűntető némaság mögött lappangó feszültséggel, a kimondatlan jogos szemrehányással. Hang nincs, csak a rádióból szól a hírek, időjárás-jelentés monotóniája.

De itt nem hiányzik a várt, váratlan, szó szerinti „csattanó”. A nyomasztó csendet Szidónia töri meg. Nem szavakkal, hanem igen határozott „tett”-tel. „...*mikor meglátta ...Tihamért, odafordult hozzá és szó nélkül földhöz vágta*” az éppen mosogatott nagy jénai tálát. Hangos csörömpöléssel szóródnak szét az apró darabok. A férj észre sem veszi, hogy egy szilánk nyomán bokájából vér szivárog. A bemondónő tisztje szerint sorolja az egymástól távoli földrajzi helyek hőmérsékleti adatait. „*Budapest... Pécs... Újvidék... Csíkszereda...*”. Tihamér csak nézi a törmelékeket, s az jár a fejében: „...*hiába minden, a tál széttörött, ...(az) eltörött részeket...összszerezni sohasem tudja már.*” Nyilvánvaló, hogy ez így van, mégsem hagyja békén, változatos formában, újra meg újra visszatér a tűnődés: „...*lehetetlen már összeragasztani...*”, „*végérvényesen eltörött*”. Az ismétlés hangsúlya, s az utolsó bekezdés át-suhanó képei a jénai széttörését, az apró mozzanatot jelképesé, mintegy általános érvényűvé absztrahálja. Egyben a novella minden apró, látszatra összefüggéstelen mozaikját drámai egységként mutatja fel. Ebben helye lesz még annak a miniatűr mozzanatnak is, hogy amikor Tivadar ágyba botorkált, lábával egy fadarabba ütközött, s reggel jön rá, hogy az az íróasztala fölött függő, s onnan lezuhant fába vésett címer.

Az időjárás-jelentés szövege elvileg elbeszélés-semleges. De adott helyen jelentést nyer. A kis konyhába beemeli a külvilágot, a tágabb földrajzi-történelmi kontextust, amelyben élnek, s amelyen éppúgy nem lehet változtatni, mint a levegő hőmérsékletén, vagy a tál széttörtségén. Ugyanúgy nem áll módjukban cselekedni, csak tudomásul venni.

Ez a látszólagos vagylagosság, dilemmatikus alaphelyzet, állandó, függő alternatíva, mint Damoklesz kardjának jelenléte ott függ mindegyik novellahelyzet fölött. Legnyilvánvalóbban talán a *sorompók közt* címűben. Itt szó szerint közvetlen jelentés szerint is megjelenik már a címben kiemelt alaphelyzet. Nagyjából a kötet közepén kap helyet, egy-egy „reális” illetve „álomszerű” darab között. (*buborékok, -a medve, a puska, az ajtó*). Írásfajták tekintetében is „*határon*” áll.

De maga a *sorompó* eleve határt jelöl, s határjelentésű. Arra külön érdemes felfigyelni, hogy *nem* a sorompón *innen*, vagy a sorompón *túl* játszódik a történet. Az

elbeszélés vitathatatlanul egyszeri, egyedi emlék megidézése. S ha nem is igazán egyértelműen, (ahogyan ezt P.Gy. emeli ki joggal), mégiscsak nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy Tihamér valóságos gyermekkori élményéről van szó, azokról a meghatározó, élesen belévésődő képekről, s legerősebben az orrfacsaró szagokról, közérzetekről megőrzött emlékek, amelyeket átélt akkor, amikor szülei úgy határoztak, áttelepülnek Erdélyből Magyarországra. Ő nem dönthetett még, természetes módon, őt hozták magukkal. A szülőföldön maradó (öregségükre, magukra maradó) nagyszülők búcsúztatják őket, beletörődve a bizonyára számtalanszor, alaposan megfontolt elszakadás szívtépő tényébe. A sorsdöntő lépés kétfelől sújt kétfelé.

Saját történetük mozzanatai közé beékelődik egy újabb, másik történet is. Kurzivalva, részletekre szabdalva jelenik meg egy jelenetsor, amelynek ők akaratlan megfigyelői. Előbb a sorompó jobb oldalán, majd a bal oldalán is megjelenik egy-egy autó. Világossá válik, hogy a jobb oldali kocsiból kiszálló pár férfi tagja csak kísérő, a hátizsákkal, táskával kiszálló nő az, aki a sorompó túoldalára igyekszik, ahol rá vár egy másik férfi, akinek „*karjaiba zuhan*”. Ezzel befejeződne az elválási jelenet. De újabb hosszas huzavona kezdődik. A nő vissza akar térni újra a jobb oldalra. A bódékból kilépő örök elállják az útját. Vita, veszekedés, a nő részéről rimánkodás következik. Végül talán megunják már a nő szívós könnyörgését, s akkor derül ki, hogy mi a visszakérezkedés oka. Újból megjelenik, és újból áthalad a két sorompón a nő a bal oldalra, ahol a másik férfi várta, (várja). De most „*egy gyerekkocsit tol*” maga előtt. Magával akarta vinni a kicsit is, s ez, nehezen, de sikerült.

Homályos ennek az áttelepülésnek lényege, oka. (Családegyesítés?) De az egyértelmű, hogy rajtuk kívül, velük párhuzamosan egy másik, - hozzájuk hasonló – döntés, fordulat történik.

S ezen a paralel eseten kívül, mintegy mellékesen ott áll egy másik kép is: „*Kissé távolabb tőlünk egy szakállas férfi hosszan megölelt egy asszonyt, majd felugrott a vonatra.*” Nem ők az egyedüli áttelepülők. Ki tudja, hogy előttük, majd utánuk hányszor ismétlődik ez a fajta, elválási, elszakadási folyamat. Saját egyszeri, valóságos élményük bármikorivá lesz. Mintegy a végtelenbe nyúlik ezekkel az elbeszéléseken belül elhelyezett, különös tükörképekkel. Az utóbbi időben gyakran emlegetett „*mise en abime*” (kép a képben) jelenségéről van szó? Így is felfogható. De az bizonyos, hogy ha ebből a szemszögből suhanunk végig a kötetben: minden egyes mozaikban benne van, vagy fölötte mögötte lebeg ez a fajta tér- idő-kezelés. Éppúgy, mint „a sorompó”-nak, határnak meghatározó létezése. A két tér, színhely (Magyarország és Erdély) váltakozása jelenlévővé teszi a sorompón inneni és túli világot, egyaránt. A „reális” és „álom”-novellák kétfélesége legtöbbször összemosódása, (ld. a *jénai...* esetében), mintegy állandósítja magát az eltávozás – otthon maradás, visszatérés alternatívájának pszichikai visszatéréseit, kereszteződéseit.

De csak a *sorompó*-novellában, a váróteremben, majd a vonaton ismétlődik számtalanszor a kisfiú emlékezésébe mélyen beivódott, éles látás, hallás, szaglás-benyomások sora. Jellemző, s átvitt értelmekben is jelen van a „*sűrű sötétség*”, „*köd*”, „*pára*”, „*kivilágítatlan folyosó*”, „*kosztól homályos ablaküveg*”. Éppen úgy, mint a hangsúlyozott „*mozdulatlanság*”, amelyet csak az ismerős „*rágyújtás*”, „*egyik cigiről a másikra gyújtás*” tör meg. Uralkodó a „*némaság*”, „*szótlanság*”, „*nem-beszélgetés*” csöndje. Csak a nagyanya sír elváláskor, később a kisebb gyerek sírdogál, s az anya fakad sírva, az apa csattan fel, üvölt, amikor a kalauz nem fogadja el a helyjegyet, nyilvánvalóan pénzt zsarol, amit ellentmondás nélkül oda kell adni neki. (Ezzel is a szegény nagyszülőket rövidíti meg.) Csorgó izzadság, verejétkcseppek gyöngyözése következik az apa homlokán, amikor nagy titokban „*egy zöld, többszörösen összehajtogatott papírdarabot*” (nyilván bankót) rejt el gondosan a gyufásskatulya mélyére. Mindezek közt legáthatóbb a „*fullasztó emberszag*”, „*iszonytató büdös*”, „*lábszag*”, „*bűz*”, ami „*oszló kutyatetem*”re emlékezteti. A kitelepítések, bevagonírozások fojtó légköre ez.

De hiszen itt nem fenyegető, ismeretlen lágerbe hurcolásról van szó, hanem egy régvágyott, új, (ösi?) hazatérésről, remények szerinti célhoz-érkezésről. Az illúziók szétfoslásának, a küszöbön álló csalódásoknak első előjele ironikus, tragikomikus apróság. A fiúgyerek a legelemibb, égő kíváncsisággal lesi az ablakból az első magyar felirat felbukkanását. S ez az első szó: TŰZÉP. Az akkoriban gyakori, újsütetű szóösszevonások egyike, (a KÖZÉRT, VIRÁGÉRT stb. társa). Az erdélyi kamasznak természetesen fogalma sincs, mit jelenthet. Vajon az anyanyelv hazájába érkeztek?

Ennél a novellánál a legnyilvánvalóbb nemcsak a tér, hanem az és idő- síkoknak is nemcsak a kettőssége, hanem a tükör megfelelőiben rejlő, s ebből kibontható *sokszorossága*. Ez a rövid darab tekinthető „kulcs”-novellának. (De arra is figyelmeztethet: „kulcs”-ból is több van!) A kiemelt „történetben történet/ek” mindketőt jelezhetik. De a sorra végigolvasáskor is nyilvánvaló, hogy nem kronológiai a sorrend, hol jelenben, hol múltban játszódó esetekkel találkozunk. Máskor a jelen időben rémlik fel a félmúlt, régmúlt egy-egy emléke, máskor elképzelése. (Például Fabritius Hans medve-vadászata.). Maga az író, mintha szándékosan-szándékatlanul váltogatná, keverné, s ezzel időben vibrálóvá tenné a saját korabeliséget, (az 1990-2000-es éveket) az anakronizmusokkal. Iskolapéldája lehet ennek Petrov, a besúgó szerepe.

A fekete, a házban, folyosón, lakásokban sokszor váratlanul feltűnő nesztelen állat joggal felidézheti nemcsak gazdája félrehúzott függöny mögüli leskelődéseit, hanem a szintén, állandóan, titkon figyelő Petrov alakját is. Pécsi Györgyi szellemesen és találóan tapint rá erre a hasonlóságra, egy harmadik, (az elbeszélésekben nem szereplő) figura, (mondhatom, a közelmúlt történelmében politikai fogalom-má vált), „a házmester”-hasonlat közbeiktatásával. Elemzésében a macska „*mintha*

hatóságként vagy titkos hatalommal bíró házmesterként uralná a ház életét.” Miként Petrov, a besúgó is „*afféle önkéntes házmester*”. Azt is hozzátehetjük: mind a macska, mind Petrov, szinte szüntelenül jelen van, bár ritkán válik láthatóvá vagy hallhatóvá egy-egy jelentéktelen mozzanat erejéig. Csak *a dokumentum* című írásban lép előtérbe, lepleződik le kivolta, tevékenysége. A kötet végéhez – egyúttal a Tivadar előtt lelepleződő valósághoz - közeledve kap helyet ez a novella, egy Petrov-magánjelenet. Itt veszi elő írógépét, és írja meg részletes jelentését az újságíró életéről. Ezzel a darabbal mintegy teljessé válik az, hogy az egész kötet elbeszéléseinek történelmi ideje alapvetően meghatározatlan, illetve eldöntetlenül két időszak között villószik. Hiszen a legtöbb mozzanat azt sugallja, hogy az 1990-es, s a 2000 utáni években járunk, a rendszerváltás után vagyunk. Petrov eszerint egy anakronisztikus lény, szorgoskodása idejét múlt, mániákus beidegzés. „... *makacs besúgó, aki a rendszerváltás után is szorgalmasan gépeli megfigyeléseit*” (Koncz Tamás), „*leselejtezett*” hajdani megbízott ért egyet vele Erős Kinga). Pécsi Györgyi is úgy látja: „*szolgálatára már tíz éve nem tartanak igényt gazdái*”, s erre vall a korszerűtlen írógép használata és a „*lehallgató készülék primitív*” beszerelése is. Mégis, az idézett értelmező, (s magam is) ennek a feltételezésnek bizonytalanságát, vaglyagosságát is láttatja. Kérdésként is felmerülhet: „*valódi (vagy már kiszolgált?) ügynök*”. (P. Gy.) Hiszen, ha valódi, akkor a rendszerváltás előtt kellene léteznie. De ennek ellentmond az utolsó elbeszélés, mivel itt kétségtelenül jelentéseinek (vagy talán még Fabritius Matild megfigyeléseinek is) valóságos következményeivel találkozunk. Esetleg maga az utolsó kihallgatási jelenet az, amely valótlán, s csupán Tihamér lázálmainak megjelenése?

Nem csak a sorompó-novellának, hanem a kötet szerkezetének is egyik fontos jegye az, hogy bizonyos daraboknak megvan a bizonyosfajta párja, mondhatnám: ellentettje. De ezen túlmenően alig észrevehető érintkezési pontokon pontosan illeszkednek a novellasorozat többi mozaikjának egészébe is. Néhányat emelek ki, a legfeltűnőbbeket. *a macska, a puska, az ajtó...* még címadásában is ismétlődik. Erős Kinga az, aki erre felfigyel. (A 10. és a 14. novella, 91–97; illetve 140–150 oldal). Az esemény, az „eset” ugyanaz, - de bizonyos, fontos variációként. Egyúttal mindkettő visszautalás két másik novellára is: a 7.-re és a 3.-ra. Az utóbb említett: a kopó, *a macska és a zöld nadrág esete* (24–39, – ezen belül 29–32 oldal), mintegy hangsúlyos előzménye a többinek. A kötetben ez a legkorábbi. Itt, a 3. történeten belül csak egy epizódra vonatkozik a szoros összefüggés, Egy kis epizód a többi, más epizódok között. Tihamér, – amikor meglátja, hogy az öregasszony leslattyog a szeméttel, belopózik az üres lakásba. A macskát követi, s kíváncsisága hajtja. Ott lenyűgözi a preparált vadásztrófeák látványa. Félelem keríti hatalmába. Hiszen tilosban jár, s azt vizionálja, hogy ha tetten éri a gazda, „*felkerülhet a macskával együtt a falra mint soron következő trófeák*”. S amikor kifelé menekülve

beleütközik a visszatérő szomszédasszonyba, hirtelen rémülettel már látni véli az éles konyhakést, s megjelenik előtte az előbb látott falon „*egy róka és egy borz ocsmányul vigyorgó pofája között...a fekete macska a maga teljes valójában s mellette egy lakkozott fatányéron Tihamér jól preparált feje*”. Aránytalan pánikban rohanva menekül el, bezárkózik, elájul.

A 10. novellában Matild szemével látunk, s az ő emlékeivel találkozunk. Ezeknek semmi köze a Tihamér-féle közjátékhoz. A fiú távoli háttérként, behallatszó zajok révén szerepel csupán. Az az éjszaka ez, amely az elemzett „*jénai*” esetének tárgya. (7). Matild hallja, amikor a férj hajnalban tér haza, bizonytalanul keresgéli a kulcslyukat, majd mélyen elalszik, horkol (92, 96.). Ő maga elmélázva néz a borz, menyét, vörös róka, hiúz, vaddisznó csillanó üvegszemeibe, melyekben „*emlékképek villantak fel*”. Számára az állatok szemében szeretett férjének: Hansnak, a vadásznak az alakja elevenedik meg. Felidézi utolsó közös estéjükét. Elmosolyodik, megsimogatja a hiúz fejét, megpaskolja a vaddisznó pofáját. A novella lejárásának idején is hűségesen visszavárja. „*Ma már nem jön*”, – gondolja, vagyis nem mondott le arról, hogy előbb-utóbb vissza fog térni.

Ugyanezt a második változatban (14. darab), Tihamér oldaláról éljük meg. Ez szorosán kötődik a 10. elbeszéléshez. Itt az öregasszony éjszakai emlékidézésnek mozaikjaival párhuzamosan a fiú folytatja, kiegészíti ezt az emlékkép sorozatot. Képzletben (álmában?) felrajzolja, mi történhetett Fabritius Hans vadászatain, majd az után, hogy elbúcsúzott feleségétől. Tihamér előtt az események az elejtett állatok szemszögéből jelennek meg. Miként élhette meg a puszkagolyó halált hozó pillanatait a borz, a hiúz, a vaddisznó. Egyetlen, végzetes epizóddal, (mondhatjuk: kettős epizóddal) megtoldja, kikerekíti a trófeák keletkezésének elképzelt történeteit. Megjelenít egy olyan fordulatot, amely befejezi a vadászatok, s a vadász életét. Egy tisztáson ásott gödörben vérmedvére les Fabritius Hans. Ott hasalva, rajta felejt a szemét egy, a természetben zajló „*vadászjeleneten*”. Ragadozó madarak, kerecsensólymok csapnak le egy gémre. (A gém is éppen áldozataira, táplálékaira, a halakra vár.) Eközben a váratlanul rátámadó medve áldozata lesz, a vadász is „*prédaállattá*” válik. Addig ő nézte a gém „*begyét dühödten szaggató*” sólymokat, most a két kerecsen figyelvi vijjogva „*a férfi gyomrát szaggató*” medvét. „*A vadász szemei az égre meredtek, megüvegesedett tekintetéből egy ágaskodó barnamedve tekintete bámulta az eget.*” Teljes a szerepcsere. Aki eddig áldozatokat ejtett, maga válik áldozattá. Üvegesedő tekintetében a trófeák üvegszemének képe is felvillan.

A két utóbbi novella-szerkesztés- tükör-párhuzama megérdemli a figyelmet. Szó szerint azonos mindkettőben az első négy bekezdés szövege. (A „*Kora nyári éjszaka volt.*” – kezdetűtől a „*A gyertyaláng...óvatos imbolygás*”-áig.) Szó szerint megegyezik az az emlékkép is, amelyik Fabritius Matild meghalt férjének, Hansnak – mint kiderül, utolsó vacsorájára, végső búcsújára vonatkozik. („*Hans leült az asz-*

talhoz,..."-tól a búcsúzó párbeszédéig, majd a férfi alakjának beleolvadásáig a „*hajnali sötétségbe*.” – 145–147.) Hogy a két, különálló emlékezés, illetve elképzelés pontosan ugyanabban az időben játszódik le, azt a mindkettőben ismétlődő „*szomszédos templomtorony*” órákat jelző kondulások egybeesései pontosítják. Eszerint sorra kettő, négy, hat, majd hét kondulást hallunk. (Ezt figyelve, az ötödik óraütés az, amelyet csak Tihamér észlel.).

Időben és történésben teljesen kiegészíthető egymással mind a négy elbeszélés. (3; 7; 10; 14.). A már elemzett „*jénai tál*” (7.) mozzanatai, – ahogyan a 3-ban láttuk, úgy a 14-esben is felbukkannak.. Az öregasszony reggel ötkor még hallja a „*Marosánék lakásából*” kiszűrődő horkolást (148), – de reggel hét után, abban a pillanatban, amikor „*a gang egyik lakásában ezer darabra tört egy tál*”, Matild „*már végleg lehunyta szemét*”. (150).

A legelső és a legutolsó elbeszélés az egész kötet különös, fontos kerete. (*a macska esete az öregasszonnyal*; – *a macska szeme*). A kötetet indító első novellában a mit-sem-sejtő (legfeljebb gyanakvó, rossz közérzetű) Tivadarral találkozunk. A kötetzáró darab során pedig az újságíró szembesül a „mindent-megtudással”.

A 15. végső elbeszélésben Tivadar szigorú felszólítást kap, hogy jelenjen meg egy hivatalban. Telefonon egy személytelen „*kimért, mély női hang*” szólítja fel újra. Kafkai helyen, helyzetben, kafkai beszélgetés, – vagy inkább kihallgatás zajlik le, amit magnón rögzít a hivatalnoknő. Nemcsak minden személyes adatát ellenőrzi, de fejére olvassa mindennapjainak – lényegükben jelentéktelen – történéseit, mozzanatait, nyilvánvalóan pontos megfigyelések, jelentések alapján. Nem hiányzik a legintimebb szféra sem, a kilesett éjszakai szexuális élet. Vádirattá formálódik az a kép, amely kirajzolódik a nő szavai nyomán. Meg is fogalmazza sarokba szorító kérdéseit: Miért szereti az utcazenészeket, s miket ír róluk? „*Maga megtéveszti az embereket. Maga egy olcsó poén kedvéért átírja a valóságot.*” Majd a tagadhatatlan, maga számára is megmagyarázhatatlan besurranása az öregasszony szobájába: „*...mit kerestt ...Fabritius Matild lakásában?*”. Tivadar a kezdeti „*húvös borzongás*” után csodálkozik, majd fokozatosan izzad, rémálmok szorongását érzi, szédül, végül mélyről jövő, „*állati félelem szülte ordítás hagyta el a torkát*”. Ez a legutóbbi részlet már bizonytalan körvonalú, lehet, hogy csak képzeletben játszódik le. A hivatali jelenet azzal zárul: „*...hirtelen sötét lett.*”. Sötét, mivel lassan kezdi megérteni a végveszélyt. Azt, hogy „*hiába mond bármit, annak az ellenkezője igaz. Kezdte megérteni, hogy itt a féligazságokból is egész történet kerekedhet, és senkit sem érdekelnek a részletek.*”.

Ennek, a kötetzáró írásnak (*a macska szeme*) a végén újra feltűnik, részben szó szerint visszatér a legelső darab kezdő jelenete, legelső mondatai. Az abrosz kockáinak számolgatása is folytatódik. Csakhogy itt minden megváltozott, súlyos jelentést kap. A macska is. „*...A konyhaablak túloldalán egy nagy, fekete, telepák macska*

üldögélt. Pofáját az üveghez szorította, Tihamért bámulta. A reggeli napfényben barnászölden csillogtak apró, kicsit mandulaszerű szemei.” Ezzel fejeződik be az utolsó elbeszélés, maga a kötet.

S ezek a macskaszemek most már egyértelműen a kihallgatónó félelmes, személytelen személyét idézik. Ő az, akinek, amikor felnézett, akkor a mesterséges neonfényben „barnászölden csillogtak apró, kicsit mandulaszerű szemei.” Tihamérban fel is rémlik a hasonlat: „*Mintha egy zöld szemű macska ülne velem szemben, gondolta ...*”. (S ehhez nyomban a kopó képzetét asszociálja vágyakozva.)

Az egyes daraboknál, csakúgy, mint a kötet egészénél egy bizonyos, sajátosságos, szemünk előtt teremtődő szerkezeti egység valósul meg. Mi ez? Kiindulhatunk a már említett „balladaszerűség”-ből. Kétségtelen, hogy jelen van és meghatározó módon van jelen a ballada klasszikus jellemzőinek mindegyike. Ami megkülönbözteti a balladától, balladaszerűségtől, (akár a múlt századforduló balladisztikus novelláitól) az éppen a felsorolt jellegzetességek maximális, immár túlzottnak, ellentétébe átfordulónak nevezhető jelenléte. Például fokozott és nyomatékosan, merőben eltérő az, hogy az elmondás során annyi, illetve lényegesen több az elhallgatás, az el-nem-mondott, beleértett, csupán kikövetkeztethető tény, részlet, mint a hallható, az olvasható, a közvetlenül kimondott. Több az implicit, mint az explicit. Különös, „*implicit novellákkal*”, sőt, egészében „*implicit kötettel*” állunk szemben. A „balladai” jelleg azért is megtévesztő, mert inkább *ellen-balladát*, balladákat olvasok (én), külön és együttesen. Jelen van a drámaiság, sőt: tragédia, – de sohasem egyértelmű komorságával, hanem inkább tüntető közönnyel, sokszor cinizmussal, – urambocsá’ a ballada, a drámaiság paródiájával, adott esetben travesztíája gyanánt. A „szaggatottság” itt a szétszakítottság fokán áll. *Törésvonal* az, ami végighúzódik mind az egyes novellákon, novellákban, mind pedig együttesükben, – sőt: különféle metszeteikben is.

Teljes és következetes *paradoxonként* az köti össze a mozaikokat, ami elválasztja ezeket. Pontosabban: maga az elválasztás, a szakadás, szakadék, hiány, hiátus, szaggatottság, – sőt: szétszaggatottság – a kötet szerkezetének, egységének kulcsa. A kötet felsorakoztatja az abszurd képek sorát, elhelyezi az első és utolsó novella keretébe, s mindezzel hallgatólag állít, bizonyítja a bennük, mögöttük rejlő magyarázatot. Az összefüggéstelenség háttérében álló összefüggéseket, ok-okozati viszonyt. Azt, hogy igenis *van*, mert *volt* (s lehet?), megvan mindezeknek az embereknek, sorsoknak, (de még a tárgyaknak, állatoknak is) a maguk eredeti, valódi *helye*, oktalanságaik mögött okság, értelmetlenségeik mögött a kicsúsztott *értelem*, valótlansággá rekonstruált részleteik mögött rekonstruálatlan *valóság* áll.

Vincze Ferenc macskát húzott elő a maga zsákjából. És úgy gondolom, hogy ennek a fekete állatnak körmei vannak, s lehet, hogy nem is macskakörmökről van szó, hanem egy jóval hatalmasabb rokonának karmairól.

Korpa Tamás

Krúdy Gyula-émlékhajku

*„az nem tévedés volt, hanem maga az élet”
(Tóth Alexandra)*

a jangche ősz és tél közt
 mert két betűben elfér
 még az ősz és háromban a tél
 bár lehet hogy másért és másként beszél
 tükör és füst : a kert álma a tó látomása
 kikötőre szerelt tükrökkel jeleznek
 ha kigyúlnak a rőzsetüzek ázott
 égett rét hunok párizsban sumerek
 buenos airesben vizigótok az antarktiszon
 anyegin összegyűjtött levelei
 szeptemberi vérvörös ujjlenyomatok
 a folyón úszó levelek:
 a jangche ősz és tél közt
 mert két betűben elfér
 még az ősz és háromban a tél
 bár lehet hogy másért és másként beszél
 máshogyan kel és csendesül el
 a víz mint újszülött partra úszik s fel
 az ujjhegyektől mégis lefelé
 az úszóhártyáig visszakúszik
 mert jangche a folyó s egy másik
 tekerdő folyó rajta:
 torlódo jégdarab és barlang faláról
 csüngő jégcsap ugyanabba
 a folyóba olvad a sárga vízben
 úgy mentél el mintha jönnél
 merítő papír és csónak lebeg a körívnél
 ilyenkor ha egy elégia sála beakadna
 a metróajtóba az elégia csupaszon állna
 csak most nylon a tűzben így zsugorodik
 s lesz tömör ez a tér is égett nyolonszag
 plazma tv az ég hármásával betűk peregnek
 majd elsimulnak a szem felszínén
 tekeredik a villamos kék anakonda
 a jangche

Hesz Tamás

CSODÁK – CSODÁJA...

A minap, mint hogy fő fürkészi rangba munkálkodom, – szóval a minap ráakadtam Csillagó szemű Lázár Ervin íróasztalára. Pontosan arra a széles hosszú deszkára, amelyen legtöbbet forgott a tolla. Mivel nem figyeltem rám a kutya se... kíváncsiságból elkezdtem kihúzogatni a fiókokat. Rég nem használt ódon szagú csúszkák, tapadtak nehezen mozogtak akárcsak nagyanyám a szalagavatón, s mit ad isten, hangos dörejjel földre koppan szinte minden. Szótlatlan némán megálltam helyben, mint kit a villám rakott oda, de szerencsémre meg nem zavart senki! Csodák - csodájára a kihullt dupla fenekű fiók alján ott virított egy időktől sárgult rongyos szélű papírlap! Volt ott még törött fémkapocs és dohányzacskó – kék gyertyaviasz csöppök, rozsdás körömrészelő. Hát igen! Így kell kincse lelteni, suta kézzel, oktalan fejjel, septibe gyorsan... kapkodó kölyök arccal. Felkaptam a papírlapot, s akár a déli szél kiviharzottam az épületből. Egyenest a park legtávolabbi padjára telepedtem áhítattal széthajtogattam. És igen ó egek, ott volt az orrom előtt, ott mosolygott velem szemben még egy mese, melyet még nem halott soha senki!...

„ÉS AKKOR..” KAPITÁNY

„És akkor..” kapitánynak volt egy kedvenc tolla. Jól fogott annyi szent, azzal töltötte tele a könyvtárak hosszú polcait, azok pedig vidáman pattogtak, rogyadoztak a sok história alatt.

A kapitányt messziről ismerte bárki, ha épp tollal kezében közlekedett az utcán nagyobb hatalma volt mint bármely királynak! – A férfiak kalapot emeltek előtte, a nők kacéran fülig pirultak, ó de a gyerekek! Az ám! Amint ráleltek már trombitálták szét a hírt – csecsemőnek iskolásnak; Itt a kapitány! Itt a kapitány, gyertek.. gyertek!! Körbe sereglették, útját állták, moccanni sem tudott – ő pedig mosolyogva rázendített; „És akkor az úgy volt...”

Tátott szájjal hallgatta kicsi – nagy, s mikor véget ért a mese mindenki levonta a tanulságot, sírva vagy éppen nevetve szétszéledtek. Híresztelték is körbe kerek nagy országba; bizony ám...én ezt „És akkor..” kapitánytól halottam, ugye milyen szép és okos történet?!

Rajongva szerették őt, várták hol bukkan fel legközelebb.

Egyszer egy nagyon bátor gyerek meg állt a kapitány előtt, kerek pereg megkérdezte; hogy lehet az, hogy sose fogy ki a tinta a tollából?? – A kapitány elárulta

a fiúnak, hord magával régi korokból örökölt varázs ige kollekciót. Ősi nagyon titkos boszorkány ráolvasás ami úgy hangzik; „Kirgyóla – Bergyóla béka csüng az álladon!” Amint ezt kimondja újra tele van a tolla tintával. De a fiú nem tágitott, - jó..jó! És a papír??

Hát az pedig úgy van, hogy kimegyek az erdőbe és összegyűjtök sok sok színes falevelet – hazaviszem lefödöm egy nagy piros lábassal és újra elmondom; „Kirgyóla – Bergyóla béka csüng az álladon!” Így lesz tele az asztalom friss ropogós papírlapokkal!

Bizony ez így volt! Bárki utána olvashat lexikonokba, a gyerekek akkoriban valamilyen oknál fogva...máig sem közismert.. nagyon sok falevelet gyűjtöttek kirándulás közben, a nagymamák az óvodában pedig nem beszéltek másról; - Mint hogy már megint eltűnt egy nagy piros lábas a spájzból, amiben lekvárt szoktak befőzni... és dunsztjuk sincs hová lehetett! Ráadásul nem csalás nem ámitás, abban az időben rekord mennyiséget adtak el a boltokban a „Kirgyóla – Bergyóla „márkájú tintautántöltő patronokból!

Nem messze ettől a helytől létezett egy másik ország is . Így is hívták; „A másik ország”

Élt ott Valaki egyedül egymagában, ő volt az ország uralkodója.

Száraz néptelen sivatagok, sós könnyektől duzzadó folyók, kristályos csillogó kőszívektől magasló hegyek legnagyobb fejedelme. Nem kedvelte – nem szerette őt senki, féltek tőle az emberek. Épp ezért szomorú volt és bánatos, hiszen én is a világ része vagyok sóhajtott fel sokszor. Mert bizony sóhajból ebben az országban nem volt hiány, ezzel töltötte meg hatalmas kincseskamráit sorba. Volt itt könnyörgő sóhaj, és feloldozó, szerelmes kéjes gyötrelmes, sokszor izzadt beteg, fiatal és nagyon öreg. Az egész pince raktár dugig volt sóhajjal és itt - ott, egy - egy sarokban megbújt néhány fohász.

Ez a Valaki feketében járt, mindig feketében, mert errefelé ez a divat. Egyetlen barátja – az is több millió éves... néha meglátogatta őt. Ilyenkor hangos kopogás rázta meg a csendet és tudta „Itt az idő” útra kelnek együtt sétálni. A hosszú fekete palástú, komótosan leszállt trónusáról, végigment dermedt hideg termeken, ki - várának udvarára, szeme végigfutott homokból kavicsokból nyíló virágain és kilépett a várkapun – A kapuban két csontváz strázsált szigorú lándzsákkal. Ő és a látogató üdvözölték egymást, útközbe beszélgettek s egyszer csak azt mondja „a Valakinek az idő” - Nem messze innen, de túl a kéngőzős vulkáni sziklákon él egy nagyon híres ember kit úgy hívnak „ És akkor...”kapitány Gyere látogassuk meg, talán ő csillapítja magányunk oltja bánatunk! – így is tettek elindultak!

„És akkor...”kapitány épp nyakig ült hatalmas halom papírlapok között vadul dobálta őket, mint nyári nagyit a téli dunyhát, mikor hirtelen a semmiből lehupant elé egy hatalmas árnyék. A kapitány rátekintett, nyomban tudta ki lehet az,

hiszen sokszor írt mesélt róla – széles vállairól magas termetről vagy legalább is amit az ember fekete csukja alól kisejthet.

Remegő hangon kérdezte: egyedül jöttél?

Nem! Ketten vagyunk „Itt az idő” lépett elő társa!

A kapitány szomorún lehajtotta fejét, van itt még valami szólt fátyolos hangon: Ha most veletek megyek mi lesz ezzel a sok mesével? Most is dolgozom valamin, és az a sok könyv amit még meg sem írtam, ó ha tudnátok hány helyet még be sem jártam, mi lesz azzal a milliányi gyerekhanggal akik várnak rám szerte nagyvilágban??

De a Valaki türelmetlenül dobbantott.. ”Itt az idő” ketten jöttünk és ő sem ér rá akármikor, velünk kell jönnöd, egy másik országban van rád szükség ezentúl!

Ne félj! Szólt az Idő szelíden. Ne tarts semmi bajtól - tudod te is milyen erős és végtelen vagyok, megőrizlek későbbi századoknak, fenntartom neved, tanításaid.

Az ifjabbak meleg szívvel gondolnak vissza rád, apró rózsaszín ujjak szaladnak majd könnyű papírlapon, arcuk áztatja könny – derű! Az igazi hatalom..tudd ilyen egyszerű!

Aztán megszólalt a Valaki, egész furcsa gyerekhangon: Ahogy megyünk át, egyik országból a másikba, ahogy megyünk át... kérlek mondj nekünk egy mesét csak nekünk kettőnknek, kérte újra mohón! A kapitány felnézet és a sötét kámzsa rejtekében meglátta fellobban

szikrát hányni azt a két gyertyalángot, amit mindig is parázslani látott forró kölyökarcokon.

Nem tudta meg állni képtelen volt, felszakadt belőle egy hatalmas nevetés, egyenesen belenevetett a Valaki szemébe! Jól van, bölintott mesélek nektek! Rázen-dített: „És akkor az úgy volt...hogy kart karba öltve elindultak hárman hosszú úton egyik országból egy másik országba középütt az emberrel – kinek most már elárulhatom Csillogó szemű Ervin volt a neve. Ennek az Ervinnek volt egy kedvenc tolla, miből ha kifogyott a tinta csak elmondta a „Kirgyóla – Bergyólát” máris írhatott tovább, s a papírt ki gondolná.....?

Lázár Ervin Írónak ajánlva: 2007. 05. 15.

Szűk Balázs

A vadak megszelidítése

Balogh F. András: Az erdélyi szász irodalom magyarságképe

Balogh F. András a fiatal kolozsvári származású irodalomtörténész *Az erdélyi szász irodalom magyarságképe* (1996) c.¹, VI fejezetre tagolódo úttörő munkája egyedülálló irodalomtörténeti rekonstrukció (1480-1992), hiszen egy *holt irodalom*, egy valamikori európai orientációjú magaskultúra *esztétikai, mentalitás- és identitásbeli paramétereit* próbálja feltárni.² A szászok magyarokról alkotott képe több vonatkozásban is releváns lehet: 1 Erdélyben 1141-től élnek; az Árpád-házi királyok hívására telepedetek le Nagyszeben, Brassó és Beszterce környékére 2. sok történelmi konfliktus közepette is nyitott és enyhén zárt interkulturális, integratív/szegregatív kapcsolatokban éltek a régió összes etnikumával, különösen a két kiváltságos „rendi” nemzettel (a magyarsággal hosszú évszázadokig szimbiózisban) 3. az irodalmi német nyelvet használva szorososan kapcsolódtak a térség más német nyelvű irodalmaihoz s azok valóságképéhez 4. kulturális-technológiai minta adók és közvetítők voltak az európai nyugat és kelet között 5. az erdélyi vallási tolerancia stabilizálóivá váltak. Ugyanakkor a tartós gazdasági-kulturális együttélés ellenére a magyarokkal, székelyekkel, románokkal való *racionális/patrióta „önvédelmi” szembeállításukat* mindig az okozta, hogyha elveszni látták jogfolytonos kiváltságait, önkormányzatukat, nyelvi- és kulturális identitásukat (Báthory Gábor kifosztja Szebent, és megtámadja Szászföldet; 1703-1711; 1848-49; az 1870-es évek: autonómia harcai; az 1930-as években a „nagynémet orientációhoz” csatlakozás; 1941-ben a román nacionalista kormány a bukovinai székelyeket Bácskába, az elűzött délszláv népesség házaiba telepítette, a völgyeségi németek közé; 1945-48: a völgyeségi némettség perifériára szorult, az osztozkodó nagyhatalmak a szászokat mint német kollektív bűnösöket lakosságcsereére és jóvátételi munkára ítélték, a lakosság egyharmadát a Szovjetunióba deportálták, 1949-ig a romániai németek polgári jogok nélkül éltek).³ A történelem kíméletlen a kisleányokkal szemben: a magyarok és a szászok” gyakorta még esélyt sem adtak egymásnak az élethez”,⁴ de legalább a szász irodalom, bármely periódusában, ha

¹ BALOGH F. ANDRÁS: *Az erdélyi szász irodalom magyarságképe*. Litera Nova, 1996.

² BALOGH 1996. 5.

³ KOTICS JÓZSEF: *Mások tekintetében*. Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tan-szék Könyvei 4. 2001. 111., 113.

⁴ BALOGH 1996. 135.

lappangva is, de őrzött egyfajta spirituális ideált, pozitív magyarságképet a megértésről, megbocsátásról, a jó szomszédiség lehetőségéről. A könyv ezt a nagyon halvány ígéretet próbálja megragadni a népeket összehasonlító irodalomkép vizsgálatának (imagológia) kitágításával, tudni illik, hogy az eddigi komparisztikai szinkron metszetet az alakulás folyamatában vizsgálja, csak a művek szövegét értelmezi, minimális történelmi kontextussal.⁵ Ez a fundamentális kismonográfia szakmailag különösen gazdag és alapos, így nagyon jól használható a Függelékben elhelyezett Bibliográfia hármas csoportja: Irodalmi szövegek; Irodalmi antológiák; A szász irodalomra, művelődésre, történelemre és nemzetiségi tudatra vonatkozó munkák, de élvezetes "utazást" kínál a hiánypótló Az erdélyi szászság történeti kronológiája is

Az I fejezet (A kezdetek magyarságképe): a magyarság minden rétegeire vonatkozó irodalmi magyarságkép csak az 1820-30-as évekre formálódik ki, de részleges jelenléte, fázisai már a könyvnyomtatás kora óta (1480) datálhatók.

A Szászsebesi Névtelen első nyomtatott könyvében (1480) még *nincs etnikai tudat*, csak félig középkori, félig humanista magatartás. A reformációban, az etnikai konfliktusok ellenére, még nem érzékelhető magyarság-problematika, illetve sajátos *inverz* módon ölt testet: Heltai Gáspár (Caspar Helt) szász pap, a hit hatékonyabb terjesztése miatt, később tanul meg a többségi magyar nép nyelvén. A 16. században szász történeti munkákban és Erdély -leírásokban megjelenik a *közös haza (Natio Hungarica)* élménye. Ez a sajátos magyarságképű *hungarus-tudat* két módon is kapcsolatot teremt a szász és a magyar "értelmiség" között: a jogalapra helyezett *rendi hovatartozással* és az antik eszményképeken iskolázott *humanista műveltséggel* (Pannónia). A *szembeállító magyarságkép* (káosz-rend; székely hősiesség-kapzsiság/kegyetlenség) óvatosan minősít a Dózsa-felkelést ábrázoló szépirodalmi művekben (Saturomachia-1519; Reges Hungarici-1580), de a *magyarság részletezőbb és alaposabb leírását* a még esztétikailag erőtlen, 16–17. századi földrajzi leírásokban és kéziratot vagy nyomtatott történeti krónikákban kapjuk. J. Honterus Erdély térképe (1532) Erdélyt német területként regisztrálja, G. Reicherstorffer Szeben *térképe* (1550) a *szászok kultúrteremtő fölényét* részletezi, s elsődlegesnek tartja a népek származását, mert ebből jellemükre lehet következtetni: "Az erdélyi szászok túltesznek a többi népen mind hétköznapi viselkedésben, mind alázatban és vallásban"⁶ Nem különleges elismeréssel szól a magyarok harciasságáról, a székelyeket egyenesen durvának tartja nemesi rangjuk elismerése mellett, de az irányadó értékekkel a szászokat halmozza el: szorgalom, ész, munkabírás, rendtartás, fegyelem. J. Tröster Das Alt -und Neu- Teutsche Da-

⁵ BALOGH 1996. 6-7.

⁶ BALOGH 1996. 17.

cia Erdély-leírása (1666) az első német nyelvű, *részletező-rendszerő elvű általános népleírás*, amely a magyarságot azonosítja a nemességgel, különbségtétel nélkül. A kiválasztottságot a gall-cimber eredettel kívánja bizonyítani, hogy legitimálja a németiséghez tartozás által a szász különjogokat, s ezen előkelő származás igazolásához kitalálja a németszkíta nyelvet. Természetesen így a magyarok csak a kegyetlen, barbár hunok unokái lehetnek, akik ellenségei a művészetnek és a jóízlésnek. A székelységet elsőként, a nyelvi tényekre támaszkodva, azonosítja a magyarokkal, de egyébként nem lép túl a sablonos” népkarakterológián”: így lesznek a magyarok szabadságszertőek és lázadók.⁷

A krónikák Erdély háborúit „lajstromozzák” viszonylag objektíven informálva, „s a mindenki harca mindenki ellen” elve alapján kétfajta magyarságkép körvonalazódik: egy sablonokon túllépő, végletesen negatív *ősellenség-kép* (Habsburg/szász–magyar/török) még nem nyíltan, hanem félmondatokban, durva kiszólásokban (G. Kraus: Segesvár kifosztása-1601); és egy nyíltabban sürgető, *kiegyező*, akár szövetséget is kínáló magyarságkép (J. Lehel: Talmács község-1599)

A 18. század közepéig lényegében csak elszórtan születnek leírások, krónikák Erdélyről. Az *1750-es évek után* azonban hirtelen elszaporodnak a három nemzetről írt művek, persze megtartva *a sablonos tipológiákat, de már alapos elemzések kontextusában*. Ezek a munkák három gondolati vonulatba sorolhatók be: *történelmi-, néplelektani- és irodalomtudományi szemléletűek*. 1. *Történelmi munkák*: Míg G. J. Haner (1763) a magyarokat és szászokat a *hungarus-tudat* egységében képes elképzelni, addig M. Felmer és követői még *leplezetten*, de már az *agresszivitásba hajló nacionalizmus* képviselői. Náluk a magyarok barbárok, megbízhatatlanok, rebellis természetűek, a hadviseléshez nem értenek, viszont a szászok a nyugalom, rend, szorgalom, tanulásra való törekvés, jó gazdálkodás, bátorság, hűség letéteményesei, azaz a hivatástudattól ösztönözve a kultúra terjesztői a vad keleten.⁸ Néhány elemző azonban túllép a standard-veszélyes sablonokon, egyéni interpretációban mer a magyarság civilizációs (keresztény) és kulturális felemelkedéséről beszélni.⁹ 2. *Néplelektani munkák*: a magyarságkép legbővebben és legrészletesebben ezen művekben jelenik meg. P. R. Gottschling (1781) monográfiájában *asszociatív, vegyes értékítéletű* képpel találkozunk: törökhöz nagyon hasonlatos méltóságos nyelv, megszelídült, okos nép, gazdálkodásra tunya, vadászszerető, mulatozó, büszke, másokat lenéz. Vizsgálatának újdonsága, hogy nem egységes entitásról beszél, hanem néprétegekről.¹⁰ Általában azonban

⁷ BALOGH 1996. 20.

⁸ BALOGH 1996. 22.

⁹ BALOGH 1996. 23.

¹⁰ BALOGH 1996. 24.

a”tudós munkák”szélsőségek között értelmeznek: vagy *negatív nemzeti karakterjegyeket* formálnak a történelmi múlt torzító átszínezésével (a székelyek elmaradottabbak a magyaroknál, a hunok pusztai csikós ruhát viseltek, főtt ételt nem ettek, nyereg alatt puhították a húst, lovon aludtak stb.),¹¹ vagy politikai sugalmazásra *túlzóan pozitív képet*, mint M. Schnell -1842 (tisztelik saját nyelvüket, nemzetiségüket, hazájukat, vad szkíta jellemüket levetették, a legtisztább erkölcsöt elfogadták, szellemben és testben nemesebbek lettek, a legalacsonyabb sorból az európai kultúra legmagasabb fokára emelkedtek).¹² 3. *Irodalomtudományi-szépirodalmi munkák*: a felvilágosodás alapján állva néhány tudós felelevenítette a közös kultúra, közös haza eszméjét, összegző művek (lexikonok, német és magyar irodalomtörténetek) elkészítésével pl. G. J. Haner: *Scriptores rerum Hungaricarum et Transilvanicarum* (1777), J. Seivert lexikon kísérlete (1785). A növekvő nemzeti konfliktus erősebb volt a tudomány humánus erejénél. A szépirodalom helyzete szerencsésebben alakult: ekkor jelentek meg az első irodalomesztétikailag is értékelhető fikciós kísérletek, főként a *hungarus-tudatot* közvetítő, a sokkolót és szépet egyaránt ábrázoló történelmi széppróza a 1830-as évek végén, a 40-es évek elején. E művekben Erdély *nem valamilyen dominanciaversengés* tárgya, hanem mint *sorssújtotta* ország jelenik meg (kuruc-labanc csapatok vérengzései, fosztogató garázdálkodásai; Báthory Gábor és Báthory Erzsébet borzasztó személyisége) Míg D. Roth novelláiban, röpirataiban a román többség jogairól beszél, *kerülve* a magyarellenességet, *kompromisszumot*, a magyar nyelv egyenrangúságát ajánlva (1842), addig J. E. Geltch röpirataiban, pamfletjeiben, allegóriáiban, paraboláiban, a szászok erkölcsi egységét szimbolizáló könyvében (1847) a *szélsőséges nacionalizmus-ultraizmus* végletes hangját kezdi használni, a magyar nyelv előretörését ellensúlyozva, menedéket keresve a nagynémet nyelv régebbi hagyományaiban.

A II. fejezet (A Josef Marlin-i fordulat): Josef Marlin (1824-1849) író tevékenysége egybeesik a szász irodalom identitáskereső kiütkeresésével; tulajdonképpen ő teremti meg esztétikai értelemben a szépirodalmat Szászföldön.

Népekről kialakított felfogása kétpólusú (*dichotómikus*): a haladás, szabadság, emberi nagyság van az egyik oldalon, az elmaradottság, zsarnokság, erkölcstelenség a másikon. A fiatal nemzetek a megújulás (reform, forradalom, világszabadság) kovászai, az idős nemzetek a törvény nélküli despoták: Attila (1847) c. regényében az erkölcstelen, felsőbb parancsot el nem fogadó Rómát Béccsel, míg Attilát és a hunokat durva, de igazságos rendjükkel, a magyar forradalmárokkal azonosítja. Az egyoldalúra korlátozott két pólus között nem lát átmenetet, s így a politikai aktualitástól, élményeitől függően az előre felállított szerepköröket mindig más-

¹¹ BALOGH 1996. 25.

¹² BALOGH 1996. 26.

más jellemekkel, népekkel tölti meg: *a magyarság megítélésében tehát ingadozó, ellentmondásos*. 1848-ban a magyarok a kelet-európai emancipáció hírnökei, a világszabadság megteremtői, 1849-ben a magyar kormány nemzetiségi törvényeinek elmaradása s az Avram Iancu-féle parasztfelkelés hatására a magyar nemesség a fejlődés kerékkötője, az eddig lebecsült románság pedig a haladás megtestesítője lesz. Így feszül egymásnak egy *túl pozitív és egy túl negatív magyarsággép*, két egymás utáni nagyregevényében, az Attilában (1847) és a Horrában (1949) E váltakozó előjelű szerepkörök betöltése ellenére értékítéletének marad egy állandó, a császárhű- magyarelles- primitív *szász közvéleményt konzerváló* eleme: *a magyar nép civilizálatlansága*. Nála fejlődés és szabadság nem zárja ki a civilizálatlanságot szinte szolgaián átveszi az ókori görögöktől származó fejlett nyugat–vad kelet, avagy civilizált és barbár világ elméletét, amely alapján regényeinek, drámáinak szereplőit is (Attila, Bethlen Gábor, kuruc nemesség, Imesházy) elsősorban rút testalkatú, műveletlen, erkölcstelen, gonosz, vad viszálykodónak, s csak kevésbé intelligens, a végzetét hordozó, kiválasztott, nemes békéltetőnek ábrázolja.¹³

A III. fejezet (A Blüthezeit irodalmának magyarjai): Az 1848-as forradalom után a Habsburg konzervatív restauráció egyaránt alattvalóként kezelte a hajdani forradalmárokat és a császárhű szászokat. Az 1860-as évek elejétől megerősödtek a magyarság politikai/hatalmi pozíciói, a szászok erre reagáló identitás-megosztottsága (elutasító zöld szászok, békülékeny fekete szászok) jelzi a közgondolkodás krízisét. Ezt a szellemi visszaesést csak az 1860-1900 között kibontakozó, a nagy európai irányzatoktól megérintett esztétista, a történelmi irodalom-felfogás kánonjával szakító, de ugyanakkor enyhén romantizáló, egyoldalúan a német kultúra felé tájékozódó irodalomtörténeti korszak, a *Blüthezeit* tudta megállítani. A *Blüthezeit* elsőrendű célja a szász paraszti és kispolgári tömegek *nemzeti tudatának megteremtése, majd ápolása* volt. Nem volt egységes irányzat, a 90-es évek végén kétfelé vált: konzervatív-magyarelles- és hungarus-tudatú kozmpolitista ágra (J Leonhardt, A. Amlacher) Ebben a keretben az *irodalmi magyarsággép két fő formában* jelent meg: 1. *a szászág hatalomhoz való viszonyulásában* és 2. *a szász identitás kérdésében*.

1. A szász történelmi jogfolytonosság (Diploma Andreanum, 1224) fenntartása miatt a *királyság* intézményének legitimitása megkérdőjelezhetetlen.: Irodalmi művekben (T. Teusch: Georg Hecht-1893, W. Morres: Die deutschen Ritter im Burzenland-1900)¹⁴ így a mindenkori uralkodó misztifikálódik: semmiféle magyar vonást nem hordoz, a negatív sablonokét sem, de hatalmas, előkelősége, jósága, igazságossága a szászokat megbecsülő viszonyt erősíti. A király utáni társadalmi

¹³ BALOGH 1996. 33–46.

¹⁴ BALOGH 1996. 52–53.

hierarchiában a *fejedelem (erdélyi vajda)*, vagy a *nemesség* ábrázolása rejt magába kellő megfontoltságú hungarus-tudatot: a fejedelem (Báthory Gábor, Bethlen Gábor, Telekies) csak egy *kitüntetett nemes*, aki vonzó, tehetséges, akit tisztelni kell, de életvitelének követése a szászok vesztét okozza. Ezért inkább *ellenség*, akitől tartani kell, mert folyamatosan fenyeget, tör a szászok javaira, becstelen cselvető, szeretőt tart, vegyes házassággal elrabolja a szász földeket, előbb-utóbb gyilkos zsarnokká érik (J. Leonhardt: Frau Balk-1896; M. Albert: Lukas Siler-1861) A szászok leginkább *összeütköznek a magyar hatalommal*, ezért ábrázolásuk is *elleneséges erejük*, s nem jellemük vagy társadalmi rangjuk alapján történik 2. Minden *identitás* kontrasztív módon jön létre: feltételezi a másik, vagy mások létezését.¹⁵ A 17–18. századi fogantatású szász öntudat önmeghatározása agresszív logikájú: a németiség magasabb civilizációs és kulturális szintjét szembeállítja a primitívebb és almaradottabbnak ítélt magyar életvitellel. Mindegyik irodalmi műben két (viszálykodó-„gyökértelen”–toleráns-„gyökeres”) magyar szereplő szembesül egy tiszta, minden erkölcsi értéket magába egyesítő szász hőssel (M. Malmer: Zwei Pilger im Osten-1886).¹⁶ A drámákban, regényekben, novellákban feltűnő *szász identitásnak egymásból következő szintjei vannak: radikalizálódó alá-és fölérendeltségi viszony* (magyar:barbár, a kereszténység humanizmusát csak később ismeri fel, város-és civilizáció teremtésre képtelen, csak harcolni tud–szász: rendteremtő, alapító/letelepedő, kézműves szakszerűség, segít a magyarokon); *erős történelmi- és hiányos művésztudat* (a nemzetfélétség nevében feladja a polgári értékeket, magyar: kapitalizálódó nagyipar, antidemokrácia–szász:céhszerű minőségi kisipar, demokrácia); *sokszínű erkölcsi szféra* (félelemmel telített magyarságtisztelet, túlfűtött német büszkeség, a politikailag domináns magyarság kulturálisan alacsonyabb rendűsége) A Blüthezeit irodalma összességében globális, *általános ítéleteket* alkotott a magyarságról, egyénítés helyett tipizált, szinte logika nélküli, előítéleten alapuló etikai katalógust állított össze. A közhelyek *elsősorban a viselkedésre* vonatkoztak (lobbanékony, forró vérmérsékletű nő, rosszindulatú, vérengző, de enyhe ellentétként bátor, a közös veszély ellen hősiiesen küzdő, önfeláldozó, egyszerű, vendégszerető); *másodsorban a ruházkodásra, fizikumra* (bajusz, dolmány, pipa); *harmadsorban az erkölcsi tulajdonságokra* (megbízhatatlan, becstelen, ellenséges). Az irodalmi „közítélet” a vártnál *lényegesebben többet és sokszínűbben* szól a magyarságról, de még mindig *nem lépi túl a Martin és kortársai által meghatározott sablon-határokat*. Az a romantikus felfogás, miszerint a magyar ázsiai vad nép, most már feloldódik, és mellette, részben helyette is, *három irányba* kezd a szemlélet kibontakozni: egyrészt az *agresszív magyar nemességgel* azonosítják

¹⁵ BALOGH 1996. 51.

¹⁶ BALOGH 1996. 61.

a magyarságot, másrészt az együttélés jegyében a *barátságos szomszédot* fedezik fel benne, harmadszor meg az *európai lakost*, kivel egyenlő félként lehet tárgyalni. Döntő következtetés azonban, a magyarságkép a *politikai helyzet* függvénye e korban, az irodalom nem lép túl az élet szabta kereteken, nem keres magának önálló létszférát...¹⁷

A *IV. fejezet (A nyelv mint az önazonosság kritériuma)*: A nyelv a nemzeti identitás legfőbb ismérveként a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben tudatosodott a szász közösség számára. Eddig az egyéni és nemzeti identitást egyaránt jogi, vallási és szociális ismérvek alapján határozták meg. A nyelv mint elsődleges tudati forma akadályává válik a politikai/diplomáciai érintkezéseknek, belépteti az *idegenség*, másság fogalmát az *eddig kulturális-értékbeli* megbecsültség, szellemi interferenciák, egyenrangúságok világába. Ez különösen aggályos, hiszen Erdély többnyelvűség (a gyakori háborúk ellenére) katalizátor szerepet töltött be az eszmék és a kulturális áruk cseréjében: a perspektíva az egymást átjáró, egymás mellett létező kölcsönösség volt a 15. századtól az 1870-es évekig. A szász autonómia ellen intézett politikai támadások idejétől azonban e sokfunkciós a nyelvet, *mint az önbecsülés-önerősítés kommunikációs fegyverét használják az elkülönítés és megértetés helyzeteiben egyaránt*. A század utolsó két évtizedében az anyanyelv felértékelődik, az írók tudatosítják az olvasókban a szereplőik által használt nyelvet, legyen az irodalmi német, vagy szász nyelvjárás (F. Reimesch: *Mannesmut und Frauenlist* -1912). Az 1920-as évek végétől az *identitáson túlmutató másságot* a szabad és tudatos nyelvhasználat közvetíti: az apró nyelvi finomságok a többértelműség lehetőségét kínálják, így lehet *védekezni az egy nyelvbe és kultúrába való bezárkózás ellen* (H. Zillich és J.F.Graef novellái).¹⁸ A nagynémet ideát dédelgető fasiszta ideológia azonban csírájában fojtotta meg Erdélyben a közeledési kísérleteket.

Az *V. fejezet (A modern irodalom vonzásában)*: A 20. század elején az irodalmi értékrendben gyökeres változás következik be: az *ítélkezés egyetlen kritériuma* a történelmi és politikai érvek helyett a létrehozott *esztétikai érték* lett. A szász irodalom ezzel megkezdte előítéleteinek megsemmisítését, s a *magyarságkép lassú módosítását*. A magyarságkép átalakulásának döntő fordulata, s annak *két nagy irányvonala (a 19. századi motívumkincs-sablonrendszer fellazulása; a közös haza és összetartozás tudata)* mégsem az új művészeteszmény megjelenésekor, hanem a háborús frontélmények s az 1920-as évek asszimilációs és ígéretgő román belpolitikájának hatásra következik be. Csak ekkor születhetett meg a transzilván lélek gondolata, átfestve–rövid időre–a magyarságképet.

¹⁷ BALOGH 1996. 72.

¹⁸ BALOGH 1996. 81–82.

A magyarságkép eddigi legnagyobb átalakulása két nagy irányvonal mentén történik.

1. Tovább él, de a modern irodalmi tendenciák hatására *módosul a Blüthezeit látásmódja*:

a. A régi, szinte klasszikus *nagy témák továbbra is uralják* az irodalom anyagát. A legendás szász vezetők, hősök, hősnők, mártírok tendenciózus bemutatása azt sugallja, hogy a szász történelem sorscsapásaiért a magyarság okolható. Az írók emiatt a történelemből csak azon közeli és régmúlt eseményeket sérelmezik, amelyekben a magyarságot terheli a felelősség a történelemtől: Báthory Gábor csellel beveszi Szebent, Johanna. Balkot öngyilkosságba kergeti, Michael Weiß brassói bíró, ellene küzdve, hősi halált hal, S. L. Rothot 1848-ban magyarok végzik ki. b. A szász-magyar konfliktusban a magyarság nem végveszélyként jelenik meg, hanem *csak igazságtalan, jogsértő, néha buta, megfontolás nélküli hatalomként* (F. Fakler: *Fred das Gespenst-1905*, H. Zillich: *Der Weizenstraus-1938* regényei).¹⁹ A magyarság azonos nacionalista kormányával. c. *A szemléleti sablonok* (a,b) mellett tovább léteznek a *motívumszerű sablonok pozitív* (pusztai romantika, vendégszeretet, magyar nők szépsége) és *negatív* formái (a magyar heves, harcias nép, a hunok vadak, piszkosak--Attila végzetes vezér; a kuruc harcok öncélú mészárlások és fosztogatások; az 1848-as események egyszerű rebelliók)²⁰.

2. E megmerevedett motívumkincs ellenében jelenik meg először a világháború élményeinek hatására a *közös haza és összetartozás tudata*. a. A művek tartalmazzák a *szolidaritás* gondolatát a magyar állammal és a magyarsággal (R. Huß: *Hande weg! -1914-17* verseskötet) A közös haza gondolata nem egyértelműen a magyarsággal való életközösséget jelentette, hanem sokkal inkább az Osztrák-Magyar Monarchiát, ahol e kis nép szilárd jogokat remélt, valamint betagozódást e népek életébe. A *frontélményekből* született írásoknak nincs klasszikus értelmű magyarságképük, csak magyar szereplőik, akik ugyanolyan tragikus részesei az eseményeknek, mint a vele egy oldalon harcoló többi nemzetiség (O. Folberth: *1 Geschütz, 16 Pferde, 20 Mann-1940*)²¹ b. Trianon után a szászok továbbra is a veszélyeztetett kisebbség helyzetében maradtak, mert a román kormány reform ürügyén földjüktől és más vagyonuktól fosztotta meg őket: a teljes magára maradottság realitásával kellett szembesülniük. Ebben a helyzetben természetes szövetségesnek ígérkezett a kisebbségi magyarság. Az irodalom területén az *identitáskeresés egyik útja a közös erdélyi lélek (transzilvanizmus-erdélyi gondolat)* felfedezése lett, ahol a román, magyar, német együttélés nem a háborúskodások, hanem az egymásrautaltságok jegyében jelen-

¹⁹ BALOGH 1996. 90–94.

²⁰ BALOGH 1996. 96.

²¹ BALOGH 1996. 99.

tek meg, szöges ellentétben az előző korok műveinek negatív magyarságképével. A transzilvanizmus eszmeköre tisztázatlan, jegyeit kevés irodalmi mű viseli magán, s ezek művészi színvonala sem egyenletes (H. Zillich: *Drei Freunde* -1936; E. Wittstock: *Bruder, nimm die Brüder mit*-1934)²². Alapja egy ténynek deklarált óhaj, miszerint az *Erdélyben élő nemzetek különböznek más népektől, mivel a tartós együttélés következtében az emberek lélekben, gondolkodásban és mentalitásban rendkívül hasonlókká váltak*. Az erdélyi gondolat az európaiság küldetése egy ellenséges (kommunizmus, balkanizmus, fasisztoid ideológiák) politikai környezetben, de inkább a kis nemzetek vágyképe (szomszéd népek megbecsülése, egyéniségének tiszteletben tartása, béketörekvés, vallás és kultúrmisszió). „Itt mélyen ráhajoltam a földre, mint szalmaszál, búza, pipacs, mint bogáncs virágot hajtottam, és maradtam e föld fia.” (O. Folberth)²³ A spontán transzilvanista esszé-vitában (Klingsor és Erdélyi Helikon, 1926-28) és a Klingsor hasábjain rendszeresen megjelenő, a magyar szellemi élettel foglalkozó írásokban szász vágyképek fogalmazódtak meg a *magyarság pozitív arculatáról*, de a versek, novellák, regények nem tudtak szabadulni a Blütezeit -örökségtől: az óvatos távolságtartástól s a közös múlt bűnbakkeresésétől. Az erdélyi gondolat nem vált az irodalom vezérmotívumává, esztétikumgeneráló erővé sem, és a politikumban sem ért el eredményeket. A magyar és szász írók kölcsönös elhidegülése előkészítette a bizalmatlanság talaját, nemsokára a német faji és kulturális felsőbbrendűséget hangsúlyozó szélsőséges nacionalista gondolatok (Herrenvolk) lehetetlenné tettek minden etnikai közeledést. c. A 30-as évek eleje még várakozás: létezett a Klingsor-kör, Németországban kiadták a szász írók műveit. De a 30-as évek végén bekövetkezett a szász szellemi élet fasizálódása: a sajtó a német háborús gépezet rész lett, megszűntették a Klingsort, publikálni csak a fasiszta állam támogatásával lehetett. A Németországban megjelentetett középszerű regények a százszok évszázados küzdelmeiről, kitartásáról és élni akarásáról, a vidéki és kézműves egyszerű-naiv életforma megőrzéséről, kiemelkedő történelmi alakjairól (pl. Honterus) szóltak, a magyarság így nem jutott különleges szerephez. Ha vannak is magyar szereplők, leginkább hétköznapiak, segítőkészek, jóságosak vagy híresek (Bakfark Bálint, Petőfi, Bem apó), viszont a magyar állam és politika bírálata tárgya: a magyarok mások kárára akarnak meggazdagodni, uralni akarják azokat az országrészeket is, ahol nincsenek többségben; kivétel az 1848/49-es szabadságharc azonosuló/reális ábrázolása (T. Henning-Hermann: *A faeke*-1938; E. Hajek: *Meister Johannes*-1942; E. Neustadter: *Der Jüngling im Panzer*-1938, *Mohn im Ahrenfeld*-1943)²⁴ a 1944-től a szász írók, de a teljes szász írásbeliség is elhallgatott Romániában és Németországban egyaránt.

²² BALOGH 1996. 105–106.

²³ BALOGH 1996. 107.

²⁴ BALOGH 1996. 109–111.

A VI. fejezet (*A második világháború után*): A polgári jogok visszakapásával (1949) megalapítják az első folyóiratokat, de az ideológiai „szondázás, a dogmatikus esztétika pástjainak kijelölése és a nyílt megfélemlítések (1959-es íróper) lojalitásra, kompromisszumra és hallgatásra ítélik a szász értelmiséget. Egy évtizedbe telik, míg az irodalom megjelenhetett, de csak elvű, internacionalista „maszkban”, semleges, nem aktualizálható témával, amelyre nem lehetett a társadalmi valóságtól való elzárkózás vádját rásütni. Ennek ellenére a *magyarsággép mégsem tűnt el* egészen, sőt közvetlenül a háború után még jelen lehetett, erősebben, mint később a 70-es évek szépirodalmában.

1. *A történelmi próza folytatása*: A magyarsággépet eddig artikuláló realista történelmi prózának didaktizálható tartalma ill. szemléleti- és motívumszerű sablonhasználatát által az 50-es években sikerül a dogmatikus esztétika pástvonalain belül érvényesülnie, kijátszania a cenzúrárt. Ehhez két taktikai út vezetett: *a hagyományos témák átfestése* (H. Bergel:Fürst und Lautenschlager-1957) és *az ellenségkép erősítése* (E. Wittstock: *Die Töpfer von Agnethendorf*-1954, *Das Turnier*-1956)²⁵. Az előbbiben a történelmi téma bár hagyományos (Báthory Gábor zsarnoksága Szebenben), de nincs magyarsággépe (se negatív, se pozitív előítélete), cserébe a gonosz hatalomra koncentrál, amely általános, és nem magyar előjelű. Az ismeretlen dalnok a szász nép képviselője: lázítja őket a bevonuló kényúr miatt, s a börtönben is értük tagadja meg a fejedelemnek a kialakított mulattatást, s énekei végül folklorizálódnak. E. Wittstock drámájában (1954) az ellenség határozottan magyar: 1914 előtt a céhes szász fazekasok szembekerülnek a kapitalizálódó magyar állammal; novellájában (1956) László vajdát állítja pellengérré, aki szembe fordult a magyar királlyal. Megvan a szükséges szocialista felhang is: a fellázadt parasztok végül elűzik a zsarnok arisztokratát. Történelmi prózát Wittstock után senki se művelt ebben a realista stílusban, esztétikai színvonalát sem érték el.

2. *Az osztályharc*: a szocialista realizmus normatív esztétikájának két sarkalatos pontja volt: a nép központi figurává emelése és az osztályharc múltba vetítése. (V. Henrich: *Um gleiches Recht*-1956) Ezért minden előítélet a nemzetek létéről, életmódjáról, tehetségéről alapvetően hibás, amit el kell távolítani a köztudatból. Hiába ábrázolták a három nemzetiséget, nyelvi identitásukat tagadták a vélt egyenlőség, a „polgári” egyenrangúság, s közös haza (Románia) ethosza szerint. A magyarsággép sablonos elemei (bátorság, lázadó hajlam, ügyeskedés, segítőkészség) átmentődnek, s némi pozitív felhanggal (hibák és erények egysége) keverednek a szocialista realizmus emberképével. (St. H. L. Schwarz: *Das Schlüsselbrett*-1954; G. Scherget: *Penelope ist anderer Meinung*-1971; V. Henrich: *Um gleiches Recht*-1956)²⁶ Az 50-es évek látszat-

²⁵ BALOGH 1996. 114–115.

²⁶ BALOGH 1996. 117–118.

műveiben a szászok is újragondolták történelmüket, akarva-nem akarva reflektálva a magyarsághoz fűződő viszonyra. Ez a reagálás azonban csak félig volt autonóm fejlődés eredménye, jobbra az ideológia súlya alatt keletkezett, s a 60-as 70-es években e művek a sajátos magyarságképpel együtt eltűntek.

3. A *magyarságkép* két irányban fejlődött tovább: az egyik a lebomlás felé mutatott, a másik a transzilvánizmust kívánta megújítani:

a. Az ellenségképtől lassan szabaduló szász irodalom a magyarokat nemzeti-ségüktől elszakadtan, egyénileg ábrázolta, nem közömbösen, inkább gyűlölet nélkül, pedig az 1956-tól rettegő nagypolitika mindent elkövetett, hogy rebellis felbujtókat keressen a magyarokban és az őket követő székelyekben (1959. öt író koncepció-s pere). Ezután a *magyarságkép* már csak közvetve, az érték- és esztétikai viszonyrendszerekben (*magyar táj, utazási jegyzetek, avantgard irodalom stb.*) érhető tetten. Az erdélyi táj a harmónia, de a szászoktól elvett föld spirituális lenyomata is, ahol a legszebb évszak az ősz (H. Bergel: *Morgen am Sankt Annensee*-1956; R. Jacobi: *Hexensabbai*-1970)²⁷. Idegenek, vagy szász származású németországiak felszínes turistaként járnak Erdély útjait, s ha a visszaemlékezésekben találkoznak is a két nép konfliktusával, az számukra csak kuriózum (U. Benders: *Hinter sieben Bergen*-1986; B. Ohsam: *Servus Budapest*-1974)²⁸ A 70-es évek közepétől a magyarságkép leépülésének felgyorsulása figyelhető meg: a szász irodalomra nehezedő cenzurális nyomás, a kulturális süllyedés és a kivándorlás miatt. Ebben az „alászállásban” nagyon sajátosan hatott az önmagát a társadalom peremére űző avantgard irodalom. Ez egy nagyon tragikus, de egyetlen menekülési útvonal azon író generáció számára, aki végleg elvesztette szabadságát, tehát jövőjét. Ez egy időn kívüli világ, egyedül itt létezik nyugalom, nincs társadalom, történelem, nemzetiség, csak örökké tartó jelen. A hazájukat nem lelő emberek (magyarok, románok, németek) minden életformától elidegenedtek, csak a méltóság maradt számukra, meg az egymás iránti bizalom. Nincsenek végső válaszok. (F. Hodjak: *Friedliche Runde*-1987; A. Latzina: *Ez a föld*-1978)²⁹

b. Az erdélyi szász irodalom nagy része az 50-es évektől egyre jobban eltávolodott a magyar kultúrától, hiszen politikai, nyelvi, kulturális falak szinte lehetlenné tették az „átjárást”. Néhányan azonban nagyon tudatosan szűkebb hazájuk felé fordultak, de nem a történelmi prózát támasztották fel, hanem a modern formanyelvű irodalmat, figyelve a „háromarcú Erdély” ideálképének megteremtésére. Az erdélyi gondolatot 1966-tól az 1980-as évek végéig két generáció fejlesztette művészileg tovább. Az első generáció (G. Scherg : *Da keiner Herr und keiner*

²⁷ BALOGH 1996. 120–121.

²⁸ BALOGH 1996. 121.

²⁹ BALOGH 1996. 123–125.

Knecht-1966; Paraskiv, paraskiv-1976; A. Birkner: Die Tatarenpreigt-1973)³⁰ már témaválasztásában is túllépett a tradíciókon (a szász-magyar-román-zsidó viszony az I.világháborúban; a jég hátán is megélés: román lókupec--ravasz székely könyvelő; tatártemetés a dogmatikus szocializmus éveiben). Az *egyénytett/ intelligens magyarságképbe* beépül a *transzilvánizmus gondolata (tolerancia, életesély, megbecsülés, segítség, az anyanyelven beszélés egyenrangúsága)*, de nyomokban *megőrződik az előítéletes típusalkotás* is (a szász pedáns, a magyar nyakas, a román bizakodó). A második generáció egyetlen képviselője J. Wittstock, a konkrét kor és egyénytett élethelyzetek írója, aki újraértelmezi a tradíciókat azzal, hogy a 16-17. század erdélyi kéziratos szövegeiből néhányat modern fikcionális szövegkörnyezetbe emel, kiszélesítve ezzel a szász intellektuális prózát (Karrusselpolka-1978, Ascheregen-1985, Kendi-1985, Morgenzug kötet Christian Schesaus Transsylvanus c. novellája-1988)³¹ Wittstock magyarságképe rendkívül árnyalt: *teljesen leépíti az előítélet- sablonokat*; a konfliktusokat szépítés nélkül ábrázolja; sokféle, egyénytett szereplőt mozgat tragikus-komikus, valós-álomszerű jelenetekben, mindhárom nemzetiségből; *minden nemzet hőse bűnös, de megszenved érte; a nemzethez tartozás meghatározza az egyén sorsát s azt vállalni kell.* J Wittstock Christian Schesaus Transsylvanus c. novellájában a humanista Schesaus gondolatain keresztül elsiratja hazáját, a múlt nyomtalan eltűnését, a kultúra szétfolyását. Elszámolás és búcsú ez Isten előtt: egy kis nemzet élni akarása a halálon túl is!³²

³⁰ BALOGH 1996. 126–128.

³¹ BALOGH 1996. 128–133.

³² E novelláért 1992-ben Andreas Gryphius díjban részesült.

Hegedűs Mária

(elégiák)

azóta nincsen este és nincsen
éjszaka csak vasbogár zuhog
csak szemünk aszalódik
varratokból szövődő fejed
gyümölcs hamva

én meg iszom a homokot
LOBBOT VET SZENT IVÁN ILLATAG ÓRÁJA
hozzád szögez
hamuszavak hullanak kútból
kútba és rádobnak
az asztalodra egy betűt

MÁR HATKOR VIRÁGZANAK
kivont karddal a madárházak mellett
a magházat őrző almáskertek
tenyeredben duzzog a tenger
széltükörben ragyogó sátor
szédül a homokos partra
kerítetlen ágyavatatlan kiülsz
az alkony elébe
füvek gyűlnek teánkhoz
mézből vasból szélből
hullámokkal
kulcsókollak át

ha mégis befordulnál kertajtómon
a szalmavirágok között
olvass valami örökzöldet
fűzéreskedő utat
dühöngő szelet
látod-e a tükörből való fák
zörgő lombjukat halomba rázzák
TUDOMUTÁLODAMELANKÓLIÁT
de itt ezen a senki földjén
no man's land
elszótlanodva szárad a kő

Borbás Péter

Szélben táncoló

(*Bozók Ferenc: Szélkutya*)

Bozók Ferenc 1973-ban született Gyöngyösön, gyermekkorát a mátraaljai Domoszlón töltötte. Az egri Eszterházy Károly Főiskolán szerzett magyar–történelem szakos diplomát, majd a gyöngyöspatai általános iskolában tanított és osztályfőnökösködött két évet. 2005 óta a Piarista Rend tagja, jelenleg a Váci Piarista Gimnázium óraadó tanára. A Z-füzetek sorozatában megjelent első kötete négy esszét és negyven verset tartalmaz.

„Elemzésem [...] csupán arra vállalkozik, hogy kérdéseket tegyen fel.” – írja *Néhány gondolat a katolikus irodalomról* c. esszéjében. Bozók Ferenc esszéiben alapvetően a kérdező, kérdésfelvető pozíciójába helyezkedik, teoretikus, résztvevő, cselekvő olvasásra hív, célja nem az elméleti, neutrális fejtegetés, hanem a különböző irodalmi témák általi személyes megszólíttottság, a sztereotip gondolkodásmódból való kihívás, finom, falbontogató provokáció elérése. Módosítsuk is a műfaj megnevezését: találóbbr „esszé-elmélkedésnek” vagy „elmélkedő esszének” titulálni őket.

„Egy igaz katolikus és egy igaz szocialista író ezer kérdésben találkozhat, míg egy rossz katolikus és egy rossz szocialista író szükségszerűen ellenfelei egymásnak.” – Pílszky és Kassák beszélgetéséből citál Kassák Lajos kérdésében, melyben a Kassák líra transzcendens, vallásos attitűdjét exponálja, a Kassákot szándékolt szüklátókörséggel, egyoldalúan szocialista költőnek determináló keretek lerombolásának intenciójával. Ennek analógiájára reprezentálja *Néhány gondolat a katolikus irodalomról* c. írásában Villon, Baudelaire, Verlaine és Rimbaud költészetét, mint a katolikus irodalom meghatározó előfutárát. „Ha azt mondjuk, hogy Assisi Szt. Ferenc Naphimnusa, Ágoston Vallomásokja, Avilai Szt. Teréz Belső várkastélya, Kempis Tamás Krisztus követése a „katolikus irodalom” fő inspirálói, elhisszük. Ha Villon, Baudelaire vagy Rimbaud neve kerül szóba, értetlenkedünk.” Bozók Ferenc Adyt citálja: „Hajtson Szentlélek vagy a kocsma gőze” és bemutatja, hogy mind Villon, mind Baudelaire, Verlaine és Rimbaud jobb latrokként szerepeltek a megtérés drámájában. Végül szól a farizeizmust és a bigottságot ostorozó francia katolikus irodalomról, Bernanos, Mauriac és Claudel gyötrődő, elszigetelt és magányos, mert hitüket autentikusan és mélyen élő hőseiről. „Igazságot kíván szolgáltatni” a modern katolikus irodalomnak: „A valódi művészi igénnyel alkotó modern katolikus írók irtóztak a bazári, plébániai „épületes” irodalmi produktumoktól”. *Georges Bernanos és a Sátán* c. esszéjében a szembenézés (a megváltozhatatlannal, a vértanúsággal, a Sátánnal és önmagunkkal) aktusát emeli ki, majd Bernanos sajátos démonológiáját az irodalomtörténet „ördögánával” veti össze. Móricz Zsigmond: *Árvácska* c. kisregényének biblikus allúzióit, Árvácska krisztusi motívumait mutatja be

Krisztus és Csöre c. elmélkedő esszéjében. A mű szimbólumrendszerének exponálása elmélkedésbe torkollik, tükröt tartva társadalmunk elé: „Árvácska kiáltó jel, aki figyelmet mindannyiunkat önmagunk igazabb emberségére. Kérdés, hogy van-e köztünk esélye az életre egy teljesen védtelen, kiszolgáltatott kis teremtménynek, aki úgy érkezik közénk, mint bárány a farkasok közé. [...] akit nem véd sem jog, sem szociális háló, sem ólmeleg magtartó emberi közösség?”

A verseskötet a Szél-mikrociklussal, „Szél-terccel” kezdődik, a Szélkutyá, Szélkígyó és Szélegér hármasa sajátos önparafrázis, mondhatni variációk egy témára, azonban a kötet címadó verse lényegesen elüt az egyértelműen egymásra hajazó Szélkígyótól és egértől. Ugyanis míg a Szélkutyában a drámai kezdés után – „mert bárhova bújsz, a nyomodba eredne, és nincs az a zug, hova bújni lehetne...” - megjelenik a megváltás reménye, a „harapós-kutyá széllel” szemben messiásként fellépő lírai én személyében: „sintér leszek én, nekivágok az éjnek”, addig a következő két versben a még nyomasztóbb alapszituáció – „minden üreg lehetőség, kulcslyukon is behatolhat” – csak tovább fokozódik, teljessé, feloldhatatlanná válik a „szélnek” való kitétség, hátborzongató képek – „hónod alá betelepszik” illetve „ugrani kész pizsamádba” – reprezentálják a menekülés esélytelenségét.

A szél és az éj a bozóki líra meghatározó, repetitív motívumai és mint látni fogjuk, paradox, komplex szimbólumai. A Depresszió a „Szél-terc” tónusát követi, mintha a Szélkutyá sintérének erőtlén teste képtelen lenne felkelni az ágyból, „szembeszegülni az éjjeli rémmel”. Izgalmas a Szélkígyó, a Heródes levele Saloméhoz és a Mai vogul medvetánc intertextualitása. A Heródes előtt táncoló Salomé mintha a Szélkígyó manifestációja lenne: „kígyó-szerű tested az éjbe tekergett”. Az uralkodó reflexiójából kiderül saját kiszolgáltatottsága, és utólagos rádöbbenése a tragédiára: „forró, buja tánra emeltem a sarkad, elszállt az az éj, s kutatom a miértet, gyilkolt az a tánc, csupa vér a te talpad”. A mai vogul medvetánc kísértetiesen alludál a Heródes levele Saloméhoz alapmotívumaira: „lángba sodor ma a tánc teveled”, „vérzik a talpa, a szíve a táncól”. A medve-menyasszony alakja mintha a Szélkígyó illetve Salomé redividusa volna, a vele való „tánc” az ígézet, az önfeledtség, a felejtés igényének kifejeződése: „szűnjön a bánat!”. A kígyó démoni képe az *Éjjeli rém*ben is megjelenik: „lánghaja fényteli kígyó”, de mint látjuk, csak a „szél-szörnyeknél” sokkal félelmetesebb, talán éppen mert rejtélyesebb, megfoghatatlanabb éjjeli rém részeként, akit a sötétség, szárnyzuhogás, kényszag, vad nevetés és kárhozatos öröm infernális képei kísérnek. Az *Éjjeli forradalomban* viszont az eddig abszolút negatív jelentéssel bíró szél és éj most a megtisztulás szükséges eszközeiként jelennek meg: a húsba bemaró szél-virgács és az éj csontig alázó bős ostroma a via purgativa-t kövezik ki. A nemecekben pedig a grundra kiröpítő erőként jelenik meg a szél: „űzze a szívem a száakezű szélvész!”. Sokatmondó ez a paradoxon: a szél és az éj egyszerre lehetnek a félelem, az elmúlás, az erőtlenség, a depresszió démonjai illetve a megtisztulás, az újjászületés és az erő daimonjai (segítő lelkei).

A reménytelenség illetve remény, a kétely illetve hit paradoxonai hasonlóan átszövik a versek corpusát. A Nárciszi arcom a fiatalság, az erő és a szépség elmúlásán, visszahozhatatlanságán bánkódik: „Hol vagy, felelőtlen, opál szemeimnek ragyogása? Hol vagy zabolátlan, erős fogaimnak harapása?”. A megöregedett, megkopott, megcsúnyult „Nárcisz” hiábavaló, reménytelen kiáltása, a múlt visszahívásának meddő kísérlete a semmibe hullik. Ezzel szemben a Jairus kislányához c. vers az elmúlt élet létbe való visszahívásának reményét reprezentálja, légies bájjal. A Roncstelep és temető gyászos csendjében mintha magunkra hagyott élőhalottakként tengetnénk életünket: „Rézhuvalok, kusza drótok az éjben[...] Mint ahogy itt eme roncsok az éjben, úgy pihenünk mi a hantok alatt”. Ebben a milióban fogalmazódik meg a legmélyebb kétely: „Hol van-e csendben a létrehozó?”. A földobott labdát mintha a *Filctolla rubinpirosat visz a Nyárba* c. vers ütné le, látens, finom utalás érzékelhető, hogy választ kíván adni a Roncstelep és temető kételyére: „kábeleket, gyökeret huzigálva lágy hantok alatt tekerészet az Isten”. Lám, Isten megjelenik a roncsok és hantok kies környezetében. Weöres Sándor Bóbitájának parafrázisa, a „Röpteti és kikacagja” az istenkérdés, a hit nehézségéről ad számot. „Játszani hív ma az Isten, Ő aki van, s aki nincsen” – a paradox tétel a vers további paradoxonjaiban érthető meg igazán. „Égig emel, s letarolhat” – az isteni akaratnak való alárendeltség félelmetes kihívása. „Kis gyereket örök atyja röpteti és kikacagja.” – az idilli, a gyermekét föl-föl dobó apa képét némileg eltorzítja a „kikacagja” szó gonoszkodó hangzása. A remény és a próbatétel nehézsége, a kétely illetve a karon ülő vagy épp feldobott gyermek bizalma és a feldobottság (pontosabban az azt követő esés) bizonytalansága, a leejtetség pokoli kínjától, magányától való félelem egyszerre alkotják az ember érzelmi világát.

Nemcsak a belbecs, a külső is a bozói líra alapvető meghatározója. Ötletesség, játékoság, varázslatos ritmika, formai megkomponáltság jellemzik verseit. Sámos parafrázisra bukkanunk: a Bóbita parafrázisa a már említett „Röpteti és kikacagja”, ugyanakkor ritmikáját követi az Éjjeli rém is. A Még koppan a léptem... Petőfi Szeptember végénjére hajaz: „még koppan a léptem a hajnali utcám, még csörren a flaszter a talpam alatt”. Varró Dániel stílusát idézheti a Versek az interneten: modern téma és klasszikus, hexameteres versforma pikáns találkozása. Bravúros villoni stílus- és versforma imitáció a szintén Varró Dani „vagány” játékoságára emlékeztető Egy jámbor henyelő balladája, melyben a nyugalomba, bölcs semmittevésbe, gondtalanságba visszavonuló lírai én elkülönül a mai rohanó társadalom nyüzsgésétől, zsvajjától. Bozók Ferenc nemegyszer egy-egy híres személy álarca mögé bújik, különféle sajátos pozíciókból hallhatjuk hangját: Jairus a maga gyengédségével, érzékenységével és finomságával megrendítő beszéde halott kislányához, az önmarcangoló Heródes levele Saloméhoz, Az olajfák hegyén magányos Krisztusa, Csokonai posztumusz epilógja Lillájához vagy a kudarccal szembenező Görgey mind nagyon izgalmas szerepeknek mutatkoznak. Bozók Ferenc versei szépen csengenek, nála még a legmodernebb témák, „legegyszerűbb” versikék is klasszikus

versformába vannak öntve. A szapphói stórfától a daktilikus, anapestikus, hexameteres verselésen át a ionicus a minoréig tart a repertoár.

A hóhér akasztása elmarad: amint Bozók Ferenc leírja, hogy a modern katolikus íróktól mennyire távol áll a farizeizmus, a bigottság, a bazári, plébániai „épületes” produktum, a katolicizmus cukormáza, úgy igaz ez az ő költészetére is: semmi ripacskodás, szépelgés, kinyilatkoztatás. Autentikus, őszinte, kételyeinek, félelmeinek is hangot adó, ugyanakkor diszkrétén mégis felvillantja a reményt és a hitet „Hogy lásd ama végtelen éteri Lángot, hogy lásd ama végtelen éteri Fényt” (Sarutlan Szent János éjszakája). (*Z-füzetek*, 122.)

W. Barna Erika Viktória

Véghelyi Balázs: A megíratlan és a megírt idők

Egy mély élményű, felejthetetlen álmom alapján mintha fraktálokban, önazonos halmazok ismétlődésében íródna az emberiség történelme is, és időről időre visszatérnek az örök emberi állapotok: mintha mindig azonos mennyiségű boldogság és azonos mennyiségű szenvedés lenne jelen az emberiség azonos időben élő tömegében. S míg a Teremtő „díszlete” örök marad, addig a szereplők és az emberi jelmezek változnak, de az eljátszandó darab ugyanaz: születés-halál, s a közte megélt, földi lét.

E kozmikus rend alapján időről időre születnek üstökös-alkotók, akik magasabbról, széles szellemi horizonttal képesek rátekinteni az emberi sorsra, egy nemzet életére, akiket vezérül választ ki a Teremtő, hogy láthassanak azok is általa, akik egyébként csak kisebb körben mozognak. Ezek az üstökös-alkotók a „narrátorok”, a szellemi világ szószólói, akik emelt dózisu felelősségérzetet és érzékenységet hoznak a batyujukban útravalóul. Az ő életfeladatuk a tudatszint fokozatos emelésén való munkálkodás, melynek eredménye az Istennel, a Teremtéssel való harmónia megteremtése, vagy inkább: visszaállítás. Ilyen narrátor Véghelyi Balázs is, aki már ifjú lélekkel magas szintű tudatossággal van jelen a világban és képes bevilágítani szellemi elődeink hagyatékát.

A *megíratlan és a megírt idők* című esszékötet alapján az a kép jelenik meg előttem, hogy Véghelyi Balázs a magyar szellemi Pantheon magaslatáról szemléli az emberi történelem vonulását, és kameráját a magyar nemzet kincseire irányítja.

Németh László szerint az esszé olyan műfaj, amely lehetőséget nyújt arra, hogy a lélek égtájakat keressen, vagy éppen segít égtájakat találni. Véghelyi Balázs személyes vallo-másával indul a könyv bevezetője: „Ezek az írások az én égtáj-keresgélésem lenyomatai. A magam által feltett kérdésekre próbáltam meg úgy válaszolni, hogy ezáltal másoknak is segítsék – ha nem is találni, de legalább tovább keresni az új égtájakat.”

Az esszé testhez álló műfaj Véghelyi Balázs számára, mivel nem hideg tudósként, távolságtartó történészként akarja áttekinteni a múltat, hanem önmagán átengedi az elődök sorsát, testamentumát, rendezni próbálja örökül hagyott értékeiket, ami által szubjektív képet ad a közös örökség személyes birtokbavételéről. Mindezzel arra buzdít, hogy gazdag örökségünk által teljesedjünk ki.

Véghelyi Balázs úgy magasodik a jelen fölé, hogy leltárt készít, sorra veszi nemzetünk szellemi „vagyon tárgyait”, amelyek szellemi honvédelmet is jelentenek egyben. Leporolja ezeket az esetenként már feledésbe merülő kincseket, megfényesíti némelyiket, előveszi a lomtárba dobott értékeket és próbálja őket a helyükre rakni. És miközben rendezgeti a magyar múlt eseményeit, felállítja a „katonáit”: írókat, költőket, tudósokat, művészeket, sportolókat, feltalálókat, és büszke tulajdonosként boldogan kimondja: „Összegezve: ez a kis nép, méreteihez és lehetőségeihez viszonyítva, hatalmas eredményeket ért el itt a Földön”

„A történelem tudása csupán fakó műveltség. A történelmet inkább érteni, s még inkább érezni kell, aki pedig ez utóbbi képességnek a birtokában van, az elméletben akár alakítani is tudja jó irányban.” – mondja ki a könyv egyik legfontosabb üzenetét. A személyes hangvétel közvetlenséget sugall, mintha velünk szemben ülne a Szerző, és kendőzetlenül feltárná önmagát: „Azt próbáltam megfogalmazni magamnak és másoknak is, hogy milyen utakon jutottam el én ennek az örökségnek a birtoklásáig. Valamennyi sorom leírásakor az az alkotói szándék vezérelt, hogy ne csak egy szűkebb, irodalmár közönséghez szóljak, hanem mindenkihez, akiben megvan a szépre való nyitottság és a gondolkodás igénye – az együttgondolkodásé.”

Életfeladatát egyértelműen és egyszerűsítve Szabó Lőrinc nyomán ki is mondja: „Legyen a költő hasznos akarát!” Vagyis nem l'art pour l'art költészetéről és irodalomról van itt szó, hanem cselekvő, jövőt formálni szándékozó, az egész nemzet felemelkedését segítő hatalmas tenni vágyásról, amelyhez elengedhetetlen a számvetés, a gyökerek ápolása, a múlt sikereinek, büszkeségeinek és a múlt traumáinak a leltározása és feldolgozása. Életfeladata a szellemi elődök nyomdokain haladva a III. évezred hajnalán a bartóki modell időszerűségének hirdetése és művelése is, ami egyrészt művészeti alkotástechnika, másrészt kulturális gondolkodásmód. A tiszta ősi és disszonáns modern, népi és civilizált, magyar és egyetemes építőelemek egyidejű megjelenítése a zenében, az irodalomban, a képzőművészetben és a gondolkodásban, ami a mindennapokra is kihat. Kimondatlanul is érezni, hogy Véghelyi Balázs teljes mértékben azonosul Bartóknak azzal a 22 éves kori vallomásával, amelyet édesanyjának írt: „Én részemről egész életemben minden téren és minden módon egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és a magyar haza javát.” Pontosan jókor, éppen a végszóra érkezett Véghelyi Balázs, akkor akarja a haza javát szolgálni, amikor éppen a hazaszeretet érzése kezd ősdívá válni, amikor a haza fogalma kezd porladni sokak szívében, amikor veszélyben van a nemzeti arculat megőrzésének lehetősége.

Íme hát ez az ifjú, aki még alig 24 éves, bölcs embereket megszegyenítő tisztánlátással, bátorsággal és kikristályosodott értékrenddel áll ki és tudatosságra hív és szólít, a nemzeti hovatartozás tudatos átélésére, a közösségi és egyéni életfeladat tudatosítására, a Teremtés elveinek megismerésére és ezen elvek szerinti életre.

Az esszékötet három részre tagolódik. Az első rész címe: *Csodaszarvas – kereszttel*, amelybe irodalmi, művészeti és történelmi tárgyú esszék, pályaképek és könyvismertetések kerültek. Ez az első rész közös örökségünk egy-egy kincsének felmutatása. Szent ereklyeként mutatja fel a költő és író elődöket, a Mestereket: Janus Pannóniustól Csoóri Sándorig, köztük Balassit, Petőfit, József Attilát és Kányádi Sándort, akiket összeköt a nemzet és a haza szolgálata, ami az egyetemességet, a népek testvérré válásának eszméjét is magában rejt.

„A bartóki modell nemcsak a művészek magánügye, hanem mindenkié, aki úgy akar egy közösség tagja lenni, hogy nem olvad bele az arctalan tömegbe, akinek fontosak még az emberiség évezredek alatt fölhalmozott értékei és akinek – elvarázsolt szarvasfiúként – létérdeke, hogy újra megtisztuljanak a forrásaink.” – írja a *Csodaszarvas – kereszttel* című esszéjében. A bartóki modell alapeszméje adja a könyv első részének Ariadné-fonalát. Nemzeti önazonosságunk legtisztább forrása a népköltészetből fakad, ezért is fontos látnunk a népköltészet és műköltészet természete közötti különbséget és egymást kölcsönösen inspiráló hatását. Csoóri Sándor szerint: „A népdal a megíratlan idők lírai emlékezete”. Véghelyi Balázs szerint Petőfi, Sinka István, Nagy László vagy Csoóri Sándor költészete azért olyan elementáris erejű, mert a népköltészetből táplálkoztak, ezért a *valódinál* többet, az *igazat* tudták elmondani költészetükben. De velük együtt Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Fazekas Mihály és Kisfaludy Károly is nemcsak formában, de a tartalomban is tudott „népiesen írni”, a gondolatmenetük hiteles volt, vagyis a tiszta ősi és a – koruk szerinti – modern magyar és egyetemes értékek gyönyörű ötvöződéseit csodálhatjuk ránk hagyományozott alkotásaikban.

Az első rész kiemelt esszéje azért kapta a *Csodaszarvas – kereszttel* címet, mert Százhalombattán, Makovecz Imre tervezése alapján felavatták a Szent István templomot, amelynek kettős szimbolikája van: a Nap, mint az ősi magyarság hitvilágának szimbóluma és a napban a kereszt, ami Európáságunk jelképe. Mindebben rácsodálkozik Véghelyi Balázs arra a művészeti alkotástechnikára és kulturális gondolkodásmódra, amit bartóki modellnek hívunk. A népi és „civilizált”, magyar és egyetemes építőelemek gyönyörűséges egybefonódása ez és Németh Lászlót idézve igen fontos jelenséget tár fel: „Alig van nép, amely a Nyugat történeti fejlődését követve ennyi keletet őrzött volna meg magában”. Németh László nyomán Véghelyi Balázs levonja a végső tanulságot, miszerint a nyugati „módszert” és a keleti „lelket” azért kell összekapcsolni, hogy a civilizáció ne váljon le a szellemről, ne legyen csupán „mészváz”, vagy „technikai páncél” rajtunk. És ez a bartóki szintézis végső üzenete.

Újra és újra visszatér Csoóri Sándor életművének méltatása a bartóki modell szem-

szögéből. A *Tenger és diólevél* című esszéjét Véghelyi a magyar esszéirodalom egyik csúcának tartja, amelyben Csoóri saját fejlődésregényét írta meg: „útját a népköltészetig, a modern művészetekig, a bartóki modellig”.

Az első fejezet egyik „szemérmetlen” esszéje a *Janus-arcú pajzánságok*, amelyben Véghelyi Balázs felhívja a figyelmet Janus Pannonius pajzán epigrammáira, amelyek teljességgel rejtve maradtak a magyar irodalomban. Nem oktatják őket, holott a kamaszok nagyon is fogékonyak lennének erre az önironikus játékoságra, bizonyos értelemben vett irodalmi szexuális felvilágosításra, amit ezek a versek közvetítenek. Janus Pannonius irodalmi remekei sok mai versíró számára jó példát nyújtanak arra, hogy a „legkényesebb” témáról is lehet fesztelenül, őszintén beszélni a jó ízlés határain belül:

*Mélyül a hangom, az ujjam mind többet kaparászik
Lányékom táján, s mind virulóbb a botom.
Lányt látok- tűz önt el, reszket bennem a lélek,
S gyakran nedvezi át álmom a gyolcs lepedőt...*

Nem beszélve a bátorságáról amellyel a legnagyobb tekintélyt tudta leleplezni:

*Szentatya? – Szentnek aligha, de joggal hívlak atyának,
mert atya nyilván vagy, Pál, hisz e lány a tiéd.*

Petőfi és az ólomszámár című esszéjében elgondolkodik azon is, hogy vajon mitől hervadnak Petőfi koszorúi, s felteszi a kérdést önmagának és persze az olvasónak is, hogy vajon mit tenne ma Petőfi, képes lenne-e forradalmat csinálni, értenék-e még azt a szellemi háttérrel, amely a szabadság és egyenlőség eszméjét össze akarta kapcsolni a nemzet ügyével. Egy átfogó summázatként olvashatjuk: „Petőfi hitt a nemzet eszméjében, de nem volt nacionalista, hitt az egyenlőség eszméjében, de nem volt kommunista és hitt a szabadságban is, de – a szó mai értelmében – nem volt liberális sem.”

Új megközelítést jelent a *József Attila hazája* című esszé, amely *A Dunánál* című vers és Kölcsey *Himnuszának* rejtett párhuzamait tárja fel, kimondva azt is, hogy „József Attila sem lelte *honját a hazában*, és neki sem nyújtott senki *védő kart...*” Véghelyi Balázs rávilágít arra is, hogy József Attila Trianon-verseit évtizedeken keresztül elhallgatták és a *Nem, nem, soha!* című költeménye a mai napig ki-kimarad a költő gyűjteményes kötetéből, „mintha nem Trianon lett volna a bűn, hanem az, hogy valaki ezt a bűn néven nevezte.” Az olvasó rácsodálkozhat arra is, hogy József Attila korai versei között az ősi magyar hitvilághoz tartozó költeményeket is találunk, amelyeket a hivatalos irodalomkönyvek nem szoktak említeni. A *Szent Jobb ünnepén* vagy a *Rövid óda felkelő Naphoz* említése kiteljesíti az eddigi József Attila-képet. Mindennek szerves következménye, hogy „József Attila olyan mélységéig magáévá tudta tenni a népköltészetet, mint előtte

senki.” A tanulmány kulcsmondata az, amikor a szerző József Attila üzenetét közvetíti: „A nemzet közös ihlet”.

Talán a legnyomasztóbb a *Nehézsorsúak* című tanulmány, Sára Sándor filmjének méltatása. Ő az a filmrendező, aki „filmjeivel kibeszélte és kibeszéltette a magyar történelem kibeszéletlen, bevallatlan traumáit”. „Mai napig kínos csönd veszi körül a XX. századi világtörténelem legnagyobb arányú, vagyis legtöbb áldozatot követelő terrorcselekményét, amelyet a kommunizmus nevében követtek el ártatlan emberek milliói ellen. Vajon miért lehet az, hogy még ma sem beszélünk eleget a GULAG-ra elhurcoltakról? Miért nincs erről elég szó a médiában? Miért hallgatnak róla a XX. századi történelmet tárgyaló tankönyvek is? Miért nevezik tekintélyes kutatók hadifogságnak azt, ami valójában rabszolgaságnak egy modern formájú újjászületése volt?” – sorakoznak a kérdések a történelem abszurdításáról, és Véghelyi Balázs szeretne ezekre választ kapni.

A kötet második része, a *Születésnapra* című fejezet egy interjúfűzér Nagy László emlékére. Véghelyi Balázs még időben tudta Nagy László emlékét, itt maradt szellemi tanításainak nyomait feltérképezni, mert még élnek a költő kortársai és élesen és tisztán élnek bennük az emlékek. 21 költőt, irodalomtörténészt, filmrendezőt, festőt, szobrászt, zeneszerzőt műfordítót, művészeket és közéleti személyiségeket szólít meg, akik Nagy László barátai voltak és mindannyian egy-egy új fényszögből mutatják be rendkívüli egyéniségét, költészetét, hogy *újra összejöjjünk mosolya ünnepére*. Olyan hiteles személyiségek vallomásait olvashatjuk, mint például Berek Kati, Buda Ferenc, Kocsár Miklós, Lászlóffy Aladár, Sára Sándor, Pozsgay Imre, Utassy József.

A megíratlan és a megírt idők harmadik része a *Magyar poharak* című esszégyűjtemény, milleniumi parainésis, történelemkönyv esszéformában, amelyet minden magyar embernek, olvasnia kellene. Szinte az egész magyar történelem dióhéjban, olyan tömörséggel és tisztánlátással, amihez fogható alig van a magyar irodalomban. A magyar történelmet formáló törvényszerűségek ennek alapján rendkívüli élességgel beláthatók. Mintha Véghelyi Balázs az ujjait a magyar történelem ütőerén tartaná, érezné a múlt lüktetését és diagnosztizálná az egész magyar történelmet. Időről időre visszatérnek az önhasonló halmazok: a dicsőségek (honalapítás, Szent István, a második honalapító IV Béla, Hunyadi János, Mátyás, Dobó István dicsőségei,) a vérveszteségek: a tatár- és török-dúlta ország, a 20 századi szovjet *felszabadulással*. Látjuk, hogy főnixként mindig újraéled az ország, akár a tatárdulást, akár a kiegyezést, akár Trianont, akár 1956-ot nézzük, még ha a sebek fájnak is és csonkul az ország, mégis képes fennmaradni. Időről időre visszatérnek a szabadságharcok, a magyar nép szabadság- és igazságszeretete nem tud kihunyni, időről időre visszatérnek az idegen megszállók, egymást váltogatják az elnyomó hatalmak, de időről időre születnek hősök és születnek kiemelkedő elmék, akik által megmaradunk, sőt felemelkedünk és példát adunk a világnak. Időről időre győzni is tudunk, a hamuból feltámadni, akár összefogni is, ha kell.

Ha egy gyors áttekintést végzünk Véghelyi Balázs értékrendjéről, akkor a legfőbb érték

a művész felelőssége, és igazságszeretete, amit így értelmez: „A művészet alapvető célja a pillanat átadása az örökkévalóságnak, s az örökkévalóság átadása a pillanatnak, valamint az, hogy a világnak szépséget és emberséget mutasson... A művésznek soha nem szabad elhagyni az igazságot, mindig az életből kell kiindulnia, mert oda is kell hogy célba érjen... A művészet eredete szerint szükséglet is. A művészet a legmagasabbrendű emberi érintkezések erőtere.”

A másik kiemelt érték Véghegyi Balázs lelkében a szabadság, s kimondja a szabadság legfőbb törvényét is: „Szabadok csak együtt lehetünk.”

És miután sorra vette kincseinket, jólesően nyugtázza: „Ez a föld és ez a nép szellemi nagyhatalma a világnak.”

És végül nemcsak leltároz, nemcsak a múltat világítja át, hanem kijelöli a közös célt is: „Nekünk és utódainknak az lesz a feladatunk az új évezredben, hogy egyetemesen, kéz a kézben gyarapítsuk korunk legnagyobb erényeit és megszüntessük legégetőbb hibáit... Talán a jövőben több méz és kevesebb méhcsípés juthat nekünk, mert, ahogy Kölcsey súgja belülről a fülembe, mi már a jövődőt is megbűnhödtük.”

Legyen így, legyen ez Véghegyi Balázs prófécijája, amely maradéktalanul megvalósul – mielőbb!

*Elhangzott a Magyar Írószövetségben, 2007. november 7-én
(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2007.)*

Ekler Andrea

„Minden elmúlt pillanat szívünkre hull...”

*Posta Marianna: Szemhatárátkelés
Líceum Kiadó, 2006*

„Zuhog a múlt”, ahogy kötetzáró versében (*Verkli*) Posta Marianna fogalmaz. Képek, tükörképek, apró nyomok, mozdulatok alakulnak emlékekké, megidézve, élővé, jelenné téve azokat. Létkérdések kerülnek a fókuszba, természet és ember körforgása, halál és (újja)születés, egymás nyomaiba lépő gyermekek, nagyszülők. Egy fiatal ember drámai találkozása a lét határaival mások halála által, ez az a szembesülés, amely a határok köré szervezi a kötetet, a lét-nemlét problematikáját tágon értelmezve – emberek, világok, s ezek találkozásainak szintjén.

Posta Marianna vallomásos lírájában a lírai én az élet apró mozzanataiban igyekszik megragadni a létet, kritikusan szemléli a világot, világát, éles meglátása-

iből kitűnik „a világban ő, és őbenne a világ” (*Pillanatkép*). Központi motívumai az emlékek, a képek, a tükörképek, a nyomok, a halál, az elmúlás, a csend, érzékenyen ragadja meg az öregség, elmúlás visszafordíthatatlan folyamatát, kifejező képekbe foglalja az ember esendőségét, végességét. Érzékeny, szép költészet ez, finom költői képekkel, különös szóösszetételekkel. Mintha valóban „Született szavakat” helyeztek volna kezei közé (*Idézés II.*). Költői szóösszetételei jelentéstelített sűrítések, melyek figyelemre méltó költészetre vallanak – „Fonottszékmagány” (*Lehet-e múzsa?*), „Templomcsend” (*Meditáció*) –, noha a kötetben, s néha egy-egy versen belül is felfedezhetők egyenletlenségek. Bátran vállalja a rím, rímelés csapdákkal teli megoldásait, mely néhol előnyére válik költészetének, másutt megbicsaklik általa a finom szövésű líra.

A *Szemhatárátkelés* minden értelemben a keresés kötete, az ember útjának azon pillanatait emeli ki, amelyet mindenki egyedül jár, akár a lét, akár az alkotás terén.

„Minden elmúlt pillanat / szívünkre hull...” (*Egyszer csak...*) – írja, valamennyi pillanatra jelentőséget tulajdonítva. Az emberi lét csomópontjainak pillanatai megsokszorozódnak, a nagyanya helyébe az unoka lép, s így tovább. Az emlékek öröklődnek és új életre kelnek. „Ilyenkor úgy érzem, / benned laknak / a régi lomok, / üres a padlás, te hordozod / a megkopott hangokat, / sárgás színét viseled / nagyanyáid képeinek, / és valami tovatűnt / dalt cipelsz fogaid között.” (*Távollépések I.*). Időértelmezésének másik fő vonulata „az idő, mint egy bordély” (*Egy festmény alá*), amely magába szippant, nem ereszt el, lemeztelenít, bűnössé tesz, megállíthatatlan és visszafordíthatatlan. Az időbeli sorsszerű ismétlődések, s az idő bűnnel való társítása hatásaként is különös drámai hang határozza meg a kötetet.

Első kötetes szerzőknél többnyire a szerelmi lírában is a saját világ teremtésének igénye válik hangsúlyossá. Posta Marianna költészetében e saját világ teremtése mellett egy közös világ igénye is megjelenik, mely sokkal törékenyebb, hiszen a közös mi-játékban fájdalmasan újra és újra különválnak ő és én. A testi és/vagy lelki, szellemi eggyeolvadás magában hordozza végzetét, a pillanat múlandóságát, a közös lét végét. A Játékaink-ciklus szerelem- vagy közös világ-versei minidramák a közös lét lehetőségeiről. A halál, a végzet, az utolsó gong, a másikban való feloldódás, megsemmisülés kapnak hangsúlyt ezekben a drámai képekben, egy-egy pillanatba sűrítve a beteljesülést és a végesség tragikumát. Mint a színházban, a színek, a hangok, vagy éppen a csend, az arc és a mozdulatok felerősödnek, többletjelentéssel telítődnek (Hetényi Zsolt Péter képei szerves részévé válnak e különös világnak, úgy vélem, fokozta volna a befogadás örömét, ha a kötetben is színes képek szerepelnek, ez nyilván materiális okok miatt nem valósulhatott meg). A pillanat változatlan-ságának vágya, s változás dinamizmusa fokozza a tragikumot. Míg az első ciklus verseiben az emlék az idő távlatában ontológiai jellege mellett értékekkel telítődik, s

a megőrzés, folyamat válik hangsúlyossá, a második ciklus verseiben az emlék múlt ideje kap hangsúlyt, a közös világ felbomlásának drámája.

A külvilág és a saját/közös világ egymásnak feszül – a közös világban viharokat okoz ennek az ellentétnek a semmibevétele, elhanyagolása. A belső, zárt világ értéktelített, ez ad távlatokat, zártságában nyitottabb, mint a látszólag tágabb világ. Nem a saját világ külön voltának hangsúlyozása válik fontossá, hanem a zárt térhez való hűség, ahhoz a „helyhez”, mely a szellem és lélek, gondolat és érzélem tere. Ebbe a térbe enged betekintést, ilyen értelemben kulcsvers az önkritikus, önironikus című *Paranoia*.

A lírai én nyitottsága szinte gyermekien tiszta, ebből erednek kudarcai, főként a társ, szerelem vonatkozásában. A lírai én többször utal keserű, kényszeredett önkritikával arra, hogy „sok” a másiknak, ennek fő oka, hogy azt a teret kívánja megosztani, amely már annyira szűk, hogy oszthatatlan, azt az egzisztenciális magányt igyekszik felszámolni, amely az ember emberi voltából ered. Az *Először így, ahogy először...* című vers a másikkal a külvilággal találkozik, a mással, a másikkal formailag is kifejezést nyer ez a töredezettség, a szakadék a két világ között. A címadó versben pedig a határátlépést követő ürességet idézi, a szakutcát, ahonnan „út tovább nem vezet” (*Szemhatárátkelés*). Másutt a külvilágba való kényszerű beleszövődés ambivalenciájával szembesül, szembesít kíméletlen iróniával: „Elkötelezzük magunkat, / felkötjük a csokornyakkendő / társadalmi létráira fokként / minden álmunk, / s végül azokká válunk, / akik kikötötték egyszer, / hogy soha nem akarnak / megkötéseket, szövődményként kapcsolódni a léthez” (*Bell-terjes*). Határokat feszeget, mert nem fogadja el a határokat, egybemossa a színházat a valóval, a színház a színházban már szinte tényleg valóság és így tovább. A szellemi, lelki szabadságvágy nem tűri a határokat.

A drámaiságot fokozza az egész kötetet átható a világ színház irodalmi hagyománya, a létértelmezés részeként. Ez egyben az önértelmezés terévé is válik, a külső világban értelmezi, kvázi kívülről is nézve belső/saját világát („Az ember furcsán éli meg önmagát; / mintha egy színház páholyát / szállná meg épp, / mikor színpadra lép / ő, mint fő- vagy mellékszereplő, / s akkor bársonyszékből, fentről lesi, / hogy ott lent, hogy emeli kezét, / őszinték-e a gesztusok, / s abban a világban, / ahol ő van, én hol vagyok?” *E/1*).

Voltaképpen az ember „nagy” történetei kerülnek górcső alá – élet, halál, öregedés, bűn-bűnhődés, Isten, istenkeresés, szerelem – határátlépések a személyes és külvilág, a különböző életszakaszok, lét-nemlét, helyes(?) és helytelen (?) választások között, s az önismeret határain. Nem határsértéseket követ el a lírai én, dialógusai, monológjai inkább a vágyott világ tükörcserepei – egy olyan világé, amelyet tiszta szellem és nyitott lélek határoz meg, s melyet a hétköznapi szintjén is áthat a művészet (a költészet, a zene, a képzőművészet, a színház).

Loboczky János

Lehet-e kutatási jelentést írni a csoda természetrajzáról?

Kamarás István: Jézus-projektum (kutatási jelentés)

Kamarás István, aki elsősorban olvasás- és vallásszociológiai írásai révén ismert kutató, bizonyos értelemben zavarba ejtő, ugyanakkor valóban lelket felszabadító könyvvel lepté meg olvasóit. Zavarba ejtő műfaját és stílusát tekintve, hiszen hol egy „szabályos” szociológiai kutatási jelentés formáját idézi, hol egy pszichodramáét, amellet, hogy az egész, jól kitapinthatóan valóságelemekkel átszőtt fiktív történet a szereplők visszaemlékező beszéleteiben elevenedik meg. A szerző a gyakran játékos, ironikus nyelvhasználatot a modern hermeneutika dialógikus szemléletével kapcsolja össze. Ironikus, sokak számára egyenesen szarkazmus már maga a cím: Jézus-projektum. Lehet-e, szabad-e így tárgyiasítani, „objektivizálni” a szent történeteket és magát Jézus alakját? A főhős, a rejtélyes Cumulus (beszédes név: a latinban ’halmaz’, ’többlet’, de ’csúcspont’ is, a kumuláció pedig közismerten az összegyűjtésre utal) nézőpontjából közelítve: megértheti-e egy magát agnosztikusnak nevező gondolkodó a jézusi csodatételeket?

Kamarás könyvében sajátosan keveredik a realitás és a fikció. Ő maga például saját nevével szerepel a kutatásban, a többi résztvevő ugyan inkognitóban, de a megidézett világot kevésbé ismerő olvasó számára is jól érzékelhetően valóságos személyek valódi élettörténeteivel, pontosabban ezek tükröcserepeivel. A fiktív kutatást megalapozó hipotézis az egyszerre matematikus, fizikus, meteorológus, szociológus, író vagy éppen Bach orgonaműveinek ihletett tolmácsolójaként megismert Cumulus ötlete volt. A kutatás, vagy inkább egyfajta szociálpszichológiai kísérlet egész lefolyását – Cumulus nyugtalanító, ugyanakkor szimbolikus értékű eltűnése után – a társak elevenítik fel: egy villamosmérnök, egy katolikus lelkész, egy pszichiáter és egyúttal a „Tibeti Balzsam gyógynövény-ügynökhálózat” (ez egyik gyöngyszeme a szerző ironikus utalásainak), egy szociális munkás, aki Cumulus felesége és a Szolgáló Szamaritánus rend női ágának világi tagja.

De miről is szolt ez az egész kísérlet, avagy rekonstrukció? Az „agnosztikus” Cumulus egyik teóriája az volt, hogy Szűz Mária általában olyan helyen jelenik meg, ahol nagy a szegénység, az iskolázatlanság és a kizsákmányolás. Eredeti ötlete ehhez a gondolathoz kapcsolódott. Mi lenne, ha rekonstruálnák a kenyérszaporítás mind a négy evangéliumban szereplő jézusi csodáját? Fel lehet-e idézni, meg lehet-e „rendezni”, majd pedig szociológiai eszközökkel lehet-e mérni a hatást? Minek tekintenék az emberek ma a megelevenedett csodát? Ezek a kérdések fogalmazódtak meg a kutatás résztvevőiben, de a „projektum” tanulmányozása során annak különböző horizontjaiba egyre jobban belehelyezkedő ol-

vasóban is. A lényegében szociológiai vizsgálat ugyanis legalább annyira hermeneutikai, valláslélektani vagy éppen szociálpszichológiai megközelítéseket is magába foglal.

A könyv első nagyobb fejezetében nem is annyira a kutatási hipotézis felelevenítéséről szól, hanem Cumulus alakjának felidézéséről. A társak bizonyos értelemben mint Tanítványok idézik meg különböző nézőpontokból a hajdani sziporkázó, önmagával mégis mindig feszült viszonyban lévő szellemi vezetőt mint egyfajta Mestert. E visszaemlékezési folyamatban igazán az az izgalmas mozzanat, hogy milyennek is láttatta maga Cumulus a jézusi példázatot. Számára, aki a személyiség fejlődésének egészen a „racionális tökéletesedésig” eljutó útját kívánta bejárni, Jézus nem az ortodoxiát, hanem az *ortopraxist*, vagyis az igaz életgyakorlatot jelentette. Ahogyan egy ízben Nietzsche is fogalmazott: Jézus nem arra tanít, hogy miként higgyünk, hanem arra, hogyan kellene élnünk. A valamennyire is hiteles élthez hozzátartozik a „lázadás és kétely, amely nélkül nincs hit, nincs identitás, nincs egészséges személyiség” (24. o.). A méltányossághoz pedig elengedhetetlen az arra való törekvés, hogy képesek legyünk a legalul levők perspektíváját is felvenni (Szent Ferenc). De nem véletlenül hangsúlyozza azt is a plébános Tóparti, hogy Cumulus önfelelt Bach-játékában mennyire az adás gesztusa munkál, márpedig „aki rendszeres adással radikálisan nemet tud mondani az önzésre, az számomra anonim keresztény.” (38. o.)

A recenzensnek, aki maga is ehhez a megközelítésmóddhoz érzi magát közel, külön is szellemi csemegét jelentett a hermeneutikai szimpózium című fejezet. Kamarás itt igazán elemében van, egyszerre csillogtathatja hermeneutikai, olvasásszociológiai, írói és vallásszociológiai vénáját. Plasztikusan rajzolja meg a kenyérszaporítás-jelenet különböző típusú értelmezéseit. A történetkritikai megértés lényege, hogy a bibliai szöveg áttetsző, „mert Isten kijelentéséből megvilágítja az ember létét a világban, ugyanakkor átláthatatlan is, mert történelmi és kulturális szakadék választ el minket a bibliai kijelentésektől. Ennek a távolságnak az áthidalása a szövegnek eredeti történeti helyzetébe való behelyezése.” (43. o.) Míg a történetkritika magyaráz, és a valóságos eseményt igyekszik rekonstruálni, a fundamentalista megközelítés azáltal ért meg, mert hisz. Az evangelikáló felfogás a Bibliát elsősorban mint emberi bizonyágtételt fogja fel. Az ún. „történelmi-materialista” (nem klasszikus értelemben) megközelítés a keresztény-szociális mozgalmak „politizáló” kereszténységére utal: a megvendéglés-jelenet eszerint a pénztulajdon irányította gazdaság ellenképe, de egyúttal azt is kifejezi, hogy a Biblia Istene az ember földi, társadalmi szükségleteivel is törődik. A jungiánus, mélylélektani elemzés Jézus könyörületeségét emeli ki a történetben, s azt hangsúlyozza, hogy az irgalmasság révén sokkal erősebbek lehetünk, mint amikor csupán kötelességérzetből próbálunk segíteni. A feminista értelmezés szerint Jézus a megvendéglés során tipikusan női szerepben jelenik meg, mint másokat tápláló, gondoskodó lény. A legeredetibb, mondhatni provokatív elemzést Cumulus adja, aki a János-evangéliumban található történethez kapcsolódik. Kiindulópontja a szöveg következő mondata: „Van itt egy fiú, akinek van öt árpakenyere és két hala, de mi az ennyinek.” (János 6,15.) Ehhez kapcsolódik azután a felszólítás, „ti adjatok nekik enni!” Cumulus

magyarázata ebből kiindulva egyfajta szociális igazságosság hirdetése: „A fiú kenyere és hala a szegényeké, ők termelték meg, az övékét kell igazságosan szétosztani, hogy mindenki egyenlőképpen jól lakjon. A szegények nélkül nem csak jóllakni, de még csodát tenni sem lehet.” (50. o.) Jézus szuggesztív személyiség volt, így rávette az összegyűlt embereket az adásra. Amikor tehát elkezdte szétosztani a kenyereket és a halakat, mások is ezt tették a náluk lévő élelemmel. Abban az értelemben volt ez tehát csoda, hogy tömeges attitűdváltozás következett be Jézus hatására, aki *nem „mutatványos”, hanem radikális reformer*. Jézus csodatétele tehát nem egy mágus produkciója, hanem olyan közösségi aktus, amelyben mi is részt veszünk. Egyébként tanulságos párhuzamként *Szent Ágostontól* is idézhetünk itt: „Csak azt a tekintélyt mondhatjuk isteninek, mely nem pusztán érzéki jegyekben halad meg minden emberi képességet, hanem először magát az embert felöltve megmutatja neki, meddig ereszkedett le érte, azután pedig nem azt parancsolja nekünk, hogy leragadjunk azoknál az érteknél, melyekkel azokat a csodákat látjuk, hanem azt, hogy szárnyaljunk az értelem felé.” (A rendről II. k. 9,27) A kenyérszaporítás-történet előbb leírt értelmezéséből ráadásul az is következik, hogy mindnyájan fel nem cserélhető emberek, istenképmások vagyunk. Ebben a viszonyrendszerben még Örkény híres egypercesének (Trilla) szürke gépíróője (Wolfné) is igaz emberi méltóságra tesz szert.

A hermeneutikai „ráhangolás” után következik a kutatási folyamat részletes bemutatása, amely a bibliai megvendégelés-jelenet különböző rekonstrukcióinak recepcióját vizsgálja, tehát egy empirikus viselkedésszociológiai kutatásról van szó. A hipotézis-tanulmány a csoda többféle értelmezési lehetőségeit veti fel. Itt most csak két meghatározást idézek fel: „A csodák szent sátrában egy nem mindennapi, de mégis mindenki számára valamennyire érthető (de különbözőképpen értelmezhető) nyelven szólal meg a Lét.” „A csoda egy társadalmi-kulturális konstrukció, jelentős részben a hiányban szenvedők, a csodavárók alkotása, ezért szociológiai módszerekkel is kutatható. Mindazonáltal a csoda tudományos magyarázata nem cáfolhatja Isten létét, hiszen minden csoda feltárhat valamit az Isten által mozgásba hozott természet »csodáiról«.” (57. o.) A tanulmányhoz kapcsolódó beszélgetésből pedig egyetlen, a mai politikai diskurzusok számára is megszívlelendő gondolatra hívnám fel a figyelmet. A katolikus pap Tóparti veti fel, hogy mind a liberalizmus, mind a szociáldemokrácia, mind a konzervativizmus evangéliumi gyökerű, „különféle, normális esetben egymást kiegészítő, egymással versengő változatai a keresztény alap gondolatnak”. (71. o.)

A bibliai történet hat különböző rekonstrukciójának a leírása olyan elhithetően eleven és életszerű, hogy az olvasó azt is hihetné, hogy valóságosan megtörtént események dokumentatív rögzítésével van dolga. Pedig igazából fiktív történetek keverednek itt össze valóságos jelenetekkel és szereplőkkel. Éppen ez az egyik legfőbb erénye Kamarásnak, hogy leírásainak láttató erejével mintegy olvasóját is behelyezi a történetbe, s azon kapjuk magunkat, hogy szinte „együtt játszunk” a résztvevőkkel. Ráadásul még szakszerű, statisztikai, táblázatos szociológiai kiértékelések is kapcsolódnak a rekonstrukciókhoz,

nyilván a vallásszociológus Kamarás István konkrét kutatásainak eredményeire támaszkodva. Egyébként ezeknek az értékeléseknek talán a legérdekesebb vetülete annak árnyalt bemutatása, hogy miként reagálnának az ún. egyházián és nem egyházián vallásos, a bensőségesen és külsőségesen vallásos, vagy éppen nem vallásos emberek a meglevenített csodára. A pop-koncert és a bűvész-mutatvány szociálpszichológiai szempontból kevésbé érdekes kísérlet. Annál sokat mondóbb a színelőadás és az ökumenikus áhítat. Az Arvisura Színház szabadtéri misztériumjátéka Eperjes Károllyal Wolfné (lásd megint Örkény egypercesét!) szerepében, majd a fehér szalaggal egybefűzött tömeg képe éppúgy filmszerűen látványos és megragadó, mint ahogy megdöbbenő és lenyűgöző az áhítaton megjelenő gyönyörű afro-amerikai baptista lelkészű Jézus szerepében.

A látványos rekonstrukciók ellenpontjaként következik egy ökumenikus, transzcendentális meditáció. A történet itt egyfelől a misztikus tudásformát hívja elő („Túl sok volt a valami, kevés volt a semmi”), a kvantumfizika és a transzcendencia lehetséges érintkezési területéig merészkedik el. Másfelől a gyakorlatiasan segítő, serénykedő keresztényi életforma és a meditatív lelkeség végső soron együvé tartozásának eszményét mutatja fel. Az utolsó rekonstrukció az ún. karizmatikus egyházak rendezvényéhez kapcsolódik. A változatos események forgatagában egyszer csak megjelenik a pódiumon Cumulus két tarisznyával a vállán, az egyikből kopott mackó kandikál ki, és a Megvendégelésnek egy, a különböző evangéliumokban szereplő szövegekből összeállítását mondja el. Az utalás világos, hiszen korábban egy koldust látott meg így a pesti utcán, s benne Jézust vélte megjelenni.

Kamarás könyve úgy nyújt szellemi izgalmat, hogy a szociológiában, vallásszociológiában kevésbé járatos olvasót is magával ragadja, szelíden készíti a valódi együtt gondolkodásra. Talán leginkább azzal, hogy olyan magától értetődően képes ötvözni az emelkedettséget a játékossággal, a katartikus élményt az iróniával, a tudományos stílust a művészi ihletettséggel, még ha itt-ott talán didaktikus ízű is a kutatás résztvevőinek beszélgetése. A tudós szociológus és egyúttal író valami igen lényegeset mond ki, nem kevés öniróniával, a minden áron gyakorlati hasznot remélő, illetve azt elváró tudományos kutatásokkal kapcsolatban, amikor a tervezett rekonstrukciók hasznát firtatóknak Cumulus maga is kérdéssel válaszol: van-e haszna a világegyetem végső elmélete felállításának?

A modern hermeneutika egyik alapelve, hogy legyünk képesek a dolgokat a másik szemszögéből is szemügyre venni, mivel csak így jöhet létre élhető, kommunikatív közösség. Kamarás István könyve számomra nyilvánvalóan azt sugallja, hogy ez például a misztika tudásformája révén éppúgy megvalósulhat („míg a különböző vallások hitrendszere és szertartásai végzetesen eltérhetnek, és híveik vallásháborúznak egymással, a különböző vallások misztikusai viszont fél szavakkal, vagyis csendjeikkel, semmijükkel egészen jól megérthetik egymást”), mint a könyv befejezésében szereplő különös pogácsa-szaporítás történetének aranyos fényű derűjében.

(Pannónia Könyvek, Pécs, 2007.)

Anga Mária

Hajnali fény motoz

A kihűlt lámpatesten hajnali fény motoz.
Az éjszaka rettegés-csapdái lassan kiüresednek.
Együtt vagyunk mind a toronyházak zugaiban.
Egyszerre lélegzünk
Félrebillent fejjel mondunk jövőnkre igent.
Az öregek magzatgörbületben várják a hálált,
kicszerélte alattuk az ágyat is az idő,
nekik már mindenből a kisebb is elég.
A falon csorduló pára lüktető vénává dagad,
hidegedik arcunk, mint az ablakszemek,
egy vállrándításra még futja az erőnkéből,
ilyenkor, amikor együtt vagyunk a toronyházak zugaiban,
egyszerre lélegzünk, mint
valami nagy kiáltás előtt.
De saját lakásunkban is lopakodva járunk,
mintha nem lennénk mások, csak idegenek.
Nem találjuk a kedves tárgyakat,
mert mindent rejtegetni kell, magunk elől is.
Várjuk világpolgárrá avatásunkat,
itt, a toronyházak zugaiban,
félrebillent fejjel.

Mikor látlak benneteket...

Mikor látlak benneteket, drága halottaim?
A napraforgók is felétek fordulnak,
a földet nézik.
Elmúlt a harmadnap is -
gyolcstakarótok szorítása már örök marad,
mint szerelmek időtlen fájdalmai.
Nekem még kellett magát a nyár,
madár kopogtat hajnalt ablakomra,
hegytetők, templomtornyok ragyognak,

de már hallom távolról az erdők mormolását,
egyre hangosodó siratóénekek ez.
Éjszaka arra riadtam:
veletek ha találkozom, megismertek-e majd?
Lesztek-e pajtáskodó társaim ott, a sötétben.
Szoktatom magamat a hideghez;
gödörfekete helyet keresek,
ott vackolódom felhőkkel, szelekkel.
Láthatjátok árvaságomat.
Itt állok minden kincsemtől megfosztva.
És várom az eljövendő időt.

Bertha Zoltán

In memoriam Szilágyi Domokos

Sokan álltunk itt e téren másfél évtizeddel ezelőtt, amikor Szilágyi Domokos szobrát avattuk. Sokan azok közül, akik most is eljöttek – közelről és távolról. Mert a mű, a költői életmű értéke nem fakul az időben, szövegek nem, csak körülmények változhatnak, fénytörések módosulhatnak. És még akkor is csak az örökérvényű esztétikumban megképződő sorsjelentés tragikumuma mélyül és sűrűsödik, a világba vetett, gyötört egzisztencia és az emberi eszmélet mélységtávlatára táruulhat.

Az igazi költők minél magasabbra jutnak, annál szélesebb környező övezetek fókuszába kerülnek. És minél gazdagabb, többszálú az összeköttetések sajátossá szőtt hálózata, annál feltűnőbbek lehetnek a különleges, soha nem ismert, egyénileg meghódított magaslatok. Az ormok, amelyek egyszeri nagysága a többihez fűződő kapcsolatoktól is függ. A valódi – a folyó időben megálló és abból kiemelkedő – költőegyénségek rendszerint összefoglalók, újítók és követhető távlatokat mutatók; megőrzők és megnyitók. Művük pedig így mindig gyűjtő- és gyűjtőponttá válik.

Nagy líratörténeti tradíciókat, áramlatokat átfogó alkat Szilágyi Domokos is egyfelől, és újakat, másfeléket megalapozó szellem másfelől. Hagyományokat összegez és új tendenciákat indít el. Sok mindennek betetőzője és sokféle iránynak hagyományalapítója. Megtartó és kezdeményező, szintézissteremtő és így korszakos jelenség. Van okunk bő másfél évtizede rendszeres emlékkonferenciákon, ünnepeken, irodalmi rendezvényeken méltatni és értelmezni a most hetven éve született író munkásságát – a szűkebb-tágabb szülőföldön és messzebb is, szerte a Kárpát-hazában.

Mert magába sűríti ő a hagyományos, sokévszázados magyar egyéni és közösségi, nemzeti sorsköltészet megrendítő és felemelő ihletettségét. A modern bajvívó, látomásos-drámai sorsvállalás adys, Nagy László-s tónusait, új- vagy későromantikus hevületeit. A modern hangzatokkal klasszicizáló intellektualizmus, racionalizmus és tárgyyszerűen fogalmi versbeszéd József Attilá-s hangütéseit. A szintén különlegesen modern játékos kedély Weöres Sándor-i inspirációit. Az egzisztenciális, abszurd létköltészeti élményvilág egyetemes ösztönzéseit. Sőt, az új avantgarde, az új expresszionizmus, akár a beat-költészettel rokon lázadó, protestáló szenvedély kritikai, tiltakozó és önostorozó felfokozottságát. Kialtás-típusú megszólalás ez, mint az üvöltés a neoavantgarde amerikai, nyugati lírában. A kín és a fájdalom szava, s az illúziótlan reményeké. De még a posztmodern szemléletet és nyelvezetet megelőlegező poétikumé, a felemésztő megszervezettséggel átél, így hitelesen ironikus, groteszk szövegalakítás és nyelvjáték formavilágáé is.

És mindez együtt és egyéni, összetéveszthetetlen színezetben, konstrukcióban, a tagadhatatlanul jellegzetes és védjegyként is katartikusan sajátos erdélyiséggel ötvözten.

A „holt-súlyossá” komoruló játék és indulat művészi közegében. A Nagy László szavával „fényesen kényes szellem”, „aki szerelmes lett a halálba” – Szilágyi Domokos keserű életsorsa és sorsdemonstráló halála: eszméltető üzenet számunkra és minden jövőbeli nemzedék számára. Hogy voltak korok, hatalmak, zsarnokságok (reméljük, visszahozhatatlanul), amelyek gátlástalanul tettek, tehettek tönkre zseniket és becsületes kisembereket, gázolhattak át lángelmék és egyszerű lelkek életén egyaránt. Hogy a mindenmű kiszolgál-tatottság kataklizmáinak talán egyszer mégiscsak vége szakad. Mert üzenete ez az életmű annak a biztató reménynek is, hogy minden galádság és felőrlő bűn, minden pokoli szenvedés és halálos öngyilkosság fölé mégiscsak az örök emberi és művészi érték, a szellemi és vitális szabadság, a tisztán megmaradó eszmei, lelki és irodalmi minőség tud emelkedni. Hogy a nyelvbe foglalt igazság és értelem fölülhaladja az esendőség mulandóságait és jelentéktelenségeit. Hogy az ember megalázható – de az általa létrehozott kulturális, szellemi tény sohasem legyőzhető. Az autentikus szellem mindig fölébe nő a történelemnek, mert a végső igazságok nem a történelemben gyökereznek, és ez a szellem mindig eltéphetetlen kapcsolatot létesít az emberi alkotás, a mű feltétlen és végtelen értékperspektíváival. Köt és emel – köt a bennünk és emel a fölöttünk lévő örök igazságokhoz.

Elhangzott a hetven éve született Szilágyi Domokos szobrának megkoszorúzása alkalmából, Szatmárnémetiben, 2008. május 17-én.

Antal Andrea

Martinovitsné Kutas Ilona: Betegségem és egészségem története című könyvének bemutatója

Kálvin Ház, Eger, 2008. március 15.

Kedves Vendégek! Családtagok, Barátok, Munkatársak, Sporttársak, Tanítványok, Ismerősök, akik eljöttek/eljöttetek Martinovitsné Kutas Ilona Betegségem és egészségem története című könyvének bemutatójára!

Engedjétek/engedjék meg, hogy először – látszólag – ne a könyvről beszéljek, hanem azt próbáljam megfogalmazni, milyen fölismeréssel, tudással gazdagított kapcsolatom a könyv szerzőjével. Ilussal több mint másfél évtizedig dolgoztam együtt: ő volt az iskolakönyvtáros abban az iskolában, ahol én is tanítottam, tanítók. Ő ébresztett rá

arra, hogy a jó könyvtárost nemcsak a könyvek érdeklik, hanem az emberek is. Diákok, tanárok közül sokan nem mindig csak könyvért szaladtunk be a könyvtárba, hanem talán éppen azért, hogy néhány pillanatra megállhassunk a szaladásban. Jó volt a könyvtár, a könyvtáros nyugalma, békéje. Jó volt elmondani Ilusnak életünk kisebb-nagyobb, örömteli, bosszantó vagy fájó eseményeit, és jó volt meghallgatni Ilus történeteit is – ismerősökről, barátokról, a családról, önmagáról. A történetek néha a könyvtár falain kívül folytatódtak tovább, amikor együtt sétáltunk délután hazafelé, az Ady Endre út gesztenyefáinak lombjai alatt, át a virágos Népkerten/Érsekkerten. Ezek a beszélgetések is hozzásegítettek annak a megértéséhez, hogy miért érezzük szükségét már kisgyermekként is, miért kell, hogy az események elmesélt történetekké, a történetek később esetleg könyvvé formálódjanak? Miért írunk és miért olvasunk? Egy esemény megélése mindig egyszemélyes. Ha elmesélt, leírt történetté válik, akkor már legalább két ember közös kincse – híd kettejük/kettőnk között. Híd, amin átlépkedve egy másik világba pillanthatunk, de a hídfőről visszanézve jobb megvilágításban, tisztábban látjuk a saját világunkat is.

Milyen az a világ, Martinovitsné Kutas Ilona világa, amelybe bepillantani enged a Betegségem és egészségem története? A kérdésre Péter László szegedi irodalmár a könyvhöz írott Utószavában így válaszol:

„Életed kész regény.” Úgy emlékszem, az 1930-as években jelent is meg ilyen címmel könyv. Martinovits Jánosné Kutas Ilona írása – eltérően címétől – nem csupán betegségének története, hanem – a modern regényírás és film időugrató divatja szerint – egész életének mozaikszerű története. Joggal viselhetné a magyar irodalomtörténeti hagyományból ismert *Pályám emlékezete* címet.

Szerzője sokoldalú, a *kalokagathiát*, testi-lelki szépségre, egészségre törekvés görög ihletésű, de a keresztény életszemlélettel megszentelt eszményét megvalósító, nemes családi hagyományokkal, kálvinista papi szellemi örökségével tudatosan élő édesanya, három fölött gyermek anyja, kettőnek nagyanyja.

Irigylésre méltóan gazdag életet élt. A legkülönbözőbb sportágakban versenyzett: kézilabdázott, kosárlabdázott, félmaratonit futott; futóversenyeken, kerékpártúrákon, téli túrákon, hegyi túrákon, Balaton-átúszásokon vett részt, atlétizált, sízett. Testnevelői tanári oklevelet szerzett.

Mindezzel párhuzamosan nyelveket sajátított el: lengyelt, angolt, spanyolt. Tanította is őket. Könyvtárszakot végzett. Iskolai könyvtárosként nemzedékeket nevelt olvasásra.

1993-ban kiderült: megtámadta az alattomos kór, a rák. Megműtötték, meggyógyították. Nem hagyta magát, újból és újból nekirugaszkodott újabb és újabb ismeretek, nyelvek megtanulásának. 1986-ban Oslóban átélt élménye írásra ihlette. *A norvég biblia* (Eger, 1994) sikere folytatásra, bővítésre sarkallta (*Báró Podmaniczky Pál és a norvég biblia* (Bp., 2000).”

Megszakítom Péter László Utószavát, hogy elmondjam, ez a legelső írás olvasható

ebben a könyvben is. Mindjárt föl is fogom olvasni Önöknek/Neknek. A könyvbeli életmozaik egyes darabkáiit ugyanis más-más időkben írt a szerző; sőt, vannak olyan mozaikdarabok is, amiket nem ő írt. Mások – férje, gyerekei, betegtársai, rokonok, barátok, ismerősök -, akiket életének rövidebb hosszabb szakaszaihoz egészen közeli vagy távolabbi kapcsolat fűzött. Az egyik ilyen írásból is bemutatok egy rövid részletet.

A norvég biblia novella, írta Kutas Ilona

nagyapámnak

Életem egyik nagy élménye a nyelvek csodálatos világának felfedezése. Családi eredetű az indíttatás: anyai nagyapám teológiai professzor volt, és tizennyolc nyelven beszélt.

A nyelv és a vallás igen fontos volt számára. Engem sajnos nem tudott megtanítani németre, héberre, lengyelre vagy angolra, mert ötéves voltam, amikor meghalt. Csak a génjeimben érzem valahol, hogy az ő útján kellene járnom.

Könyvtáros delegáció tagjaként egy hetet töltöttem Oslóban. A gazdag, érdekes programok után minden nap siettem haza szállodai szobámba, hogy a magányos estéket új barátom, egy angol-norvég kétnyelvű Biblia társaságában töltssem.

Az éjjeliszekrényen találtam első nap, mikor beléptem a szobámba, amely aztán egy hétig az otthonom volt.

A keresztény országokban valószínű, hogy az a szokás, hogy Bibliával is ellátják a vendégeket, én azonban ott, Oslóban találkoztam először ezzel a gyakorlattal. A Bibliával való találkozás a gyermekkoromat is felidézte. Református papgyerekként egészen tizenhat éves koromig a parókián éltem, templomba jártam, és Biblia-olvasó ember voltam. Életem következő harminc évében aztán kezembe sem került a Könyvek Könyve.

Elkezdődött a nagy játszma. Elolvastam a Biblia angol hasábját, aztán összehasonlítottam a norvég oldallal, és hajdani Biblia-ismeretem segítségével egyszerre kezdtem el megérteni a szöveget és az angol-német keverékű norvég szavakat.

Ahogy teltek a napok, a Biblia és én egyre szorosabb barátságba kerültünk. Kezdttem félni a közelgő elválástól.

A hatodik napon úgy éreztem, hogy olyan jó lenne itthon is folytatni ezt a játékot.

Elhatároztam, hogy ellopom a Bibliát.

Utolsó este olvasás után beleraktam a bőröndömbe. Aztán eloltottam a villanyt, de nem jött álom a szememre. A sötétben csak a bőröndöt néztem, ami a barátomat rejtegette. Nagy harc dúlt a fejemben.

A csata a következő kérdéseket vetette fel:

- Tolvaj és paplány. Hogy egyeztessen össze magamban ezt a két dolgot?
- Itt van leírva ebben a Bibliában két szép nyelven is: „Ne lopj!”

– Mit szólna a nagyapám, ha megtudná, hogy az unokája ellopott egy Bibliát?
Gondolom, nem nehéz kitalálni a történet végét!

Reggel kivettem a bőröndből a Bibliát, visszatettem az éjjeliszekrényre, és kezemben a bőrönddel, szívemben nagy nyugalommal kiléptem a szobából.”

(Martinovitsné Kutas Ilona: *Báró Podmaniczky Pál és a norvég Biblia*. Budapest, 2000.)

„Podmaniczky professzor ennek elősegítésére többek között finn cserediákokat szervez, akik ösztöndíjasok lesznek Sopronban; valamint bibliatanulmányozó összejöveteleket tart hetenként a lakásán, ahol néha több szobát megtöltöttek az érdeklődő hallgatók. Ennek a híres soproni szállásnak, a Károlymagaslati-úti lakásnak volt egy másik különlegessége is, amely szerint a ház homlokzatára fel volt írva a régi, aszódi kastélyon is álló felirat: „Ez csak a szállásunk, örök otthon ránk odafönn vár”. Sokan gúnyolták is miatta: „Podi bácsi még emeletet akar építeni, hogy ott lakjon.”

Minden általa tartott alkalomnak, minden előadásának a középpontjában Ura állt. „A gondolkodók éles logikával keresték, kutatták az igazságot, - nekünk megadatott, hogy ismerjük Jézust, akiben a bölcsesség és minden ismeret kincse van elrejtve. (Kol. 2,3)” – mondogatta számtalan esetben. Jellemző volt pl. rá, hogy az előadása írott szövegéhez széljegyzeteket fűzött, amelyekkel óvott az emberi tetszetős, de nem krisztusi gondolatoktól. Élete és munkássága centrumát Megváltónk töltötte ki. Hallgatói máig emlékeznek jellegzetes mozdulatára és „vesszőparipájára” amint felemeli jobb kezét és a Jézus Krisztusban megjelent szeretetről ezt mondotta: „...az csak növekszik napról-napra, óráról órára...” (Gabnai Sándor: *50 éve hunyt el „Podi bácsi”. Emlékezés dr. br. Podmaniczky Pál teológiai professzorra*. 1999. Kézirat)

Visszatérek az Utószóhoz.

„A ráknak a legkorszerűbb orvostudomány sem tudja okát. Pontosabban sok okát tudja, de fajtánként mást és mást. Ilus asszony ugyan kései erőfeszítéseinek kudarcát okolja, én azonban ebben kétkedem. Az ő lelki ereje a bajokkal mindig megbirkózott. A testben, a génekben lehet a hajlam, a külvilágban az előidéző szikra. *A lélek kész, de a test erőtlen.*

Csodálatos lélekerővel szállt szembe immár másodszor is a betegségével. Egy helyen azt írta, 1993-ban azért lépett be az egri szenior úszószakosztályba, hogy naponta úszhasson a versenyuszodában, és *kiússza magából* a melanoma okozta testi és lelki sérülést; még pillangózni is megtanult egy kicsit. Azután elkezdte írni betegségének történetét, hogy *kiúrja magából* a kór okozta keserűséget. Sikerral tette. Ahogy bizonyos betegségek gyógyulásához hozzájárul a műkedvelő ecsetkezelés, festegetés, úgy ezt a tétlenségre kárhozható, kedélyromboló bajt fokozott tevékenységgel lehet és kell ellensúlyozni. Mint időről időre szétküldött részleteinek visszhangja tanúsítja, másoknak is hasznukra vált, erőt merítettek belőle.

Ilona asszony Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül* (1937) című, valóban különleges önéletrajzi írását tekintette a magáé előzményének. De téved, hogy ezt Karinthy gyógyultan írta. A látszólagos gyógyulás után írója hamarosan elhunyt. De van közelebbi és reményre okot adó példa. Horváth Dezső agydaganatát 1984-ben Bodosi Mihály professzor a szegedi új klinikán távolította el. Ő is megírta betegségének, műtétjének történetét (*Klinikai föltámadás*. Szeged, 1991.). Ezzel a szóval fejezte be: *Föltámadtam.*” (Péter László)

És milyennek látjuk ebben a megvilágításban a mi világunkat? Hogyan helyeződnek át hangsúlyok, hogyan rendeződnek át benne/bennünk az értékek? A választ ki-ki csak saját maga fogalmazhatja meg saját magának – miután elolvasta a könyvet!

Köszönöm, hogy itt lehettem; köszönöm, hogy meghallgattak, meghallgattatok.

„A szeretet nem csupán érzelem, hanem tudatos elköteleződés is. Megtartó hűség, amely bonthatatlan egységbe forraszt. Aki nem tér ki előle, gyógyító jellé válik a széthulló világban.” (Simon András)

Eger, 2008. március 15.

Nagy Erika

Az özvegy

Meleg volt, csend és békesség. Az óriási gesztenyefa olyan volt sudár ágaival, mintha az alatta ülő öregúr nyugalmát őrizné szelíd áhítattal.

Márton unottan, közömbös arccal ült a padon, arca visszafojtott indulatot tükrözött, olyan volt, mint egy feszültséggel teli izzó kőzet. Étvágytalanul turkált az ételben, majd tányérja mellé tette a kanalat. Rázta a hideg, émelygett a gyomra. Valami megmagyarázhatatlan inger következtében becsukta a szemeit, ökölbe szorította kezeit, majd, mint a vulkán, kitört belőle: Magdus! Az első szó, amit napok óta ejtett ki a száján. Megkönnyebbült.

Hatalmas roppanással kiegyenesítette hajlott hátát, megtörölte verejtékező homlokát. Reszkető, hideg kezével gyufát vett elő a zsebéből, s lassan szipákolva rágyújtott öreg pipájára. Kellemes dohányillat úszott a levegőben. Távol jártak a gondolatai, túlságosan is távol.

A délutáni szenderegés idejét a közelben dolgozó ácsok szerszámainak csattogása kissé megzavarta, de az ütemes kopácsolás és a tikkasztó hőség hamar elaltatta. Mélyen, egyenletesen lélegzett. A fáradt, megviselt arc vonásai kisimultak.

Álmodott, s a képek hosszú sorban vonultak el szemei előtt. Ősszekavarodott benne a jelen és a múlt- arcok, hangok, szavak. Maga előtt látta felesége telt, fehér arcát, húséges barna szemét, a koporsót, melyben feküdt, a koszorúkat, melyek elborították az imádott asszony sírhelyét. Hallotta erőtlen, szomorúan csengő hangját, az orvos kegyetlen szavait. Látta az élet tusakodását a halállal, s a hosszú, egyenes utat, amelyen az asszony lebegett az örökkévalóság kapuja felé. Minden kép csak egy pillanatig, szemhunyásnyi ideig tartott, majd egyszer csak szertefoszlott. Felébredt. Nem tudta mennyit aludt, csak érezte, hogy fázik. Szemeiben a szomorúság nedves fénye vibrált. A közeli erdő felől illatos levegő csapta meg az orrát. Eltűnt a nap, csörtető szél támadt. Várt pár percig, erőt gyűjtött, hogy elgémberedett lábai új erőre kapjanak, s ha nehézkesen is, de engedelmességeknek.

Hamuszín arccal, ernyedten lecsüngő karral bekóválygott a házba, a csapból vizet engedett, hogy leöblítse a torkára száradt egyedüllét érzését. Bízva abban, hogy ez segít eltüntetni a fájdalmat, ami úgy volt jelen életében, mint az egymásra zuhanó fatörzsek. Leült, nyugtalan tekintetét körbejárva megpróbált nyugalmat erőltetni magára, de hasztalan. Túlságosan az asszony hatása alatt állt még, az ő szemeivel nézett, az ő idegeivel érzett, és most, hogy Magdus halott, a sötétség súlya telepedett rá.

Vacsora nélkül, elkínzottan tért nyugovóra, de álom nem jött a szemére. Ha-

nyatt feküdt, feje alatt összekulcsolt kézzel. Hallgatta, amint szíve a mellkasában szivattyúzza a vért, és a halántékába nyomja. Az idő lassan telt, de nem érzékelte. Vágyott asszonya után a titokzatos, időtlen végtelenségbe. Maga előtt látta félnék, meghatóan szép szemeit, melyek csalogatják őt, hogy átlépje az áhított örökkévalóság küszöbét.

Hajnalban felkelt, kívánszorgott a szobából. Lábai elgyengültek, agyára köd ereszkedett. Hirtelen, ösztönös mozdulattal szívéhez kapta kezét, egyet sóhajtott, vagy legalábbis úgy tűnt, mintha sóhajszerű lehelet röppenne el az ajkáról. Mint a kettévágott fa, úgy zuhant élettelen teste a szőnyeggel borított padlóra. Csend vette körül, végtelen, síri csend.

Viczai Péter

Vlagyimir Viszockij: A végzet dalai

Vlagyimir Viszockij (1938–1980), a brezsnyevi korszak művész-fenegyereke, a XX. századi szovjet-orosz irodalom megzabolázhatatlan alakja élt 42 évet. Önpusztító életmódja során egyszerre négy végén égette élete gyertyáját: költőként, színészként, énekesként és magánemberként. A tragikus sorsú művész már életében legendává vált hazájában, és össznépi bálvány lett belőle.

Vlagyimir Viszockijt a XX. század második felének orosz enciklopédiájaként is emlegetik. Sokoldalú művészetének köszönhetően az oroszországi lét, a szovjet-orosz valóság szinte teljes keresztmetszetét adják versei, dalai. Költészete elég változatos ahhoz, hogy egy ma is nagy jelentőségű, és meghatározó történelmi korszak, a brezsnyevi éra sajátosságairól viszonylag tág panorámát nyújtson.

A halála után közel harminc évvel is töretlen népszerűségű, korábban tiltott magnófelvételeken terjesztett legendás dalnok a hetvenes évek közepén több alkalommal járt Magyarországon. Az üldözött értelmiségi mártíriumát is viselő lázadó moszkvai botrányhős hazánkba tett látogatásainak emlékét dokumentumfilmek és különböző sajtóanyagok őrzik. A nem szokványos életművel rendelkező művész életéről és munkásságáról több, mint fél tucat könyv jelent meg Magyarországon, orosz és magyar nyelven. A költő 70. születésnapja alkalmából (2008. január 25.) Budapesten egy hetven Viszockij-versből álló magyar nyelvű fordításkötet látott napvilágot, illetve ehhez kapcsolódóan ünnepi rendezvényekre, emlékestekre került sor. A verseskötet, amely *A végzet dalai* címmel, elsősorban az érett költő munkásságát mutatja majd be, egy magyarországi Viszockij-könyvsorozat harmadik, s egyben befejező darabja. A sorozat első két kötete 1. *Tilalmakat szegve Vlagyimir Viszockij versei és dalai* 2003, (2004); 2. *Vlagyimir Viszockij: Farkasösvényen* 2005; az orosz bárd elsősorban 1970 előtti költői munkásságát mutatja be, hatvanöt-hatvanöt vers, illetve szerzői dal segítségével. *A végzet dalai* című, 2008-ban megjelent kötet is, akárcsak a sorozat előző két könyve, több ismert költő, műfordító fáradozása nyomán jött létre (*Baka István, Cseh Károly, Dudás Sándor, Erdélyi Z. János, Erdődi Gábor, Földes Hobo László, Katona Kálmán, Kerék Imre, Marosi Lajos, Veress Miklós, Viczai Péter*). A kötet előszavát *Kukorelly Endre* készítette, a bevezetőt a sorozat szerkesztője, dr. *Viczai Péter* írta. Az előző kötetek mintájára, az énekes dalnok valamennyi költői korszakából válogatott versek-dalok, illetve versfordítások kronológiai sorrendben kerültek elrendezésre. Az utószót Cseh Károly fordítása képezi egy rövid vers formájában, *Utolsó üdvözlés* címmel, melyben Viszockij elköszön az olvasótól. A könyv címének megfelelően a versek-dalok többsége a Viszockijtól megszokott éles hangvételű kritikát és kemény politikai mondanivalót sem nélkülöző költemény, amelyek lényegében, ha közvetve is, a moszkvai színész-költő vesztét okozták. A költeményekben nyomon követhetjük a haladó szemléletű költő eredetiségét és azon tö-

rekvéseit, melyekkel megpróbálta áttörni a kulturális, ideológiai, nyelvi, viselkedési normákat, amelyeket az akkori diktatórikus vezetés a vezetettek számára kötelező érvénnyel meghatározott. Érthető módon, a kötetben található versek a művész életében sohasem jelenhettek meg nyomtatásban, magyar fordításban pedig mindössze néhány látott közülük napvilágot, egyes magyarországi lapokban, folyóiratokban. Így *A végzet dalai* kötet a téma iránt érdeklődő magyar olvasók többsége számára eddig ismeretlen Viszockij-fordításokat tett közkinccsé, a költő jubileumi, hetvenedik születési évfordulójára időzítve. *A végzet dalai* című kötet hetven költeményével együtt, immáron kétszáz darabos gyűjteményről beszélhetünk csaknem ugyanattól az alkotói közösségtől. E szép számú versfordítás viszonylag széles keresztmetszetet adhat a magyar olvasóközönség számára Vlagyimir Viszockij költői munkásságából. A verseskönyv anyaga szervesen illeszkedik az előző két kötet írásához, és azon túl, hogy a brezsnyevi korszak sajátosságaival és a Viszockij-életmű újabb részleteivel ismerteti meg az olvasót, az orosz-magyar kulturális kapcsolatok további fejlődését, azok elmélyülését is hivatott segíteni. A művész születésének 70. évfordulója alkalmából megjelent verseskötet aktualitását az is erősíti, hogy a Putyin-kormány a 2007-es esztendőt az orosz nyelv évének nyilvánította, és e nagyszabású nemzetközi projekt keretében a világ mintegy 80 országában emlékeztek meg az orosz nyelvről, irodalomról és kultúráról. Egy ilyen ígéretes, ünnepi időszakban megjelentetett, hiánypótló verseskötet kapcsán, a költészet még jobban előtérbe, illetve a figyelem központjába kerülhet Magyarországon. Ízelítőül álljon itt néhány költemény a kötetben szereplő fordítások közül:

Dal a spicliről

Zárt körünkbe nem kerülhet bárki.
Egyszer mégis – átkozott az a nap! –
Magammal hoztam őt is piálni,
Jófiúk – s jaj, a nyakunkon maradt.

Velünk vedelt és álnokul mosolygott;
S kit beköpött – mind tesónak vélte,
Bekapta sorra mindnyájunk a horgot,
Megkövetlek most titeket érte.

A bíróság – a rettenet maga,
S akár a sír, hideg volt a barakk,
Körös-körül a sötét éjszaka
Nem látomás lett – bőrünkre tapadt.

Fogam csikorgatva bár, de bírom
Erővel még – ne higgye, ez a vég;
Korán leírt bennünket, ám kinyírom:
Én hoztam – én hozom ítéletét.

Örök időkgig nem tart a sötét,
Eljön a nap, fiúk, megígérem:
“Én hoztam őt – én hozom végzetét,
bízzátok rám, biztos lesz a késém!”

1964
(Cseh Károly fordítása)

Holdas húrok

Felzeng gitárom – hasadozzatok, falak!
A gonosz fortunától szabadságunk oda!
Metsszétek fel erem, metsszétek át torkomat:
Csak holdas húrjaimat nem engedem soha!

Bújjak a föld alá elevenen már ma?
Elvettétek éltem élet, az ifjúságot!
Cafatokra tépett lelkem leokádva...
Csak holdas húrjaimat el ne szaggassátok!

Gitár és szabadság – erővel elvive.
Rúg-kapálva bőgtem: “Ti, mocskos disznók, átkok,
Tiporjatok sárba, vagy fojtsatok a vízbe –
Csak holdas húrjaimat el ne szaggassátok!”

Testvéreim, most hát nyugtomat hol leljem?
Nappalom vak, s nincsen az éjnek ezütlése,
Szabadságom oda, és megölték a lelkem...
Törött már a gitár, a holdas húr eltépve.

1962

(Cseh Károly fordítása)

Dal a bolondokházáról

Mondom magamnak, ne írjál,
De a kezeim akarják.
Ó, drága édesanyám,
Barátaim, kedvesek,
Kórteremben fektetnek,
Nem alszom, mert reszketek,
Hogy rám vetik magukat,
Hogy rám ugranak.

Őrültek élnek mellettem,
Mindegyik menthetetlen.
Sokféle bolondok vannak,
Nem idegesek, csak piszkosak,
Gyógyítják őket, éheztetik,
Az ápolók jól elverik,
De engem a legjobban meglepett,
Mindenki fegyelmezett.

Dosztojevszkij is elbújna,
Vagy belebolondulna,
Ha látta volna naponta,
Hogy verik a fejüket a falba.
S ha elmondanánk Gogolnak,
Életünket, nyomorunkat,
Nem hinné el ez a Gogol,
Azt felelné, az a pokol.

Ó, hogy szívják a véretem,
Ezek a szukák, vérebek,
Csorog a nyáluk utánam,
De én köpök rá.
A hatos kórteremben volt
Bepörgött az egyik bolond,
A felcsert verte és ordibált,
Legyőzzük Amerikát!

Én egészséges vagyok így,
Minden jót kívánok így.
Nincs egyel több kerekem,
Ez még előttem áll.
De a főorvosnő pénteken,
Megőrült szép csendesesen,
Mondom neki, elmegy az eszem,
Azt felelte, várj rá!
Én várok, sehová sem megyek,
Érzem, a kés pengéjén lépkedek
Az ábécére sem emlékszem,
A ragozásból csak kettőre,
Könyörgök, barátaim,
Bármik vagytok, tőle, nekem,
Vigyétek el őt innen,
Elegem van belőle!

1966

(Földes Hobo László fordítása)

Adjatok a kutyáknak húst!

Adjatok a kutyáknak húst!
Na, aki kapja, marja!
A másnaposoknak kvászt!
Össze is kapnak rajta.

Hogy ne hízzon a varjú,
Álljon több madárijesztő.
Békés, rejtett zugokat
Kapjon a sok szerető.

Lehet, hogy kicsíráznak,
Vessétek el a magot
– Jó, alázatos leszek –
Hát szabadságot adjatok!

Pár csontot az ebeknek,
De ők nem verekednek,
Piásoknak adtak vodkát,
Ők visszautasították.

Ijesztgetjük a varjakat,
Soha el nem szállnának,
A párokat meg összedadják,
De ők inkább elválnának.

Megöntözték a földet,
Nincs kalász, mi a fene!
Tegnap szabadságot kaptam,
Mihez kezdek majd veled?

1967
(Földes Hobo László fordítása)

Kishölgyem

Őneki
Sajátja lakása, mindene,
Én pedig
Kis szobácskám rokonnál bérelem.
Őneki
Adatik időmnek nagy része,
Alakját
A szemközti ablakból kémlelem.

Őneki
Reggelig világít ablaka,
Tegnap meg
A liftes srác vodkáért mesélte,
Hogy bizony
Őneki két színész barátja,
Az egyik
A "Taganka" népszerű színésze.

Mivel a
Házmester régi jó cimbora,
Őróla
Sok mindent elárult, mi érdekes,
Elmondta,
Hogy bátyja "szpartakos" focista,
Apja meg
Minisztériumi szakreferens.

Füllentek
Hát neki: Szpartak-meccsre járok,
Szépeket
Kishölgyemnek állítok bátyjáról,
Füllentek,
Hogy miniszterrel cimborálok,
Meg persze,
Színházban is fellépek hobbiból.

Öneki
 Ablakát muskátli díszíti,
 Öneki
 Öneki függönye is fehérlik,
 Nekem meg
 Nekem meg, ablakomban nudli,
 Csak a por,
 A sűrű por, sűrű por szürkéllik...

1968

(Viczei Péter fordítása)

Búvárinduló

Lábunkat nehezék lehúzza,
 Mint falanx, fogódzunk egymásba,
 Testünket uszony tartja fogva,
 Testünk tapad búvárruhába.

Az örvénybe bizony belépünk,
 Az állkapcsaink összezárva,
 A fulladástól kicsit félünk,
 S tudjuk: leselkedhet ránk a cápa.

Érkeztünk vízi szerelemmel,
 Gyönyörű itt, miként mesékben,
 Halak néznek kidülledt szemmel,
 Pofánkba bámulnak merészen.

Értheti-e, ki ágyban fekszik,
 Vészben keressük menedékünk,
 Mi más az, ki célra törekszik,
 Bár oxigénünk sincsen nekünk.

Nyafognál – inkább legyél bátor,
 Bár bennrekedtél korallmélyben,
 Mint várjuk örvény lovagjától,
 Inkább haljál meg tisztességgel.

Bár erősebb lett nála a végzet,
 Ő megtette mit tenni kellett,
 Bár sors ült itten ünnepséget,
 Mi holnap folytatjuk a tettet!

1968

(Erdődi Gábor fordítása)

„Második én”

Mily végletes minden ízlésem, vágyam
Mondhatnám, ím egzotikus vagyok
Hol pohár szélét vad haragban rágom,
De Schillert szótár nélkül olvasok.

Kettős “énem” – bolygó két féltékéje,
Mint két ember – egymásnak ellene
Mikor az egyik megy balettzenére,
A másiknak elfutni kellene.

A rosszat szívemben már elvetem,
Mikor él bennem az első személy,
De mikor szabadjára engedem,
Egy gazembernek maszkja rajta él.

De ha egyszer kitárom szívem-lelkem,
Hol őszinteség központja a hely,
A pincérnők biz’ ingyen adnak ennem,
És minden nő becézve megölel.

Fenébe innen minden ábránd-eszmény,
Goromba leszek, gonosz és galád
Ülök a törött poharamba veszvén,
S a Schilleremet vetem pad alá.

A per folyik, úgy néznek, mint a szégyen,
Ügyészem, bírám, ugyan higgye el,
Hiszen a kocsmát nem én vertem széjjel,
De második énem követte el.

Kérem, hogy mind legyen hozzám elnéző,
Időt adjatok, ne ítéletet,
Perekre csupán úgy megyek, mint néző,
S a börtönökbe bulizni megyek.

Én nem fogok szétverni többé kocsmát,
S nem verem többé cimborám fejét,
Ezentúl magam egyesítem nos hát
Meghasonlott lelkemnek két felét.

Eltemetem, én magamból kitépem,
Megtisztul ez a hülye fej szegény,
Oly idegen ez a “második énem”,
Nem is én vagyok ez a másik Én!

1969

(Erdődi Gábor fordítása)

A kőkorszaki szerelemről

Gyerünk, a kőbaltámat add ide!
Ágyékkötőmre rossz jelet ne fűzz!
Csönd! Kuss legyen, hisz nem vagy senki se!
Csak ülj, s ne hagyd, hogy kihunyjon a tűz!

Ne nézz hülyének, ne végy palira,
családi életünk még tönkremegy!
Barlangunk, kuckónk csupa kosz, dzsuva, –
a matriarchátus csak árt neked!

Nem érdekel a vélemény:
én vagyok férjed és urad!
A rendrakásban légy serény,
tiszteld az ősz szabályokat!

Üvöltve ölnek ott egy mamutot,
a zsákmányt egyelően osztva el...
Veled hosszan nem tűzokolhatok,
mert úgy érzem, nekem is ölni kell!

Vének Tanácsa bármikor jöhet –
vigyázz, nehogy mezítlen lássanak!
A kőkorszakban nem lelni követ –
előttük ég a pofám emiatt!

Hogy házunk táján rend legyen,
öt asszony elég lenne tán!
Nem rózsás most a helyzetem:
miattad vagyok monogám!

Nagybátyám, kit egy vadkan megevett,
azt mondta rólad: rossz hírű család;
Amikor élt még, figyelmeztetett:
ne kannibál nőt végy, mert az galád!

A közösségünk ellen ne tüzelj –
hogy folyton macerálnak, rossz duma;
az ifjúságot ne gyalázd, amely
reményeink és jövőnk záloga!

Most mit sasolsz? Pofonnak nincs füle! –
Gyerünk, a kőbaltámat, gyorsan add!
Ágyékkötőmet! Égnék nélküle...
Háromig számolok – s megfojtalak!

1969
(Erdélyi Z. János fordítása)

Ha a vészeli éj...

Ha a vészeli éj idegenben elért,
S szakadék peremén van a lábad –
Hívogass, kiabálj, ne veszítsd a reményt –
Segítetek, sietek teutánad.

Ha golyó sebezett, ha a rozsba levert,
Ahogy én tefeléd – a vihar se robog sebesebben!
Oda viszlek, ahol csodaír van a réti füvekben –
De szorítsd a sebet, ha a vér csepereg!...

Ha pedig lovad is van, ügess oda, szállj –
A fakó maga rálel az útra –
Ama tájra, hol élet örök vize vár –
Sebeid behegeszti az újra.

De mi rejthet előlem? A zárkafalak?
A keresztbe futó utak ágboga közt melyiken jársz?
Vagy a csüggeteg éjben a téves irányba botorkálsz,
Sehogyan se találva a visszautat?...

Gyere! Olvad a hó, patakunk csobogó –
Kitalálni se tudsz gyönyörűbbet!
A miénk a virág, a füvek meg a fák,
A miénk e szilaj tavaszünnep!

Ha lehúz is a mélybe a sár-kulimász,
Hideg ár lep ölig, vagy a kő sebesíti a talpad...
Ha vihar dühe úz, ha megéget a tűz – te akard csak,
hogy elérj ide – és idekússz, idemássz!...

1974

(Baka István fordítása)

Édeni almák

Ha egyszer meghalok, mivelhogy én is halandó vagyok,
Talán úgy lenne jobb, ha ellenségem dőfne hátba.
A mártíroknak a paradicsomba párnázott az út.
Az élő mostoha, de a halottak becsben állnak.

A sárba hull e fej, és szépen oldalamra fordulok.
De fürge lelkem elgalopozik lopott gebéken.
Az édenkert ölen piros-fehér almákhoz juthatok.
Kár, hogy az őr serény, s golyót küld homlokomba éppen.

Hogy odaérek, ott valami épp nem édenit lelek.
Csak a sivó homok s a puszta semmi végtelenje.
A semmi közepén valami érckapu emelkedett.
S egy szállítmány szegény rablélek nézte térdepelve.

A horkanó rudast szelíd szavakkal megnyugtattam én.
Tövist, bogáncsokat kiszedve, sörényét befontam.
A rozsdás vasreteszt piszkálta egy fehér szakállú vén.
De nem moccant a rest, és elment az öreg morogva.

De a fegyencsapat nem sóhajtott fel, és nem is nyögött.
Csak felguggolt a had, mivel már elzsibbadt a térde.
Gyöngyélet várhat ott. Harangszó gyöngyözik fejed fölött.
Hatalmas kör forog, s a megfeszített csügg fölébe.

Ó, áldj meg, Istenem, de áldásod se kell nekem, csupán
Néhány barát, s legyen egy asszony, aki elsirasson.
Nekik lopok sokat: magtalan almát, ami nő e fán.
Kár, hogy az őr se vak, s golyót küld homlokomba gyorsan.

A vént felismerem könnyérről, mely az orcáján csorog.
Ez Péter, ő a szent apostol, s én csak egy okostót.
Az édenkert ölén van ám fagyasztott alma szörnyű sok.
De őre mind serény, golyójuk homlokomba kóstolt.

Jól meghajtottam én a lovakat – el innen, gyorsan el!
Száguldott két gebém, repültem én is, mint a sátán.
A szakadék felett is átugratva, egy teli kebel
Almát hoztam neked, ki édenkertből visszavártál.

1978

Baka István fordítása

E számunk szerzői

Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Antal Andrea (1963) Eger
Babus Antal (1960) Budapest
Baka István (1948-1995)
Barabás Zoltán (1953) Nagyvárad
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bérczessy András (1975) Eger
Bobory Zoltán (1946) Székesfehérvár
Borbás Péter (1986) Budapest
Bozók Ferenc (1973) Budapest
Bölkény Gábor (1982) Eger
Cseh Károly (1952) Mezőkövesd
Devecseri Zoltán (1948) Hövej
Domján Veronika (1984) Eger
Dömény Veronika (1982) Eger
Ekler Andrea (1971) Budapest
Erdélyi Z. János (1947) Budapest
Erdődi Gábor (1952) Budapest
Falusi Márton (1984) Budapest
Finta Éva (1954) Sárospatak
Földes Hobó László (1945) Budapest
Gittai István (1946) Nagyvárad
Goron Sándor (1975) Nagyvárad
Hegedűs Mária (1951) Kazincbarcika
Hesz Tamás (1968) Budapest
Kaiser László (1953) Budapest
Kalász Márton (1934) Budapest
Katona Kálmán (1956) Borsodivánka
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kiss Benedek (1943) Budapest
Korpa Tamás (1987) Szendrő
Lászlóffy Csaba (1939) Kolozsvár
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Loboczky János (1955) Eger
Madár János (1948) Budapest
Nagy Erika (1961) Nyárasd
Németh István Péter (1960) Tapolca
Posta Marianna (1983) Eger
Serestély Zalán (1988) Kolozsvár
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Sz. Király Júlia (1964) Eger
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szabó Bogát Imre (1944) Miskolc
Szabó Sipos Máté (1964) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újrnafő
Széles Klára (1936) Budapest
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tüzes Bálint (1951) Nagyvárad
Vég helyi Balázs (1983) Százhalombatta
Vicgai Péter (1967) Budapest
W. Barna Erika Viktória (1951) Budapest